

MEVLÂNA PANELLERİNDE
SUNULAN BİLDİRİLER

- I -

• YAYINA HAZIRLAYANLAR •

Yard.Doç.Dr. Yakup ŞAFAK

Yard.Doç.Dr. Yusuf ÖZ

Yard.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

ISBN 975-448-153-9

Selçuk Üniversitesi Basımevi
KONYA

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Prof.Dr.Abdurrahman KUTLU (Selçuk Üniversitesi Rektörü)	5
Açılış Konuşması: Prof.Dr.Haşim KARPUZ (S.Ü.Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanı)	7

05 MAYIS 1998

HZ.MEVLÂNA'NIN ÇEVRESİ VE ETKİLERİ

1. Prof.Dr.Recep DİKİCİ, Seyyîd Burhâneddîn Muhakkik-i Tirmizî.....	11
2. Doç.Dr.Ahmet SEVGİ, Mevlânâ ve Düşünce	15
3. Doç.Dr.Emine YENİTERZİ, Hz.Mevlânâ ve İkbâl	19
4. Yard.Doç.Dr.Yakup ŞAFAK, Hz.Mevlânâ ve Çevresindeki Bazı Önemli Şahsiyetler	33
5. Öğr.Gör.Nuri ŞİMŞEKLER, Hz.Mevlâna ve Selâhaddin-i Zerkûb.....	41

05 MAYIS 1999

HZ.MEVLÂNA VE AİLESİNİN KONYA'YA GELİŞLERİNİN 771.YILDÖNÜMÜ

6. Prof.Dr.Recep DİKİCİ, Mesnevî Şerhleri Üzerine Bazı Düşünceler	51
7. Doç.Dr.Emine YENİTERZİ, Mevlânâ'nın Sevgi Anlayışı	57
8. Doç.Dr.A.Kâzım ÜRÜN, Mesnevî'de Arap Edebiyatının Bazı Sımları... ..	69
9. Yard.Doç.Dr.Yusuf ÖZ, Anadolu'da Farsça Öğretiminde Mevlevilerin Rolü	77

03 MAYIS 2000

HZ.MEVLÂNA VE FİKİRLERİ

10. Prof.Dr.Hüseyin AYAN, Günümüzde Mevlânâ'nın Batı'da Gördüğü İlgi ve Sebepleri.....	87
11. Doç.Dr.Ahmet SEVGİ, Mesnevî'de Adâlet ve Zulüm Kavramları.....	93
12. Yard.Doç.Dr.Nuri ŞİMŞEKLER, Mevlâna ve Konya	97

DİĞER TEBLİĞLER

13. Doç.Dr.Ahmet SEVGİ, Kültür Hayatımızda Mesnevî'nin Yeri.....	109
14. Doç.Dr.Ahmet SEVGİ, Kültür Tarihimizde Sohbetin Yeri ve Mevlânâ	113
15. Doç.Dr.Emine YENİTERZİ, Mevlânâ'nın Eserlerinde Öğreticilik ve Öğüt Anlayışı.....	119

SUNUŞ

Konyamızda yaşamış olması ve bulunmasıyla şeref duyduğumuz Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, sadece Türklerin ve Müslümanların değil, bütün dünyanın medâr-ı iftihârı olan büyük bir şahsiyettir. Onun tavsiyeleri ve yorumları sadece bizler için değil, bütün insanlık için geçerli olan prensiplerdir. İyi ve yararlı insan olmak isteyenlere yaptığı sevgi, hoşgörü, inanç ve maneviyat dolu çağrı, 700 yılı aşkındır devam etmekte, bugün de hâlâ tazeliğini korumaktadır.

Bilindiği üzere Selçuklu Araştırmaları Merkezimiz, diğer faaliyetlerinin yanısıra her yıl Mayıs ve Aralık aylarında Mevlâna hakkında bilimsel toplantılar yapmakta ve bu toplantılarda sunulan bildirileri düzenli olarak yayımlamaktadır.

Elinizdeki bu kitap 1998, 99 ve 2000 yılları Mayıs aylarında düzenlenmiş olan Mevlâna panellerine ait bildirileri ve yayımlanmamış diğer bazı tebliğleri içermektedir.

Değerli çalışmalarından ve katkularından dolayı başta Selçuklu Araştırma Merkezi Başkanımız Prof.Dr.Haşim Karpuz olmak üzere, yetkililere, panele katılan ilim adamlarına ve kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Prof.Dr.Abdurrahman KUTLU
Selçuk Üniversitesi Rektörü

ACILIŞ KONUŞMASI

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ BAŞKANI PROF.DR.HAŞİM KARPUZ'UN KONUŞMALARI *

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve ailesinin Konya'yı teşriflerinin 772.yıldönümü münasebetiyle Merkezimizin düzenlemiş olduğu panele hoş geldiniz.

Değerli misafirler,

Türk ve İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük fikir adamlarından biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, bugün de tazeliğini yitirmeyen engin düşünceleri, sevgi ve hoşgörüsüyle insanlığa hizmetlerine devam etmektedir.

Bundan yaklaşık 8 asır önce Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun çökmesi ve ardından gelen Moğol istilâsı sebebiyle pek çok topluluk dağılmış, uzak diyarlara göç etmişlerdi. O zamanlarda Anadolu Selçukluları'nın başkenti olan Konya, henüz bir huzur ve sükûn beldesiydi. O yüzden pek çok insan, değerli âlimler, mutasavvıflar, sanatkârlar buraya sığınmışlardı. Bu gruplardan biri de Hz.Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled ve ailesi idi.

Harezmşahlar ülkesinin büyük âlim ve mutasavvıflarından biri olan Bahâeddin Veled, böyle karışık bir zamanda ailesi ve yakınlarından bir grupla Belh'den ayrıldı. Önce hacca gittiler, sonra Şam yoluyla Anadolu'ya geçtiler. Erzincan, Malatya ve Karaman'daki uzunca ikâmetlerinden sonra, zamanın ilimsever ve kadirbilir padişahı Sultan Alâaddin Keykubat'ın daveti üzerine 772 yıl önce bugünlerde Konya'yı teşrif ettiler. İşte bu önemli tarihi Konya, her yıl düzenlenen çeşitli etkinliklerle yad etmektedir.

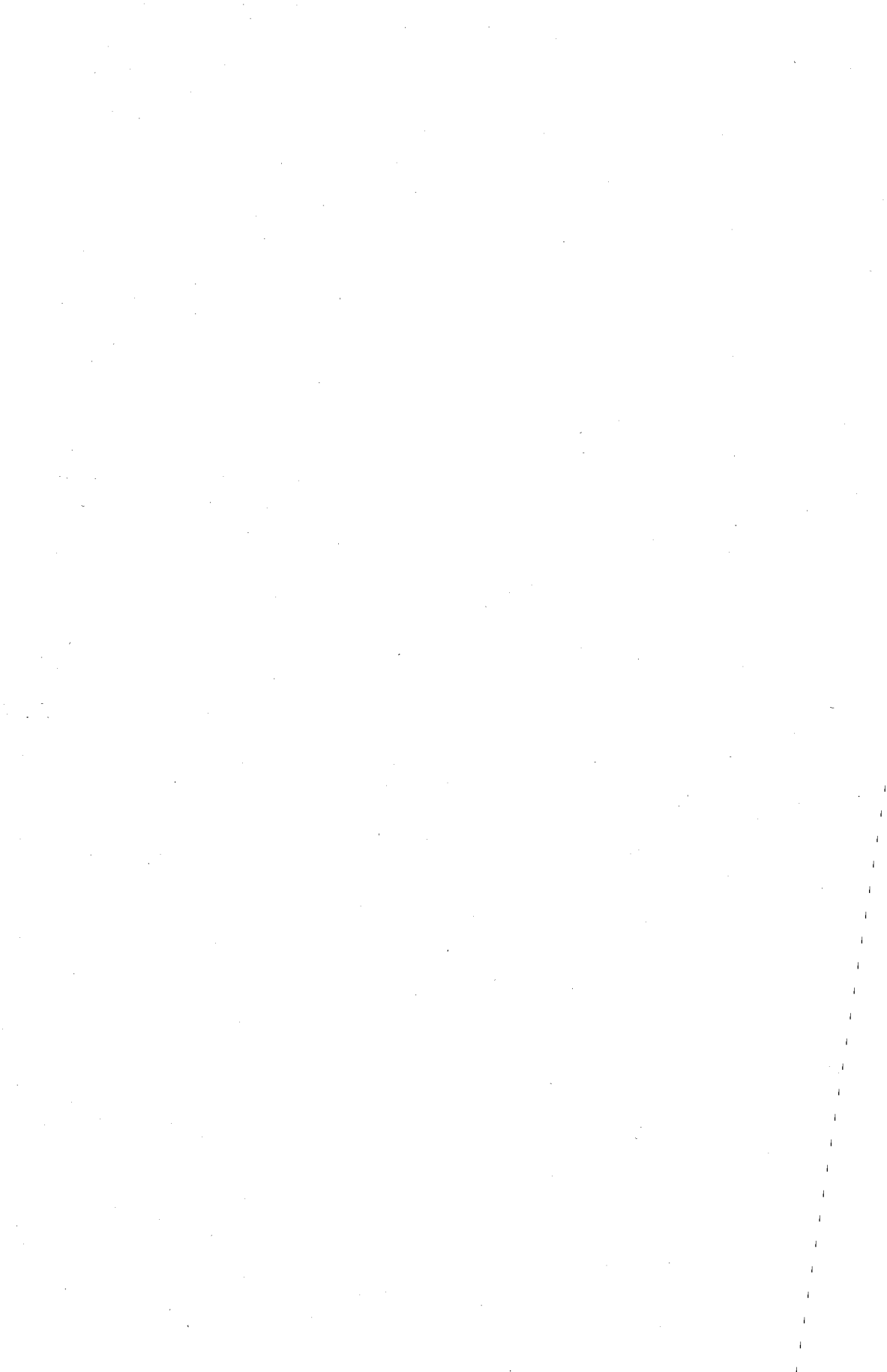
Anadolumuzun aynı inanç ve idealler etrafında birleşmesinde ve bu toprakların ebedi olarak yurt edinilmesinde büyük katkıları bulunan Mevlâna Celâleddin, sadece İslâm dünyasına ve Müslümanlara değil, bütün insanlığa bugün Konya'dan seslenmekte ve geleceğimize ışık tutmaktadır.

Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, bu hafta Valiliğimizin başkanlığında Konya'da yapılan ve artık geleneksel hale gelmiş bulunan etkinliklere panelimizle iştirak etmekte ve bu anlamlı günü halkımızla beraber kutlamaktadır.

Panelimize başlarken konuşmacılarımıza yapacakları değerli katkılarından dolayı şimdiden teşekkür ediyor, toplantımızın verimli ve faydalı geçmesini, güzel sonuçlara vesile olmasını diliyorum.

---

* 3 Mayıs 2000 tarihindeki "Hz.Mevlâna ve Fikirleri" konulu panelin açılışında yapılan konuşmanın metnidir.

05 MAYIS 1998

HZ.MEVLÂNÂ'NIN ÇEVRESİ VE ETKİLERİ

Yer

Prof.Dr.Halil CİN Konferans Salonu,

Saat

10³⁰

OTURUM BAŞKANI : *Doç.Dr.Ahmet SEVGİ*

KATILIMCILAR

Prof.Dr.Recep DİKİCİ	Seyyîd Burhâneddîn Muhakkik-i Tirmizî
Doç.Dr.Ahmet SEVGİ	Mevlânâ ve Düşünce
Doç.Dr.Emine YENİTERZİ	Hz.Mevlânâ ve İkbâl
Yard.Doç.Dr.Yakup ŞAFAK	Hz.Mevlânâ ve Çevresindeki Bazı Önemli Şahsiyetler
Öğr.Gör.Nuri ŞİMŞEKLER	Hz.Mevlânâ ve Selâhaddin-i Zerkûb

SEYYİD BURHÂNEDDİN MUHAKKİK-İ TİRMİZÎ

Prof. Dr. Recep DİKİCİ *

Gönüller Sultanı Hazreti Mevlânâ'nın hocalarından birisi de, Seyyid Burhâneddîn Muhakkik Tirmizî'dir. Anadolu velilerinden olan bu zata, Hazreti Hüseyin'in soyundan geldiği için, Seyyid denilmiştir.

1165 (h.561) senesinde Tirmiz'de dünyaya gelen Seyyid Burhâneddîn, ilk tahsilini babasından yapmış ve daha sonra ilmini geliştirmek için, Belh'e giderek, Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-ulemâ Bahâeddîn Veled'in talebesi olmuştur. Seyyid Burhâneddîn 12 yıl hocasının yanında ilim öğrenmiş ve manevî yüksek derecelere erişmiştir. Bundan sonra hocası, oğlu Mevlânâ'nın terbiye edilmesi ve yetiştirilmesi için Seyyid Burhâneddîn'i görevlendirmiştir. Bunun üzerine Seyyid Burhâneddîn, Mevlânâ'nın ilim ve ahlâk bakımından yüksek bir şahsiyet olması için, büyük çabalar sarfetmiştir. Sonunda amacına ulaşan Seyyid Burhâneddîn, daha sonra Allahü Teâlâ'nın aşkıyle dağlarda tek başına yaşamaya başlamış ve nefsinin arzu ve isteklerini terkederek, çok riyâzet çekmiştir. Bu sırada Sultânu'l-ulemâ Behâeddîn Veled, âilesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmişti. Seyyid Burhâneddîn, riyâzetini tamamlayıp, hocasını ziyâret etmek düşüncesiyle Belh'e gittiğinde, onun Anadolu'ya hicret ettiğini öğrenince, Tirmiz'e yerleşmiştir.

Birgün Tirmiz'de âlimlerle sohbet ederken, kalp gözüyle hocasının vefât ettiğini anlayan Seyyid Burhâneddîn, hocasının oğlu Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'yi yalnız bırakmamak ve onun hizmetinde bulunmak için, Konya'ya gelmiştir. O sırada Karaman'da kayınpederinin yanında bulunan Mevlânâ'ya mektup yazarak, Konya'ya gelmesini istemiştir. Mevlânâ mektubu alınca, merhum babasının bu çok kıymetli talebesinin, kendisini yetiştirmek üzere, Konya'da bulunmasına çok sevinmiş ve derhal yola koyulup Konya'ya gelmiştir.

Seyyid Burhâneddîn artık Mevlânâ'nın zâhirî ve bâtinî ilimlerde olgunlaştığını ve tasavvufta çok yüksek derecelere ulaştığını anlayınca, Kayseri'ye gitmeye karar vermiştir. Mevlânâ, bu ayrılığa tahammül edemeyeceğini hocasına bildirmiş ise de, onu kararından vazgeçirememiştir. Mevlânâ, bu kadar ısrâr etmesine sebebin ne olduğunu sorunca, Seyyid

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edb.Fak. Doğu Dilleri ve Edb.Bölüm Başkanı

Burhâneddîn "Öyle anlıyorum ki, yakında buraya Şemsi Tebrîzî gelecek. Senin bundan sonraki yükselmen, onun vasıtasıyla olacak. Sen artık ona havâle olundun. Onun şefkat kanatları altında, aşamadığın engelleri aşar, daha yüksek manevî hallere kavuşursun. O seni, tasavvufun en mahrem noktalarına çeker. Sen de, ona aynı âlemi anlatırsın. Bu şekilde birbirinizi tamamlar ve yeryüzünün en büyük iki dostu olursunuz. Ben de Kayseri'ye gidip, ömrümün son yıllarını orada geçiririm." buyurmuştur. Mevlânâ, Kayseri'ye gitmeye kesin kararlı olan hocasını, hürmet ve edeple uğurlamış ve daha sonraki senelerde, onu sık sık ziyâret etmiştir.

Bu arada Seyyid Burhâneddîn Hazretlerinin diğer bir talebesinin de, Şeyh Selâhaddîn isminde Konyalı bir zat olduğu hatırlatılmalıdır. Nitekim Seyyid Burhâneddîn, bir sohbetinde, "Hâlîmi Selâhaddîn'e, kâlimi yani sözümlü de Mevlânâ'ya verdim." buyurmuştur.

Zamanındaki evliyânın büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan Seyyid Burhâneddîn, devamlı Allahü Teâlâ'ya ibâdet ve taat ile meşgul olur, bir an olsun, Ondan gafil olmazdı. Kerâmetler sâhibi Seyyid Burhâneddîn, birgün çarşıda giderken, kaftanının eteği bir tarafa hafif eğilmişti. Bunu gören bir genç, dalga geçmek maksadıyla; "Hey Derviş! Bu ne biçim kaftandır?" diye sordu. O da; "Kaftana ne olmuş? Nesi var kaftanın?" deyince, genç; "Ne olacak, eğrilmiş." dedi. Gencin kendisiyle alay ettiğini anlayan Seyyid Burhâneddîn, ona; "Bu mühim değil, sen benim kaftanımın eğriliğine bakacağına, kendi ağzının eğriliği ile meşgul olsan daha iyi edersin" buyurdu. Genç tam bu sırada ağzının eğrildiğini hissetti. Hatasını anlayıp, derhal Seyyid Burhâneddîn de, gencin özürünü kabul edip, ağzına şefkatle bakınca, gencin ağzı düzeldi.

Ayrıca Seyyid Burhâneddîn, Kayseri'de birgün, yol kenarında Allahü Teâlâ'nın muhabbetiyle kendisinden geçmiş bir halde yürürken, Moğol askerlerinden birisi, atını onun üzerine sürüp, "Hey kimsin? Necisin?" diye sorunca, Seyyid Burhâneddîn, "Allahü Teâlâ'nın huzurunda bulunan bir kimseye, bu şekilde sorman uygun mu?" diyerek, cevap vermiştir. Asker, onun bu ibret verici sözlerinden çok müteessir olmuş ve derhal atından inip, kendisinden özür dilemiştir.

Diğer taraftan Bağdat'taki evliyânın büyüklerinden olan Şihâbeddîn-i Sühreverdî, Anadolu'ya geldiği zaman, Seyyid Burhâneddîn'i ziyâret etmiş ve onunla bir süre sohbette bulunmuştur. Daha sonra Sühreverdî hazretleri, hayran kaldığı bu şahıstan övgüyle bahsederek, "Seyyid Burhâneddîn, hakikat ve marifet deryâsının çok usta bir dalgıcı, mânâlar âleminin parlayan bir yıldızı ve gizli sırların kaynağı olan yüksek bir zattır." demiştir.

Seyyid Burhâneddîn'in vefât tarihi kesin olarak belli olmayıp, 1240 (h.638) senesinden sonra vefât ettiği bazı kaynaklarda kaydedilmiştir. Selçuklu vezîri Sâhip Şemseddîn, Seyyid Burhâneddîn'in kabrinin üzerine türbe yaptırmış. Ancak birkaç gün sonra türbenin yıkıldığı görülmüştür. Tekrar yapılmış ise de, yine yıkılmıştır. Seyyid Burhâneddîn, bir gece rüyâsında vezîre: "Benim üzerime türbe yapmayınız." buyurmuştur. Seyyid Burhâneddîn'in türbesi bugünkü şekliyle, 1892'de Mesnevî şârihi ve aynı zamanda Ankara vâlisi olan Âbidin Paşa'nın yardımıyla yapılmıştır. Mevlânâ hazretleri, hocasının vefâtını haber alır almaz, derhal Kayseri'ye gitmiş ve onun kabri başında Kur'ân-ı Kerîm okuyup, mübârek ruhuna hediye etmiştir. Bu arada Seyyid Burhâneddîn'in kitapları da, Mevlânâ'ya teslim edilmiştir.

Seyyid Burhâneddîn'in, eserlerde yer alan hikmetli sözlerinden bazıları şunlardır:

"İlmiyle amel etmeyen âlim, itaatta bulunmayan câhilden beterdir. Hiç olmazsa, ilmi olmayan kimse, "Bilseydim böyle bir şey yapmazdım." deme şansına sahiptir."

"Kötülük etmeyen temiz bir kimseye iftirâda bulunmak, göklerden daha ağır bir suçtur."

"Bedeniniz mezara girmeden önce, şerrinden emîn olmayınız."

Netice olarak Seyyid Burhâneddîn ve Mevlânâ gibi Allah'ın sevgili kullarını tanımak, içtenlikle onları sevmek ve saymak, insanlara huzur verir, dünya ve âhiret saâdetini kazandırır.

BİBLİYOGRAFYA

Prof.B.Furûzanfer, Mevlâna Celaleddin, Çeviren: Prof.Dr.Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990, s.48 vd.; Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s.45-49; Ahmed Eflâkî, Menâkıbu'l-ârifîn, Çeviren: Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1959, ; Muhammed el-Hanefî, Sefînetü'l-Evliyâ, İstanbul, 1908, I, 298; Molla Câmî, Nefahâtü'l-Üns Tercümesi, İstanbul, 1981, s. 505; Ahmed Nâzif, Kayseri, 1991, s.3; Abdülvehhâb b. Celâleddîn el-Hemedânî, Sevâkıbü'l-Menâkıb, Süleymâniye Kütüphanesi, Âşir Efendi Bölümü, 154, vrk. 12^b - 14^b; H.Ritter, İslâm Ansiklopedisi, Celâleddîn Rûmî Maddesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, III, 54.

MEVLÂNÂ ve DÜŞÜNCE

Doç. Dr. Ahmet SEVGI*

"Mevlânâ ve Düşünce" konusuna geçmeden önce her halde "İnsan nedir?" sorusuna temas etmemiz gerekecek. Zirâ, düşüncenin temelinde insan vardır. A.Fabre d'olivét'in ifadesiyle "Bir gül fidanının gül, elma ağacının meyve vermesi gibi, insan da düşünce verir." Yani insanın meyvesi de düşüncedir.

Peki, "nedir insan?"... Belki de dünyanın en zor sorusu bu. İnsanlık tarihi ile yaşıt olduğu da söylenebilir bu sorunun. Âdem oğlu kendini bildi bileli hep bu soruya cevap aramıştır.

İranlı düşünür Sâdî'ye sorarsanız insan: "Bir damla kan, binlerce hasret ve problem... Bir başkası onu: "Mesûliyeti olan tek canlı" olarak tanımlamış. İnsanı: "Zıtlıkları, bünyesinde toplayan bir beden" olarak tanımlayanlar da var. İslâm sûfleri ona "zübde-i âlem=kâinatın gözbebeği" demişler. Eski kalamcılar ise insanı: "hayvan-ı nâtık" yani konuşan bir canlı olarak ele alır.

İsterseniz bu son tanımdan hareket ederek konumuza girmeye çalışalım. Dikkat edilirse bu tanımda bir eksiklik hemen göze çarpmaktadır. İnsan sadece "konuşan bir canlı" değil, aynı zamanda düşünen birisidir de. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında "konuşmak" ve "düşünmek" gelir. Konuşmak ne kadar insana has bir özellik ise düşünmek de o kadar insana âit bir vasıftır. Ancak görüyoruz ki her insan konuşuyor, fakat çok az kişi düşünüyor. Mevlânâ, Yunus Emre, Aşık Paşa, Kâtip Çelebi, Cevdet Paşa... Bu isimleri fazla uzatamıyoruz. Çünkü bir batılı yazarın dediği gibi: "Düşünmek; engellere göğüs germeyi, insanın kendi kendisine zorluk çıkarmasını, kendi kendisini, sıkıntıya, kuşkuya atmasını gerektirir"¹.

Mevlânâ da Anadolu'ya geliş sebebini anlatırken düşünmenin güçlüğü ve onun bir atmosfer işi olduğunu şöyle dile getirmektedir: "Yüksek kişiler, gerçeğe erenler, akıllı, fikirli adamlar, uzağı görenler, derin bilginler

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

¹ Jean GUITTON: Düşünme Sanatı (Çeviren: Cevdet Perin), Remzi Kitabevi, İst.1961, s.77.

yanıma gelince onlara eşi olmayan, güzel mi güzel, ince mi ince şeyler anlatayım diye zahmetlere girdim; fakat ulu Tanrı böyle istedi; bu işle uğraşayım diye bütün o bilgileri burada topladı, o zahmetleri buraya getirdi, yığdı; ben ne yapabilirim? Bizim ilimizde, bizim toplumumuzda, şâirlikten daha ayıp bir iş yoktu. O ilde kalsaydık onların yordamına uygun ömür sürer, ders vermek, kitaplar meydana getirmek, öğüt verip vaaz etmek, zahitlikte bulunmak, ibâdetlere koyulmak gibi onların istedikleri şeylere sarılırdık"².

Demek ki düşünmek, fikir üretebilmek, ortaya kalıcı eserler koyabilmek kolay şeyler değildir. Sıkıntılara göğüs germeyi, zahmetler çekmeyi gerektirir. Her güzel eserin arkasında aylarca belki de yıllarca uykuya hasret kalmış gözler vardır. Bana sorarsanız gerçek mânâda insan işte bu mahmur gözlerin sahipleridir. Yirmialtı bin beyit tutarında Mesnevî, kırk küsür bin beyit civarındaki Dîvan-ı Kebir kolayca ortaya konulabilir mi?

Düşünmek, fikir üretmek aynı zamanda bir atmosfer işidir de. Çorak toprağa düşen bir tohum nasıl gerekli gelişmeyi sağlayarak meyveye duruşamazsa belli bir fikrî atmosfere sahip olmayan toplumlarda büyük düşünürlerin yetişmesi mümkün değildir. İnsan ne kadar kabiliyetli olursa olsun, söylediklerini dinleyen, yazdıklarını okuyan, menfî yahut müsbet tepkiler veren, soru soran, cevap bekleyen kısaca birşeyler öğrenmek arzusuyla yanıp tutuşan bir kitle olmadan kendini yenileyip fikir üretme noktasına gelemes.

İşte Mevlânâ, 13. Asırda Anadolu'da, Konya'da böyle bir atmosferle karşılaştı ve birtakım sıkıntılara girerek adını ölümsüzleştirecek olan eserlerini ortaya koydu.

Genel anlamda "insan" düşünceden ibârettir. Biz sevdiklerimizi - behîmî duygular dışında- fikirlerinden dolayı severiz.

Mevlânâ bir beytinde şöyle der:

Ey birâder tû hemân endîşef
Mâ-bakâ tû üstühân u rîşef

"Ey kardeş; sen fikirden ibaretsin. Ondan başka sende olan kemiktir, kıldır"³

² Abdülbâki GÖLPINARLI: Fîhi Mâ-fih ve Mecâlis-i Seb'adan seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.67-68.

³ Tahîru'l-Mevlevî: Şerh-i Mesnevî, c.5-6, Selâm Yayınları, Konya (Tarihsiz), s.98.

Mevlânâ'ya sağlığında bu beytin anlamı sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Sen şu mânâyâ bak; o düşünce (fikir) sözü, o güzel düşünceye bir işaret. Mânâyı genişletmek için düşünce dedik ona; gerçekte o düşünce değil; olsa bile insanların anladıkları bu cinsten düşünce değil. Düşünce sözünden maksadımız buydu: İnsan, o mânâyı, halkın anlaması için biraz daha aşağılara inerek anlatmak istese, insan, konuşan hayvandır, der. İster gizli olsun, ister duyulsun, burada söz düşünce olur; ondan ötesi de hayvan. Demek ki insanın düşünceden ibaret oluşu, öte yanının kemikten, deriden başka bir şey olmayışı doğrudur”⁴.

Bu ifadeleri müteakip Epharmus'un şu sözünü hatırlamamak mümkün mü? “İnsan düşünce ile görür ve duyar; her şeyden faydalanan her şeyi düzene sokan, başa geçip yöneten düşüncedir; geri kalan her şey kör, sağır ve cansızdır”.

İlk İslâmi eserlerimizden Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hacib şöyle der: “İnsan ebedî değildir. Ebedî olan onun adıdır. İyi kimselerin adı onun için ebedî kalmıştır”. Yani insanlar fanîdir, fikirlerse bakî... Ölümsüzlük defterine yazılanların isimlerini şöyle bir hatırlayın. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahmet Yesevî... Bunları ebedî kılan her halde kara kaşları ve kara gözleri değildir. Eserleri olmamış olsaydı Yûnus'u, Mevlânâ'yı nereden bilecektik?...

Maalesef biz “düşünce”ye pek değer vermiyoruz. Millet olarak düşünmeyi akla zarar saymışız. Düşünme deyince kara kara düşünmek geliyor çoğumuzun aklına. Düşünen adam heykelini Bakırköy Akıl ve Ruh Hastahânesi'nin önüne dikişimiz sebepsiz değildir. Oysa Mevlânâ'nın da dediği gibi insan düşünceden ibârettir. Düşüncelerimiz dışında herşey yok olacak, toprak olacaktır.

⁴ Abdülbakî GÖLPINARLI: Fîhi Mâ-fîh ve Mecâlis-i Seb'adan seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.53.

MEVLÂNÂ VE İKBAL

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ **

Değerli müsteşrik Annemarie Schimmel, "Mevlânâ Hindistan'da" konulu tebliğine Hintli bir arkadaşının şu sözleriyle başlar: "Rahmetli dedem, Hazret-i Mevlânâ'ya o kadar âşıktı ki; her sabah namazdan sonra odasına çekilir, bir saat kadar Mesnevî okurdu. Büyükannem, bu âdetini pek sevmez; 'İlle Kur'an-ı Kerim oku, şiir okuma.' diye ısrar ederdi. Lâkin dedem Mesnevî okuma âdetine ölünceye kadar devam etti. Hâlet-i nez'de olduğu zaman etrafındakiler üç gün üç gece Yâsin okudular, dedem vefat etmedi. 'Mesnevî'yi çok severdi, Mesnevî'den birkaç beyit okusanız, olmaz mı?' dedim. Dedemin bir arkadaşı; 'Bişnev ez-ney...' diye okumaya başladı. Dedem gülümsedi ve Allah'ın rahmetine kavuştu."¹

Gerçekten de gönüller sultanı Mevlânâ'nın doğu âlemindeki en geniş ve sürekliliği Hint-Pakistan yarımadasında olmuştur. Mesnevî, bu alt kıtada asırlarca büyük bir zevkle okunmuş; oradaki bütün Müslümanlar için birleştirici bir rehber görevi üstlenmiştir.

Ancak Mevlânâ'nın bu bölgedeki tesiri konusunda Pakistan'ın millî şairi Dr. Muhammed İkbâl'in mümtaz bir yeri vardır. İkbâl, "Pîr-i Rûmî" dediği Mevlânâ'yı âşıklar kervanının öncüsü kabul etmiş, tefekkür sistemini Mevlânâ'nın eserlerinden aldığı feyizle bina etmiştir. Neticede birbirinden yaklaşık altı asır ara ile yaşayan iki şair ve mütefekkir arasında şaşırtıcı benzerlikler ortaya çıkmış; İkbâl'e, "Rûmî-i Asr" (Çağın Mevlânâ'sı) denmiştir.

İkbâl, Mevlânâ'dan aldığı feyzi, Mevlânâ'ya olan hayranlığını bütün eserlerinde açıkça ifade eder:

"Pîr-i Rûm'un feyzi ile ilim surlarının meçhul defterini okuyayın.

Onun canı alevler saçar. Ben onun yanında kıvılcım gibi bir lahza yanıp sönen bir parıltıyım.

Yanan bir mum, pervaneme hücum etti. Kadehime şarap, baskın verdi. Pîr-i Rûmî, toprağı iksir yaptı. Benim tozumdan tecelliler gösterdi.

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edb. Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Annemarie Schimmel, "Mevlânâ Hindistan'da", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, Haz.: Feyzi Halıcı, Ankara 1978, s. 69.

Çöl toprağından bir zerre, güneş ışığını zaptetmek için yola çıktı.
Bir dalgayım ki, parlak bir inci vücuda getirmek için onun denizinde
yerleşiyorum.

...

Yaratılışı Hak ile yoğrulan Pîr (Mevlânâ), bana göründü. O Pîr ki, Fars
dili ile Kur'an yazmıştı." ²

"Rûmî'nin ruhu perdeleri yırttı, bir dağ parçasının arkasından peydâ
oldu." ³

"Aşk ve muhabbet delili olan Mevlânâ ki, onun sözü susuzlara bir
selsebildir." ⁴

"Yine o eski şaraptan iç. Onun bir kadehini Pervîz'in mülkü dahi kar-
şılamaz. Gönül Kâbe'sinin duvarına Celâleddîn-i Rûmî'nin şiirlerini as.
Onun kadehinden taşı la'l hâline getiren o lâle rengini al. O şarap,
ceylana aslan yüreği verir. Kaplanın sırtından benekleri yıklar.

Onun hararetli aşk ve heyecanından nasip aldım. Gecem onun yıldızın-
dan gündüz gibi aydınlandı. Şimdi bak bana, Kâbe çölünde dudağın-
dan aslan tebessümü dökülen bir ceylan gibiyim.

O, baştan ayağa dert, ateş ve sevgidir. Onun visali ayrılık dilini iyi bi-
lir. Aşkın lutufla dolu azameti (Cemâl), onun neyinden Allah'a mahsus
bir azamete (Celâl) bürünür.

Bu değersiz ruhundaki düğümü çözdü. Yol üzerindeki toprağı kimya
hâline getirdi. O ney çalan (terennüm eden) mukaddes insanın neyi,
bana aşkı ve sarhoşluğu tanıttı.

Gönül kapısını önümde açtılar. Bir toprak olan benden, bir cihan vücud-
da getirdiler. Onun feyzi ile öyle yükseldim ki, ay ve yıldızlar benimle
arkadaş oldular.

Onun hayali ay ve yıldızlar arasındadır. Bakışı Ülker yıldızın ötesini
görür. Bitkin gönlünü onun huzuruna ilet. Onun nefesi cıvayı dahi sük-
kuna kavuşturur.

Fakrın surlarını Mevlânâ'dan öğren. Zira o fakirliğe sultanlar haset e-
der. Başını önüne eğdiren bir fakrdan, bir dervişlikten kendini koru.

Benlik îlâhiyet'ten ayrılırsa fakrı dilencilik derecesine indirir. Ben îlâhî
neş'e ve şevki Mevlânâ'nın sarhoş gözünden aldım.

² Muhammed İkbâl, Esrar-ı Hodf (Benliğin Sırları), Çev.: Ali Nihad Tarlan, 2. bsk.,
İstanbul 1964, s. 22.

³ İkbâl, Câvidnâme, Ter. ve Şerh: Annemarie Schimmel, Ankara 1959, s. 24.

⁴ a.e., s. 78.

Benim asmandan pırl pırl bir şarap akıttı. Benim eteğime sarılan insan bahtiyar insandır. Ben evvelce Senâf'nin, Mevlânâ'nun gönlünde alevlendirdiği ateşten nasip almışım.”⁵

İkbâl'in bu mısralarından da anlaşıldığı gibi, Mevlânâ onun için mânevî bir rehber, üstat veya mürşit durumundadır. Bu mürşitlik görevi İkbâl'in eserlerinde açıkça belirtilir. *Esrar-ı Hodî*'de benliğin nasıl kurulacağını Mevlânâ öğretir, *Peyâm-ı Maşrık*'ta Mevlânâ'nın akıl ve aşk konulu dersi dinlenir, *Armağan-ı Hicaz*'da merd-i mü'minin yüce vasıfları Mevlânâ'nın dili ile anlatılır, *Bang-ı Dârâ*'da Mevlânâ yol arkadaşı Hızır olur ve *Câvidnâme*'de İkbâl'i dünyadan alıp göklere götüren, her feleğin sırrını öğreten de Mevlânâ'dır.⁶ Ancak bunlardan İkbâl'in Mevlânâ'nın fikirlerini aynen tekrarladığı sonucu çıkarılmamalıdır. İkbâl, Mevlânâ'yı en iyi seviyede anlamış, onun fikirlerini asrının idrakiyle yorumlamış ve ondan aldığı ilhamı kendi tefekkür ve tasavvuf düşüncesine temel edinmiştir. Zira İkbâl; milletinin ihtiyacı olan, hasretini çektiği enerjik, dinamik, aşk ateşiyle yanan, yüksek ideallere ulaşma yolunda ıstırap çekmeyi bilen; ilim, akıl, aşk ve iman dengesini kuran örnek insan tipini Mevlânâ'nın eserlerinde bulmuştur.

İki mütefekkir arasındaki uzun zaman dilimine rağmen, yaşadıkları dönemin şartları aynıdır. Her ikisi de Müslümanların zor bir imtihandan geçtikleri buhranlı günleri idrak etmişlerdir. Mevlânâ'nın asrında batıdan Haçlıların, doğudan Moğolların tehdidi; İkbâl'in döneminde ise İngilizlerin hükümranlığında büyük azınlık durumuna gelen bir milletin çökme tehlikesi mevcuttu. Her iki dönemde de insanlar İslâm'ın gerçek mânâsını kavramaktan âciz kalmışlar, kadercilik düşüncesiyle uyuşmuş, mücadele gücünü kaybetmişlerdir.

İkbâl bu durumu şöyle ifade eder:

“Ben Mevlânâ gibi Kâbe'de ezan okudum. Can sırlarını ben ondan öğrendim. Eski asrın fitne devrinde o, bu asrın fitne devrinde de ben.”⁷

Mücadeleci bir dava adamı olan İkbâl, böyle bir dönemde milletin kurtuluşu için İslâm'ın hür, kahraman ve asil ruhunu yeniden canlandırmak azmiyle ortaya çıkar; *“Benim gözüm Allah'ın tecellisini tek başına iste-*

⁵ Muhammed İkbâl-i Lâhorî, *Hicaz Armağanı*, Çev.: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1968, s. 42-43.

⁶ Mehmet S. Aydın, “Muhammed İkbâl'in Eserlerinde Mevlânâ”, *SÜ I. Millî Mevlâna Kongresi*, 3-5 Mayıs 1985, *Tebliğler*, Konya 1986, s. 230-231.

⁷ İkbâl, *Hicaz Armağanı*, s. 37.

mez,cemaat olmadan cemâli görmek hatadır.”⁸ sözleriyle peygamberlere lâıyk bir düşünce tarzı içinde yalnız kendisini değil, bütün dindaşlarını kurtarmak için yola koyulur.

“Bak, vahdet halkası kırıldı, İbrâhîm’in milleti Elest gününün zevkini almaz.”⁹ sözleriyle; İslâm’ın özünden uzaklaşarak uyuşmuş ve parçalanmış bir milleti dinin birleştirici ikliminde uyanmaya davet eder:

“Bir hayat göster, canlan!

Uyan derin uykudan!

Derin uykudan uyan!

Derin uykudan uyan!”¹⁰

Özlemine çektiği milleti de şöyle tasvir eder:

“Bu geceyi ay gibi aydınlatan ben, millet-i beyzanın (Müslümanların) ayağının tozuuyum.

Bir millet ki; bağda, bahçede onun avazesi vardır. Onun taze nağmeleri, gönüllere ateş vurur.

O millet, zerre olduğu hâlde güneşi utandırdı. Güneşten ambar yapıp yüz tane Rûmî ve Attâr’ı harman etti.”¹¹

Yegâne isteği, inancıyla şahlanan bir millettir. Bunun için gereken ilk şartı da açıkça ifade eder:

“Eğer Müslüman olarak yaşamak istiyorsan, bu ancak Kur’an’ın ah-kâmına tebaiyet etmekle mümkün olur.”¹²

Ancak Kur’anî hükümler o dönemde gereğince anlaşılammış, insanlar ümittin, azimden yoksun, âtil bir hâle gelmişlerdir. Dava adamı İkbâl, sorumluluk duygusuyla şöyle seslenir:

“Müslüman sahile varıp dinleneli beri, deniz karşısında mahcup ve kendinden ümidi kesmiştir. Bu fakir ve dertliden başka kim onun gizli yaralarını görmüştür?”¹³

Ve; “Kendini bilmeyen, yani ne cevherlere malik olduğunun farkında olmayan bir kavim için, Cenab-ı Hak’tan kudretli bir hayat temenni ettim.”¹⁴ sözleriyle ölüden farksız hâle gelen milletini şiirin sihirli değneğiyle uyan-

⁸ İkbâl, Câvidnâme, s.93.

⁹ a.e., s. 167.

¹⁰ İkbâl’den Şiirler-Zebûr-ı Acem, Çev.: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1971, s. 225.

¹¹ İkbâl, Esrar-ı Hodf, s. 23.

¹² İkbâl, Rumûz-ı Bihodf (Benlikten Geçmenin Remizleri), Çev.:Ali Nihad Tarlan, 2. bsk., İstanbul 1964, s. 106.

¹³ İkbâl, Hicaz Armağanı, s. 37.

¹⁴ İkbâl, Rumuz-ı Bihodf, s. 76.

dırma gayretine koyulur. Mânevî mürşidi Mevlânâ gibi, şiiri topluma hizmet eden bir eğitim aracı addetmiş; güzellikleri ifade için kullanılan sanatı, insanlara yol gösterecek bir rehber olarak kullanmış, çağının pasifize olmuş insanlarını şiirinin tesiriyle aksiyona davet etmiştir. Mevlânâ'nın: "Maksat kıssadan hisse almaktır, yoksa sana hikâye anlatmak değil." ¹⁵ mısralarında belirttiği gibi, onun için şiir insanlara mesaj ulaştıran bir vasıta. Bu sebeple eserlerine şiir, kendisine de şair gözüyle bakmaz:

"Gönül bağlayarak vücuda getirdiğim bu eserler şiir değildir. Ben bunlarla mânâ ipindeki düğümleri çözdüm. Aşk bunlara bir iksir çalıp, altın hâline getirir ümidiyle bu müflis insanların bakırını parlattım." ¹⁶

"Hikâye yolu ile sırlar şerh ediyorum. Nefesimle goncalar açıyorum." ¹⁷

"Bu mesnevîden maksat, şairlik taslamak değildir..." ¹⁸

Ona göre; "Eğer şiirden maksat insan yapmak ise; şairlik, peygamberliğin varisidir." ¹⁹ mısraında belirttiği gibi; şair bir rehber, şiiri de mesaj olmalıdır. Bu tarz şiirin tarifini Câvidnâme'de Mevlânâ'nın ağzından tarif eder:

"O şiir; Hak için şehadet, fakirlere saltanat veriyor.

Onun sayesinde, vücuttaki kan daha çabuk akar; kalp, Cibrîl'den daha uyanık olur." ²⁰

Yoksa sadece sahte güzellikleri terennüm eden, insana aşk ve dinamizm vermeyen şiir insanları yalnızca tembelleğe sürükler:

"Onun nağmeleri kalbinden sebat hassasını çalar, onun büyüsiyle ölümü hayat bilirsin.

Seni tefekkür derüzine atar, işe yaramaz bir insan hâline getirir." ²¹

İşte bu düşüncelerle, şiirin insanlığa hizmet için bir araç olması gerektiğini belirten İkbâl, eserlerinde öncelikle insana eğilir. Esaret zinciriyle bağlı, sömürülen Hindistan'ı bu zelil bağdan kurtaracak olan gücü İslâm ruhunda görür ve insanları bu ruh kudretine, heyecana ve dinamik aşka ulaştırma azminde ilk merhale olarak insanın Cenab-ı Hakk'ın kendisine bahşettiği meziyetleri, üstünlükleri, yaratılışında mevcut olan cevheri keşfetmeye teşvik eder.

¹⁵ Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz.: Âmil Çelebioğlu, C. II, İstanbul 1967, s. 108/3000.

¹⁶ İkbâl, Hicaz Armağanı, s. 34.

¹⁷ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 54.

¹⁸ a.e., s. 24.

¹⁹ İkbâl, Câvidnâme, s. 82.

²⁰ a.e., s. 78.

²¹ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 40-41.

Bu noktada, insana yeterli ferdiyet imkânı tanımayan vahdet-i vücud akımı ve Yunan felsefesinin aklı esas alan katı düşünce sisteminin tesirlerinden daha farklı bir yaklaşımla insanı ele alan Mevlânâ; İkbâl'in insan düşüncesi için bir çıkış noktası olmuştur. Mevlânâ'ya göre insan; Cenab-ı Hakk'ın yeryüzündeki halifesi olmak üzere yaratılan, meleklerin vakıf olmadığı ilimlerle teçhiz edilen, "Andolsun ki, biz insanoğlunu üstün kıldık." ²² âyetiyle yüceliği ilan edilen değerli bir varlıktır. İkbâl de, insan konusunda aynı düşünceleri dile getirir; onun yaklaşımı da doğrudan Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır:

"Teshîr ²³ âyeti kimin uğruna geldi? Bu lacivert gök kime hayrandır?
'Alleme'l-esmâ' ²⁴ âyetinin sırrına kim vakıf oldu? O sâki ve câmdan kim mest oldu?" ²⁵

Diğer yandan Mevlânâ'nın;

"Canında bir can var, o canı ara.

Beden dağında bir mücevher var, o mücevherin madenini ara.

A yürüyüp giden süfi, gücün yeterse ara;

Ama dışarıda değil, aradığını kendinde ara." ²⁶

ve;

"Sen su değilsin, toprak değilsin, başka bir şeysin sen.

Balçık dünyadan dışarıdasın, yolculuktasın sen.

Kalıp bir arktır, can o arka akan bengi su;

Fakat sen, senliğinde kaldıkça ikisinden de haberin yoktur." ²⁷

mısralarında belirttiği gibi, gerçek insan olma özelliğinin topraktan beden içindeki gizli bir cevherle mümkün olduğuna inanır. Mevlânâ'nın açıkça isim vermediği bu yaratılış ihsanını İkbâl; "hodî", yani benlik adıyla ele alır. Eserlerinde; Hak nurunun insandaki tecellisi, cevher, nur noktası, hayat kıvılcımı, hayat cevheri, Hak varlığından bir varlık, Hak tecellilerinden bir tecelli, beden içindeki can, Hakk'ı gören göz, insanın çamurdan yaratılan vücuduna değer veren kimya, gizli mânâ ve maden gibi benzetmelerle benliği tarif eder:

²² İsrâ, 17/70.

²³ "Allah'ın, göklerde ve yerdeki nice varlık ve imkânları sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?" Lokman, 31/20.

²⁴ "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti." Bakara, 2/31.

²⁵ İkbâl, Câvidnâme, s. 7.

²⁶ Mevlânâ Celâleddin, Rubâifler, Haz:Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1964, s. 22.

²⁷ a.e., s. 205.

"Adı benlik olan nur noktası, bizim bir avuç topraktan başka bir şey olmayan varlığımızın altında(ki) hayat kıvılcımıdır." ²⁸

"Senin toprağında bir nur cevheri vardır ki, onun bir şu'a'ı sendeki idrak tecellisidir.

O cevher; kendine sahiptir, kendine tasarruf eder; kendi kendini vücuda getirir ve şekillendirir. Muhtaç olduğu hâlde müstağnidir.

Yaratılışı hem hür, hem esirdir. Onun bir cüzünde küllü esir edecek kudret vardır.

Daima mücadelecî gördüğüm için ona hem benlik, hem hayat adını verdim." ²⁹

İkbal, ilk Farsça eseri Esrar-ı Hodî'yi tamamen bu konuya ayırarak; benliğin tarifini, nasıl terbiye edileceğini, güçlü bir benliğin nelere muktedir olduğunu anlatmıştır. Âlemin hayatını benliğin kudretinde görmüş, ³⁰ benliğin terbiyesiyle kömürün elmas olduğu gibi insanın da gerçek değerine ve bekaya ulaşabileceğini; ³¹ benlikten gafil olmanın da kölelik olduğunu ³² belirtmiştir.

Allah'a itaat, nefsin zaptı ve Allah'a nâib olmakla terbiye edilen benlik; ³³ Mevlânâ'nın "*merd-i Hak*", İkbal'in "*merd-i mü'min*" dediği insan-ı kâmil olma derecesine ulaşır. Câvidnâme'de İkbal, insan-ı kâmilî miraç hâdisesini anlatan İsrâ Sûresi'ndeki şekliyle "*abduhu*" (Allah'ın kulu) olarak tarif eder:

"Onun önünde dünya; alnını toprağa deşdirdi ve kendisi, kendi hakkinda abduhu ³⁴ buyurmuştur.

Abduhu senin idrakinden daha yüksektir, çünkü o hem insan, hem cevherdir.

Onun cevheri ne Araplar, ne Fârisîlerdendir; o insandır, hem de Âdem'den daha kadim.

Kul başkadır, Allah'ın kulu (abduhu) başkadır." ³⁵

²⁸ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 28.

²⁹ İkbal, Rumuz-ı Bîhodi, s. 78.

³⁰ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 25.

³¹ a.e., s. 56.

³² İkbal, Hicaz Armağanı, s. 39.

³³ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 43.

³⁴ İsrâ, 17/1, âyette "abdihi" şeklinde harekelidir.

³⁵ İkbal, Câvidnâme, s. 236.

Böyle insan; fitratı mamur, heybeti Nil'i kurutacak kudrette, dünyada Hakk'ın emriyle kaim, âlemin camı ve Cenab-ı Hakk'ın gerçek halifesidir.³⁶ Ve İkbâl, bu kâmil insanı şaheser bir beyitle tarif eder:

*"Onun zatının iki beytini vezne getirebilmek için, yaratılışın ince nükteler yaratabilen şair ruhu ne kanlar yutar."*³⁷

Mevlânâ'nın; asıl yeri sultanın kolu iken baykuşların viranesine düşmüş bir şahine benzettiği insanı, İkbâl de aynı teşbihle tanıtır; onun ancak benliğine sarılmasıyla baykuşlar dünyasından göklere yükselebileceğini belirtir:

*"Sen şahinsin, senin işin, görevin uçmaktır. Senin katında başka gökler vardır."*³⁸

Benliği nefy etmenin mağlup kavimlerin icadı olduğunu söyleyen İkbâl; böylelikle aslanların uykuya ve rahatına düşkün, gayretsiz, tembel ve yüreksiz koyun sürülerine dönüştürüldüğünü ifade eder.³⁹ Zira benliğin güçlenmesiyle kazanılan bir diğer meziyet de, dinamizmdir. Mevlânâ, Kur'an'ın bize dinamik ve gerçekçi bir dünya görüşü verdiğini savunmuştur. İkbâl de faaliyetçi bir dünya görüşünü benimser, pasifliği reddedip, her an dinamizmi, daimî hareketi tavsiye eder:

*"Hayat mütemediyen yürümektir. Dalganın bütün varlığı, seğirtip koşmasından ileri gelir."*⁴⁰

"Ey yolcu, can makamda durmaktan ölüyor; daimî uçuşla daha canlı oluyor.

*Yıldızlarla beraber seyahat yapmak hoştur, seyahatta bir an bile dinlenmemek hoştur."*⁴¹

*"Sen denizde değilsin, o senin göğsündedir. Senin cevherin, yaratılışın tufanlarla boğuşmaktır. Bir an bu çalkalanmaktan sıyrılıp sükuna kavuşsa, işte o senin denizin seni mahveder."*⁴²

"(İkbâl sorar) 'Su ve balçığı (insanı) nasıl yakalamalı? Nasıl kalbi göğüste uyandırmalı?'

*(Mevlânâ'nın cevabı) 'Kul ol, ama yeryüzünde en iyi koşu atı gibi koş. Başkalarının omzunda taşınan cenaze gibi olma!'"*⁴³

³⁶ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 47.

³⁷ a.y.

³⁸ Abdülkadir Karahan, Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler, İstanbul 1974, s. 149 (Bâl-i Cibrîl).

³⁹ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 37.

⁴⁰ a.e., s. 58.

⁴¹ İkbâl, Câvidnâme, s. 61.

⁴² İkbâl, Hicaz Armağanı, s. 49.

Mistisizmi yanlış anlayan şark, kendisini uyutucu bir ananeye kaptırmiş, yalnızca Hakk'ı görebilmek için dünyaya gözünü kapamıştır. ⁴⁴ Gerçekte ise hayatın sırrı iş ve faaliyetin altında gizlenmiştir, hayatın kanunu da yaratma lezzetidir. ⁴⁵ Hayat mücadelesinden kaçan sufileri rahibe benzeten İkbâl, onların, afyonkeş dünyaları içinde sönmüş bir şuleye gönül bağladıklarını ifade eder. ⁴⁶ Oysa daimî mücadele ve hareket insanı tasfiye eder, güçlendirir. ⁴⁷ Bu sebeple; "Putun önünde uyanık gözlü bir kâfir, Harem'de uyuyan bir mü'minden daha iyidir." ⁴⁸ sözleriyle, Mevlânâ'nın; "Boşuna gayret, uykudan iyidir." fikrini teyid eder. Sufiler ise; Kur'an'daki hikmetten hayatın dinamik yönünü kavrayamamışlar, onların Kur'an ile tek irtibatları ölümlere Yâsin okutmaktan ibaret olmuştur. ⁴⁹

İkbâl'in eserlerinde aşk konusu da, bu dinamizm perspektifinde ele alınmış; Mevlânâ'nın insanı ıslah ve tasfiye eden, insanı ruhanî mirâcına ulaştıran aşk anlayışı, asrımızda en güzel ifadesini İkbâl'in şiirlerinde bulmuştur:

"Müslümanın tabiatı, sevgi yüzünden yüksek ve galiptir. Müslüman eğer âşık değilse, kâfirdir." ⁵⁰

"Aşk sultanından asker tedarik edip, aşk Faran'ının ⁵¹ üzerine yürü. Ta ki Kâbe'nin Hudâ'sı (Allah) seni taltif etsin. Seni arz üzerinde kendi halifesi ⁵² yapsın." ⁵³

sözleriyle aşkın insanı yücelttiğini, aşkın bir mihenk taşı gibi insana kendini tanıttığını, ⁵⁴ gerçek aşkın meşakkat ve mahrumiyetler içinde yaşayıp,

⁴³ Abdülkadir Karahan, Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler, s. 161.

⁴⁴ İkbâl, Câvidnâme, s. 66.

⁴⁵ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 50.

⁴⁶ a.e., s. 38-39.

⁴⁷ İkbâl, Câvidnâme, s. 161.

⁴⁸ a.e., s. 72.

⁴⁹ İkbâl, Hicaz Armağanı, s. 41. İkbâl'in bu mısraları, Mehmed Âkif'in; "Lafzı muhkem yalnız, anlaşılın Kur'an'ın, / Çünkü kaydında değil, hiç birimiz mânânın: / Ya açar nazm-ı celflin, bakarız yaprağına; / Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına. / İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin, / Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!" (Süleymaniye Kürsüsünde) mısralarıyla büyük benzerlik gösterir. Âkif de; İkbâl gibi faaliyetçi dünya görüşünü benimsemektedir. Aynı zaman diliminde ve milletlerinin buhranlı döneminde yetişen bu iki millî şairin düşünce sistemleri aynı çizgidedir.

⁵⁰ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 59.

⁵¹ Mekke'de bir dağ.

⁵² Bakara, 2/29.

⁵³ İkbâl, Esrar-ı Hodî, s. 31.

⁵⁴ Abdülkadir Karahan, Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler, s.147 (Bâl-i Cibrîl).

hiçbir maddî hedef göstermediğini,⁵⁵ benliğin aşkla güçlendiğini⁵⁶ asrında aşkı ve gerçek sevgiliyi bulamayan Müslümanların bu sebeple sefalete düştüklerini belirtir.⁵⁷

Mevlânâ; âşık gönülle, aşktan nasibi olmayanı;

*"Doğan bembeyaz ve eşsiz olsa da, fare avlıyorsa o; hor ve hakirdir. Fakat baykuş da olsa, padişaha meyli varsa o, yüce bir doğandır, görünüşe bakma."*⁵⁸

sözleriyle mukayese ederken; İkbâl de benzer ifadeleri kullanır:

*"Eğer gönlü bilgili, kalbi saf ise bir fakir bütün yoksulluğuna rağmen bir emirdir. Fakat dinsiz ve bilgisiz bir zenginin sırtındaki elbise değil, ipekten yapılmış bir palandır."*⁵⁹

Aşk gibi, akıl konusunda da İkbâl, Mevlânâ ile aynı görüşleri paylaşır; batı felsefesinin etkisiyle gelişen, insan zekâsının mahdut olduğunu idrak etmeyip metafizik konuları izah etmeye kalkışan ve gönlün aleyhinde olan kuru akılcılığı reddeder:

*"Ayağına her şeyi akıl ile izah zinciri vurulmuş; gemisi akıl karanlıklarının tufanı içinde bocaltıyor."*⁶⁰

Her iki mütefekkir de tecrübî ve tabîî akli tasvip ederler, ancak nazârî ve metafizik akla karşıdırlar. Mevlânâ'nın; *"İblis'ten akıl, Âdem'den aşk"* düşüncesine katılan İkbâl, aklın ancak aşkla yol alabildiğini belirtir:

*"Aşk ortadan kalkmış. Akıl onu yılan gibi ısırtıyor. Yazık ki insan aklını aşkın emrine veremedi."*⁶¹

*"Akıl, Hakk'ı aşk sayesinde tanır; aşkın akıldan aldığı fayda, muhkem bir esas oluşudur."*⁶²

Mevlânâ, cüz'î aklın insanı Cenab-ı Hakk'a yaklaştırmada yetersiz olduğunu ifade ederken; akli denizdeki yüzücüye, aşkı da gemiye benzetir.⁶³ İkbâl de, aşkın akla olan üstünlüğüne inanmaktadır:

*"Akıl, dağı bölmeye çalışıyor veya onun etrafında dolaşıyor. Dağ, aşk için bir saman parçası gibidir. Gönül yolda balık gibi gidiyor."*⁶⁴

⁵⁵ Muhammed İkbâl-i Lâhorî, *Darb-ı Kelîm*, Çev.:Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1968, s. 11.

⁵⁶ İkbâl, *Esrar-ı Hodî*, s.28-29.

⁵⁷ İkbâl, *Hicaz Armağanı*, s. 33.

⁵⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, C. VI, s. 5/136-137.

⁵⁹ İkbâl, *Hicaz Armağanı*, s. 59.

⁶⁰ İkbâl, *Esrar-ı Hodî*, s. 62.

⁶¹ İkbâl, *Darb-ı Kelîm*, s. 29.

⁶² İkbâl, *Câvidnâme*, s. 122.

⁶³ Mevlânâ, *Mesnevî*, C. IV, s. 55/1424-29.

İkbal; akıl gibi, ilmi de aşkla beraber olunca faydalı bulur. İlim ve fen hayatın hizmetkârlarıdır. ⁶⁵ Ancak aşktan nasibi olmayan ilim, yalnızca bir fikir tiyatrosudur, yani hayatın gerçeklerinden uzak, sihir gibi sahtedir. ⁶⁶ Ya da aşksız ilim tâgûtî, aşk ile lâhûtîdir. ⁶⁷ Kalp ateşinden yoksun olan ilim, şerdir; onun ışık diye gösterdiği zifîrî karanlıktır. ⁶⁸ Böyle ilim ruhu öldürür, milleti yok eder. ⁶⁹ İlim geçmişe veya hâl-i hazıra bakarken; aşk, nuruyla geleceği görür. ⁷⁰ Bu konuda Mevlânâ'nın İblis için; "Onun ilmi vardır ama imanının aşkı olmadığı için Âdem'de toprak suretinden başka bir şey göremedi." ⁷¹ sözlerini tasdik ederken; Mevlânâ için; "Onun sözü aslı bir aynadır. İlim ve iç ateşi karıştırılmış." ⁷² ifadesini kullanır. Esrar-ı Hodî'de Mevlânâ'nın; "İlmi eğer tenine kullanırsan yılan olur, gönlüne kullanırsan sana yâr olur." ⁷³ sözlerini zikreder. Şarktan Haber'de de ilim-aşk münazarasında aşk ilme şöyle hitap eder:

"Senin tılsımın yüzünden denizler alev alev yanyor. Hava ateşler içinde, zehirli.

Eğer bana yâr olsaydın, nur olurdun. Benden ayrıldın. Şimdi senin nurun ateştir.

Lâhût âleminin büyük sırrı içinde doğdun, lâkin yazık ki şeytanın kemendine düştün." ⁷⁴

İkbal'in eserlerinde geniş yer verdiği bir diğer konu da kader anlayışıdır. İnsanın seçme hakkına sahip olmadığı, her fiilin Cenab-ı Hakk'a ait olduğu düşüncesini ileri süren cebrîlerin etkisiyle milleti kaderciliğe sığdırmış, mücadeleyi terk edip, esaret köşesine sinmiştir. İkbal, kader konusunda Mevlânâ'nın İlâhî takdirin yanında, ferdin de cüz'î iradesinin mevcudiyetine yer veren, yaptıklarından sorumlu; çalışanın kazancı, suçlunun cezası hak ettiği, hür iradeli insan görüşünü benimser. Milletinin içine düş-tüğü sefalet, kadercilik inancının sonucudur:

⁶⁴ İkbal, Câvidnâme, s. 35.

⁶⁵ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 28.

⁶⁶ İkbal, Câvidnâme, s. 147.

⁶⁷ a.y.

⁶⁸ İkbal, Câvidnâme, s. 144.

⁶⁹ İkbal, Hicaz Armağanı, s. 47.

⁷⁰ İkbal, Câvidnâme, s. 215.

⁷¹ Mevlânâ, Mesnevî, C. VI, s. 10/262.

⁷² İkbal, Câvidnâme, s. 26.

⁷³ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 62.

⁷⁴ İkbal'den Şiirler-Şarktan Haber, Çev.: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1971, s. 59; ayrıca bkz. Esrar-ı Hodî, s. 63; Darb-ı Kelîm, s. 13.

"Bana Roma'da ihtiyar bir rahip: 'Bu hakikati iyi hatırında tut.' dedi. 'Her millet kendi hazırladığı ölümle ölür; seni takdir, bizi de tedbir öldürdü.' " ⁷⁵

"Frenk Ka'be'den, ma'bedden avlayacağını avladı. Tekkelerden: 'Bunu yapan Allah'tır, ondan başka varlık yoktur.' sesi yükseldi. Hikâyeyi mollaya anlattım. 'Ya Rabbî, âkıbeti hayrolsun!' diye dua etti." ⁷⁶

İkbal'e göre kadercilik kölelerin, irade ise hür insanların düşünce tarzıdır:

"Köle için günler bir zincirden başka bir şey değildir. Dudağında daima kader kelimesi dönüp dolaşır.

Hür insanın himmeti, kazâ-yı İlahî'ye işaret verir. Hadiseler onun eli ile vücuda gelir." ⁷⁷

İnsanlar ayaklarına kader zincirini kendileri vurmuşlar, Kur'an-ı Kerim'i de bu zihniyetle yorumlamışlardır:

"Bugün Kur'an'dan dünyayı terk hakkında emirler istihraç ediyorlar. O Kur'an'dan ki, orada imanlı bir insana ay ve Pervin yıldızına hâkimiyet ihsan edilmiştir.

İradelerinde Allah'ın takdiri gizlenen insanlar, kendilerini cebir ve takdirin emrine terk etmişlerdir." ⁷⁸

İkbal, kadere sığınıp tembellik batağına düşen milletini bu esareten kurtuluşa davet eder:

"Bana Allah'ım böyle takdir etti, kim eteğimdeki tozu gidermeye mukadderdir? deme. Nâmerdin mert olandan daha üstün istifadeler ettiği bir dünyayı alt üst et!" ⁷⁹

"Ayağına takdir zincirini vurma. Bu dönen feleğin altında bir yol vardır. Eğer inanmıyorsan kalk, bul. Zira adımını atarsan bir dönüp dolaşacak yer bulursun." ⁸⁰

Ve İkbal'in üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da; dinamik ve hür iradeli insanın ideallerine ulaşma yolunda önüne çıkan her engelle mücadele etmesi, inancını ve azmini kaybetmeden her tür zahmet ve meşakkati göğüslemesi, sevdası uğrunda ıstırap çekmeye katlanmasıdır. Zahmet ve mihnetin insanı olgunlaştırdığı, nimetin külfetsiz olmayacağı konusun-

⁷⁵ İkbal, Hicaz Armağanı, s. 54.

⁷⁶ a.e., s. 41.

⁷⁷ İkbal, Esrar-ı Hodî, s. 67-68.

⁷⁸ İkbal, Darb-ı Kelîm, s. 9.

⁷⁹ İkbal, Hicaz Armağanı, s. 52.

⁸⁰ Şarktan Haber, s. 37.

da da Mevlânâ ile hemfikirdir. ⁸¹ Bu sebeple; kadere tevekkül düşüncesiyle mücadele ruhunu kaybetmiş milletini, bağımsızlığa ulaşma davasında çile çekmeye davet eder:

"İp düğüm düğüm olmalıdır ki, çözmenin zevki belirsin." ⁸²

"Bülbül gibi zarı zarı inlemiyorsun. Zira teninde uyanık bir can yok. Bu gülşende gül toplamak helâl olduğu hâlde, sende hiçbir diken yarası yok." ⁸³

"Zamane meşakkatlerinden şikâyeti bırak. Meşakkat çekmemiş insan tam ve olgun bir insan değildir. Bilmez misin ki, ırmak suyu başını taş'a çarpa çarpa tatlı ve lezzetli olur." ⁸⁴

Sonuç olarak, her ne kadar Mevlânâ ve İkbâl gibi iki büyük şair ve mütefekkirin düşüncelerindeki ortak noktaları tespit için bir tebliğ metninin hacmi yeterli olmasa da; burada özetle üzerinde durduğumuz konularda bu iki seçkin insan arasındaki benzerlikleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Her ikisi de milletlerinin buhranlı dönemlerinde yaşamış birer gönül, fikir ve dava eridir. İnsanları bunalımdan kurtarmak onların ideali olmuş, eserlerini bu amaçla kaleme almışlardır. Şiirlerindeki hedef, sanat endişesi değil; halka rehber olma, mesaj verme, insana gerçek hüviyetini kazandırma gayesidir.

2. Yaşadıkları dönemlerde insanların mücadelecî, dinamik bir ruh gücünden mahrum olduklarını tespit etmiş; onları insanlığın yüksek değerlerini ve yaratılışlarındaki ilâhî cevheri keşfetmeye teşvik etmişler, pasifliği şiar edinen insanlara dinamik bir dünya görüşü kazandırmış, tekâmülün daimî gayretle mümkün olduğunu bildirmişlerdir.

3. Aşkı; insanı ıslah eden ve yücelten bir değer olarak ön plâna çıkarmışlar, ilim ve aklın ancak sevgiyle faydalı olacağına inanmışlardır.

4. Hür irade sahibi insan için kadercilik düşüncesinin yanlışlığını, bunalımların bu hatadan kaynaklandığını; gerçek tevekkül ve kader anlayışının azim ve çalışmanın ardında gizlendiğini göstermişlerdir.

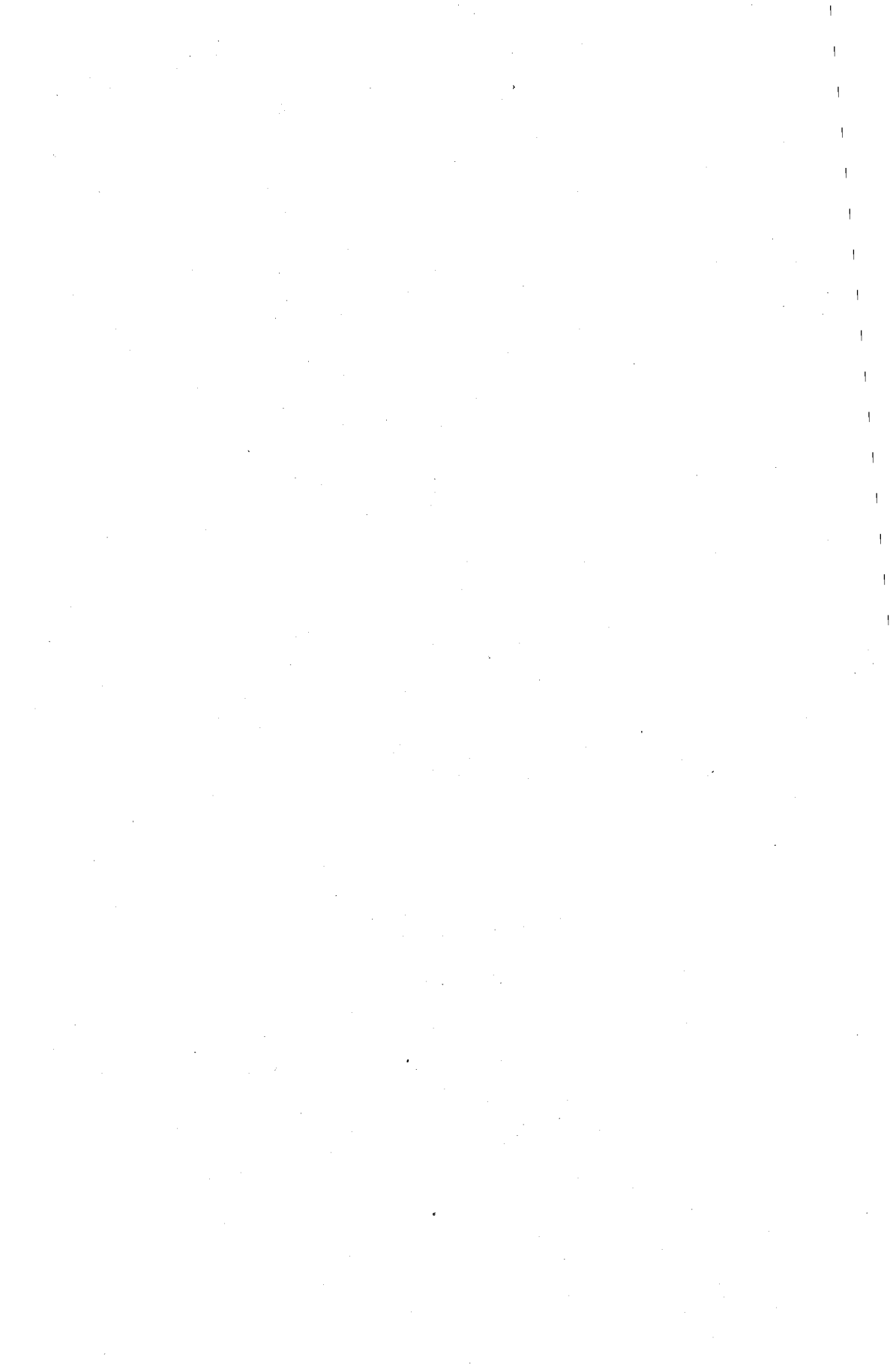
5. Kur'an-ı Kerim'i yanlış yorumlayan veya hayatîyete geçiremeyen topluma, Kur'an-ı Kerim'den Cenab-ı Hakk'ın dilediği insan tipini ve hayat görüşünü aktarmışlardır.

⁸¹ Mevlânâ, Mesnevî, C. IV, s. 5-6/91-107; Mevlânâ, Fihî Mâfih, 33, 36, 57-58, 354-55.

⁸² İkbâl, Rumuz-ı Bîhodî, s. 119.

⁸³ İkbâl, Hicaz Armağanı, s. 50.

⁸⁴ a.e., s. 51.

HZ. MEVLÂNÂ VE ÇEVRESİNDEKİ BAZI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

Yard.Doç.Dr. Yakup ŞAFAK*

"Hz. Mevlânâ ve Çevresindeki Bazı Önemli Şahsiyetler" konulu konuşmamı yapmadan önce hepinizi saygıyla selamlarım.

Panelimiz, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve ailesinin Konya'ya gelişlerinin 770. yıldönümünü anma münasebetiyle düzenlenmiş olduğundan bendeniz, konuşmamda önce Hz. Mevlânâ'nın kısaca hayat hikâyesini anlatarak onun yakın çevresini tanıtmaya çalışacağım; sonra da kendisiyle münasebeti bulunan diğer bazı önemli şahsiyetler üzerinde duracağım.

Bilindiği üzere Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî 6 Rebûlevvel 604 (30 Eylül 1207)'te Belh şehrinde dünyaya geldi. Annesi Belh Emîri Rükneddin'in kızı Mü'mine Hatun, babası "Sultânü'l-ulemâ" lakabıyla tanınan Bahâeddin Veled idi. Harezmi'nin en ünlü âlim ve mutasavvıflarından biri olan Bahâeddin Veled muhtemelen o dönemdeki siyasi karışıklıklar ve özellikle Moğol istilası sebebiyle Belh'ten ayrıldı. Bu ayrışta büyük âlim Fahreddin-i Râzî ile aralarında ihtilaf bulunması ve Râzî'ye büyük bir saygıyla bağlı olan Sultan Muhammed Harezşâh'ın kendisini incitmesinin de rolü bulunmuş olmalıdır. Bahâeddin Veled ve ailesi, tahminen 609-610/1212-1213 yılları arasında, yakınlarından bir grupla birlikte hac maksadıyla yola çıktı.

Celâleddin Muhammed, bu esnada 5-6 yaşlarında idi. Nişabur'da büyük sûfi Feridüddin-i Attâr ile görüştiklerinde o da babasının yanında bulunuyordu. Attâr, Esrâr-nâme adlı eserini küçük Celâleddin'e hediye etmiş ve Bahâeddin Veled'e "Bu çocuğu aziz tut; çok geçmeden dünyadaki aşıkların gönüllerine ateş düşürecek" demişti.

Hac yolculuğundan dönerken Şam'a uğradılar, bir süre sonra da Erzincan'a geçtiler. Burada Mengücekoğulları hükümdarlarından Fahreddin Behramşah vardı. Bu hükümdar ve onun oğlu Alâeddin, âlimlere karşı derin hürmet duyan kişilerdi. Bahâeddin Veled ve ailesi daha sonra Malatya'ya gidip orada 4 yıl kaldılar, buradan da Larende (Karaman)'ye göç ettiler.

Larende'de genç Celâleddin'i Hâce Lâlâ-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun'la evlendirdiler ki bu evlilikten Bahâeddin Muhammed (Sultan Veled) ve Alâeddin Muhammed dünyaya gelmiştir. 7 yıl Larende'de ika-

* S.Ü.Fen-Edebiyat Fak.Doğu Dilleri ve Edb. Bölümü Öğretim Üyesi.

metten sonra Bahâeddin Veled, Selçuklu hükümdarı Alâaddin Keykubad (616-634/1219-1237)'ın daveti üzerine Konya'ya yerleşti ve burada 628/1231 yılı Rebiülâhırında vefat etti.

O zamanlar Anadolu Selçuklularının başkenti olan Konya, Selçukluların gösterdikleri alâka ve hürmet dolayısıyla bir grup alim ve mutasavvıfın göç ettiği ve Moğol saldırılarından kaçan bir kısım insanların sığındığı bir yer idi. Nitekim Mevlâna bu şehirde irşad makamında bulunduğu sıralarda Sadreddîn-i Konevî, Fahreddîn-i Irâkî, Şerefeddîn-i Mavsîlî, Saîd-i Fergânî gibi zamanın büyükleri Konya'da bulunuyordu; Necmeddîn-i Dâye de bir süre orada kalmıştı.

Bahâeddin Veled vefat ettiğinde Mevlâna 24 yaşındaydı ve müridlerin ricası ya da Sultan Alâaddin'in ısrarı üzerine babasının yerine geçerek vaaz, irşad, tedris ve fetva ile meşgul olmaya başladı. Ancak kısa bir müddet sonra Bahâeddin Veled'in halifelerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî Konya'ya gelip zâhirî ilimlerde ileri bir seviyeye ulaşmış bulunan genç Celâleddin'e "İstiyorum ki mana ilimlerini de benden alıp tam manasıyla babanın varisi olasın" diyerek onun manevi eğitimini üzerine aldı. Mevlâna da kendisine teslim olup 9 yıl onun hizmetinde kaldı; hali değişti ve Tirmizî'nin isteği üzerine tahsilini ikmal için Halep ve Şam'a gitti. Şam'da Şeyh-i Ekber lâkabıyla anılan büyük sûfi Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüştü.

Mevlâna Celâleddin Suriye'deki 7 yıllık ikâmetinden sonra Konya'ya geri döndü. Seyyid Burhâneddin'in isteğiyle bir süre riyâzete devam etti. Daha sonra Seyyid Burhâneddin kendisini bir kenara çekerek "aklî ve naklî bütün ilimlerde insanlar arasında emsalsiz idin; şimdi ise bâtinî sıralara ve hakikate ulaşmada enbiya ve evliyanın gözdesi oldun" diyerek imtihandan başarıyla çıktığını ve bundan sonra halkı irşad ve talimle meşgul olması gerektiğini belirtti.

Büyük bir alim ve sûfi olan ve "Seyyid-i Sırdân = Sırları bilen Seyyid" diye anılan Burhâneddin-i Tirmizî 638/1241 yılında Kayseri'de vefat etti. Mevlâna bu tarihten itibaren Konya'da dini ilimleri talime ve vaaz u nasihate başladı. Yaklaşık 400 öğrencisi vardı. Şöhreti her tarafa yayılmış ve müridleri çoğalmıştı. O, gerek babasından gerekse Seyyid Burhâneddin'den zâhidâne telakkîler almıştı. Bu yüzden bir taraftan öğretimle uğraşırken diğer taraftan Gazâlî'nin dini hükümlerle birleştirdiği tasavvuf esaslarıyla uğraşıyordu.

Günler bu minval üzere geçerken 642/1244-1245 senesinde Şems-i Tebrîzî adında tuhaf halli, gezgin bir derviş Konya'ya gelip Mevlâna ile

görüştüğü onun üzerinde şiddetli ve değiştirici bir etki yaptı. Muhtemelen Mevlânâ onu, ilk olarak Halep veya Şam'da görmüştü.

Mevlânâ'nın Şems ile buluşmasına dair birçok müphem rivayet vardır. Ancak aşikâr olan şudur ki Mevlânâ Şems'i görünce birden değişmiştir. Manevi alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mana adamlarının peşinde olan Mevlânâ, nihayet aradığını bu büyük ârifte bulmuştu. Kendisine rica ve niyazda bulunarak evine davet etti. Artık sadece onunla hemhal oluyor, başkasıyla görüşmüyordu. Dersi, vaazı, medreseyi, minberi terketmişti. Haftalarca, hatta aylarca bu şekilde süren bir beraberlikten sonra Mevlânâ yolunu değiştirdi. Artık tasavvuf hırkasını giymiş, aşk, cezbe, vecd ve coşku içinde şiirler söylüyordu. Önceleri babasının ve Seyyid Burhâneddin'in izinden giderek iltifat etmediği semâa başlamıştı. Meclisinde ney ve rebab nağmeleri yankılanıyordu.

"Mevlânâ gibi halkın sevgilisi olmuş zâhid bir alimin, Şems gibi kendilerince lâubali ve marifet tavrından uzak olan ve kim olduğu bilinmeyen birisi tarafından avlanması; aylarca görünmeyerek onunla başbaşa kalması; sahip olduğu her şeyi yoluna dökmesi; dersi, vaazı, fetvayı terketmesi ve nihayet sıradan kimselerin dahi tahammül edemeyeceği bir aşk ve cezbeyle ortaya çıkması, Mevlânâ'nın çevresindekilerin Şems'e düşmanca bir tavır almalarına, hatta kendisine "büyücü" diyerek hakaret etmelerine yol açmıştı. Onların bu söz ve tavırlarına kırılan Şems de bir gün ansızın ortadan kaybolmuştu."

Şems gidince Mevlânâ'nın eski haline geleceğini umanlar aldanmışlardı. Perişan, üzüntülü bir halde, ısrarla Şems'in bulunmasını istiyordu. 15 ay sonra nihayet bir gün Şam'da olduğunu haber alınca oğlu Sultan Veled'i, kendisinden özür dilemek ve Konya'ya davet etmek üzere bazı yakınlarıyla birlikte Şam'a gönderdi.

Şems'in muhabbet duygularının galeyâna gelerek Konya'ya dönüşü, Mevlânâ'yı fevkalâde sevindirdi. Müridleri kendisinden özür dilediler. O da onları affetti. Artık sema meclisleri tertip edilmeye başlandı. Şems ve Mevlânâ'yı her gün biri, bir yere çağırıyor, herkes gücü yettiğinde davet veriyordu. Fakat bu durum uzun sürmedi. Mevlânâ Şems ile birkaç defa başbaşa sohbet edince Şems aleyhine yine dedikodular başladı. Birincisinden çok daha şiddetli olan bu ikinci fitneye Mevlânâ'nın ikinci oğlu Alâaddin Çelebi de karışmıştı. 645/1247- 48 yılında Mevlânâ'nın müridlerinden ve yakınlarından bir grup Şems'i öldürmek üzere harekete geçmişler ve onu gizlice öldürerek cesedini kaybetmişlerdi, ya da diğer bir ihtimale göre Şems Konya'dan kaçmıştı.

Onun ansızın kaybolup gitmesi Mevlânâ'yı şaşkına çevirdi. Gece gündüz şiirler söylüyor, sema ediyor, bir yerlere sığamıyor, bir an bile dinlenmiyordu. İşte yaklaşık 40 bin beyitlik *Dîvân-ı Kebîr*'deki gazellerin çoğunu onun bu hâlet-i ruhiye içindeyken söyledikleri teşkil eder. Mevlânâ'nın bu halleri bir kısım âlim ve fakihleri kızdırmıştı. Yaptıklarının, söylediklerinin dine aykırı şeyler olduğunu söylüyorlardı. Bütün bunlardan incinmiş olan Mevlânâ, Şam'a gidip Şems'i yeniden aramaya başladıysa da onun izini bulmak mümkün olmayınca tekrar Konya'ya dönmek zorunda kaldı. 647/1250 yılındaki bu dönüşten sonra yavaş yavaş kendine geldi.

Sonunda o "güneş" kendi varlığında doğmuş, onu kendinde bulmuştu.

Bu tarihten sonra, Mevlânâ halkı irşadla, sûfî ve âriflere yol göstermekle meşgul oldu.. Eski müridlerinden Salâhaddin-i Zerkûb'u kendisine arkadaş edindi. Mevlânâ'ya bağlılığı sonsuz olan Salâhaddin, on senelik samimi bir dostluktan sonra 657/1258 senesinde hastalanarak vefat etti. Mevlânâ bundan çok etkilenerек yine bir takım şiirler yazdı.

Salâhaddin'in vefatından sonra Çelebi Hüsâmeddin onun halifesi ve sırdaşı oldu. Mevlânâ'ya büyük bir saygı ve sevgiyle bağlı olan Çelebi Hüsâmeddin, sülûk âdâbını ve tasavvufî hakikatleri dervişlere telkin edebilecek bir eser vücuda getirmesini ve o zamana kadar yazılan gazellerin epeyce büyük bir yekûn tuttuğu için biraz da mesnevi cihetine rağbet etmesini şeyhinden rica etti: O da *Mesnevî*'in ilk onsekiz beyitinin yazılı bulunduğu bir kağıdı sarığının arasından çıkararak kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. En az 7-8 senelik bir zamanda altı ciltten oluşan yaklaşık 26 bin beyitlik o muazzam âbide vücuda geldi.

İslam dünyasının yetiştirdiği en büyük mutasavvıf ve mütefekkirlerden biri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, aniden hastalanarak 5 Cemaziyelahir 672 (17 Aralık 1273) Pazar günü gurub vakti ebedi sevgilisine kavuştu. Mevlevîler bu geceyi "şeb-i arûs" yani düğün gecesi olarak adlandırırlar.

Hız. Mevlânâ'nın yukarıda zikredildiği gibi Gevher Hatun'dan doğma iki oğlu vardı. Gevher Hatun'un vefatından sonra "Kirâ Hatun" isimli dul bir hanımla evlenen Mevlânâ'nın bu ikinci eşinden de "Emir Alim" ve "Melike" isimli bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir.

Engin fikirleri kadar Anadolu'nun birliğinin sağlanması ve yurt edinilmesinde de büyük rolü bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled'e halifelik teklif etmiş, o ise bunu kabul etmemiş ve kendisinin bu makamda kalmasını istemiştir. 683 veya 684 (1284 veya 1285) yılında Hüsâmeddin Çelebi vefat edince, onun

makamına halkın ısrarıyla Sultan Veled geçmiş, 712 (1312)'de vefat edinceye kadar yaklaşık 30 sene bu makamda bulunmuş ve Mevlevîliği sistemli bir tarikat haline getirmiştir. Ondan sonra bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi devralmıştır.

Mevlevîliğin farklı ve orijinal yönlerinden birisi de semâ yani musikî eşliğinde yapılan ayindir. Asırlarca Mevlevî tekkelerinden büyük şairler ve sanatkârlar yetişmiş, bu tarikat toplumun ileri gelenlerince büyük bir saygıya mazhar olmuştur.

Hz. Mevlânâ'nın çevresine gelince: Onun Anadolu Selçuklularının payitahtı olan ve zamanın çok değerli şahsiyetlerini barındıran Konya'da toplumun her kesiminden insanlarla münasebeti vardı. Etrafındaki asıl çoğunluğu esnaf, zenaatkâr ve halktan kişiler teşkil ediyordu. Bununla birlikte devlet adamları, alimler, mutasavvıflar, sanat erbabı ve toplumun diğer seçkin kesimlerinden pek çoğu ile iyi ilişkiler içerisindeydi.

Selçuklu hükümdarları ona derin bir saygı duyuyorlardı. Hz. Mevlânâ, hayatında I.Alâaddin Keykubad (619-634/1219-1237), I-I.Gıyâseddin Keyhusrev (634-644/1237-1246), II.İzzeddin Keykâvus (644-655/1246-1257 tek başına veya müştereken), II.Alâaddin Keykubad (646-655/1248-1257 müştereken), IV. Kılıç Arslan (646-663/1248-1265) müştereken veya tek başına) ve III.Gıyâseddin Keyhusrev (663-681/1265-1282)'in saltanatlarını görmüştür. Bunlardan bilhassa I.Alâaddin Keykubad , II.İzzeddin Keykâvus ve IV.Kılıç Arslan'ı, onunla münasebetleri açısından zikretmeliyiz.

Bilindiği üzere Hz. Mevlânâ ve ailesinin Konya'ya göç ettikleri dönemde, özellikle adaleti ve iyilik severliğiyle ünlü I.Alâaddin Keykubad'ın sayesinde hükümdarlık parlak bir dönem yaşıyordu. O zamanlar Anadolu bir huzur ve sükûn beldesiydi. Moğol istilâsından kaçıp gelenlerle birlikte Anadolu'da büyük alimler, mutasavvıflar, devlet adamları, sanatkârlar yetişmiş, halk uzun ömürlü olmasa da adalet ve güven içerisinde müreffeh bir hayat sürmüştür. Bu büyük şahsiyetlerden bazılarının isimlerini anmak, konumuzu aydınlatmak için yeterlidir.

Devlet adamlarından: Şemseddîn-i İsfahânî, Celâleddîn-i Karatâyî, Muîneddin Pervâne, Bedreddin Gühertaş, Taceddîn-i Mu'tez, Melikü's-sevâhil Bahâeddin, Emîneddin Mikâîl, Sahib Ata Fahreddin Ali, Cacaoğlu Nûreddin, Hatiroğulları, Mecdeddin Atabek, Alâmeddin Kayser, Ekmeleddin Tabib, Celâleddîn-i Müstevfî, Kadı İzzeddin, Emir Mûhezzebeddin Ali, Bahâeddin Bahrî;

Alim ve mutasavvıflardan: Sadreddîn-i Konevî, Kadı Sirâceddîn-i Urmevî, Safiyyüddîn-i Hindî, Fahreddîn-i Irâkî, Şemseddîn-i Maletî,

Şemseddîn-i Mardinî, Zeyneddîn-i Râzî, Hoca Fakîh, Kemâleddîn-i Kâbî, Saîd-i Fergânî, Şerefeddîn-i Mavsîlî, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evren, Hacı Mübârek-i Hayderî, Şeyh Baba-yı Merendî.

Bu şahsiyetlerin büyük çoğunluğunun Mevlânâ ile yakın ilişkileri bulunduğunu dönemin kaynaklarından öğreniyoruz.

Bu arada bir süre de olsa Konya'da bulunmuş olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Kutbeddîn-i Şîrâzî ve Necmeddîn-i Dâye'yi de anmak gerekir. Ayrıca büyük mutasavvıf şair Sa'dî-ye Şîrâzî ve Evhadîyye Tarikatının kurucusu Evhadüddîn-i Kirmânî'nin de Konya'ya geldikleri rivayet edilir. Kezâ "Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılatı -Anun görklü nazarı gönümüz aynasıdır" diyen Yunus Emre'nin, Mevlânâ ile görüşmüş olması da ihtimal dairesindedir.

Son olarak bu konuşmada husûsen üzerinde durmak istediklerimiz, Hz. Mevlânâ'nın çevresinde bulunan, yahut onunla görüşmüş olan dönemin edebi şahsiyetleridir.

Bilindiği üzere mutasavvıflar, başından beri şiirle içiçe olmuş, duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle dile getirmiş kimselerdir. Dolayısıyla yukarıda isimleri geçen mutasavvıf şahsiyetlerin çoğu aynı zamanda şairdirler. Örneğin başta Hz. Mevlânâ olmak üzere, Şems-i Tebrîzî, İbn-i Arabî, Sultan Veled, Ulu Arif Çelebi, Evhadüddîn-i Kirmânî, Fahreddîn-i Irâkî, Sa'dî-ye Şîrâzî gibi.

Burada dikkat çekmek istediklerimiz ise, şairlik yönü önde olan edebi şahsiyetlerdir. Başta Menâkıbü'l-ârifîn olmak üzere, dönemin kaynaklarında Hz. Mevlânâ zamanında Konya'da yaşamış veya belli müddet burada kalmış olan bazı edip ve şairlere tesadüf etmekteyiz. Bunlardan bizim belirleyebildiklerimiz şunlardır:

Aynı zamanda önemli bir devlet adamı olan Sahib Şemseddîn-i İsfahânî; Hz. Mevlânâ'nın yakın dostlarından biri olup Anadolu Selçuklularını Tarihi üzerine büyük (ve maalesef kayıp) bir Selçuknâme yazan şair Kânî-ye Tûsî, yaşadığı dönemde sarayın en önemli kâtiplerinden biri olan Bedreddin Yahyâ, Menâkıbü'l-ârifîn'de isimleri birçok defa geçen Fahreddîn-i Dîvdest, Hüsâmeddîn-i Sivasî (İbn-i Ayinedâr) ve Salâhaddîn-i Maletî. İsimleri zikredilen bu edip ve şairlerin hepsi de Hz. Mevlânâ ile görüşmüş, onunla birlikte Konya'da yaşamış kimselerdir.

Yine bu dönemde Konya'da bulunmuş olmakla birlikte Hz. Mevlânâ ile ilişkilerini tespit edemediğimiz şahsiyetler de vardır. Meselâ, "Baba" lakaplı tuğracı Şemseddin Mahmud, el-Evâmirü'l-Alâiyye adlı önemli eserini yazarı İbn-i Bîbî, Ravzatü'l-küttâb adlı mektup mecmuasını derleyen

Ebûbekir b. Zekî, I.Alâaddin Keykubad ve II.İzzeddin Keykâvus devri şairlerinden Nizâmeddîn Ahmed-i Erzincânî gibi.

Anadolu Selçukluları sahasında elimizde bulunan sınırlı kaynakların dikkatlice incelenmesi ve bu konuda ortaya konulacak yeni bilgi ve belgeler ışığında, dönemin edebi şahsiyetlerinin daha fazla aydınlanacağına şüphe yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 4.bs, İstanbul, 1985.
- _____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, 1953.
- Ahmed Ateş, "Hicrî VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (2.cüz), 94-135, 1945.
- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, terc.Tahsin Yazıcı, I-II, 2.bs, İstanbul, 1964-1966 (MEB yay.)
- Bedfüzzamân Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, terc. F. Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963 (MEB yay.)
- F.Nafiz Uzluk, "Celâleddin-i Rûmî", *Türk Ansiklopedisi*, X, 106-117.
- Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII (1943), 379-522.
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4.bs, Ankara, 1981 (DİB yay.)
- Helmuth Ritter, "Celâleddin Rûmî", *İslam Ansiklopedisi*, III, 53-59.
- _____, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafindakiler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 268-281.
- İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-alâiye fî umûri'l-alîye*, terc. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara, 1996 (Kültür Bak. Yay.)
- Muhammed Cevâd Meşkûr, *Ahbâr-ı Selâcike-i Rûm*, Tahran, 1350 hş.
- Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, 2.bs, Ankara, 1988 (TTK yay.)
- Seyyid Ziyâeddin Seccâdî, *Mukaddimeî ber mebnâ-i irfân ve tasavvuf*, Tahran, 1372 hş.
- Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985 (Kültür ve Turizm Bak. Yay.)
- Zebîhullah Safâ, *Târîh-i edebiyât der İrân*, c.III, Tahran, 1369 hş.

HZ. MEVLÂNA VE SELÂHADDİN-İ ZERKÛB

Öğr. Gör. Nuri ŞİMŞEKLER*

26 Kasım 1244 tarihinde¹ Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişiyle hayatının akışı değişen ve mâ'na âlemine dalan Mevlâna, Şems'in 5 Aralık 1247 günü ikinci kayboluşundan sonra iki kez Şam'a giderek O'nu arar ve sonunda ümidini keserek Konya'ya geri döner².

Şems'in na-ma'lûm akıbetiyle O'ndan ayrılan Mevlâna bir kenara çekilip, şiir, semâ ve ma'nevî irşâdla vaktini geçirir, eskisi gibi halkın içine karışmaz; vaaz vermez, medresedeki eğitim ve öğretimine devam etmez.

Vaktini bu şekilde geçirdiği dönemlerinde Tirmizî'nin meclislerinden tanıdığı ve sarraflıkla uğraştığı için "Zer-kûb" diye anılan Selâhaddin Feridûn'u çevresindekilerin hilâfına rağmen Şems'in yerine 1249 yılında halife yapar. Mevlâna'nın oğlu Sultân Veled, ileriki zamanlarda kayınpederi olacak Selâhaddin'e *İbtidânâme* adlı eserinde bir bölüm ayırarak³ bu bağlanma olayını şöyle nakleder:

Şeyh (Mevlâna) bu coşkunluk âleminde iken, müridlerinden biri O'nun yakınlığına erişti; yakınlık atına bindi.

...

O, yedi göğün de, yedi yerin de kutlusuydu, lâkabı da Padişah Selâhaddin'di.

Hâl sahibi şeyh (Mevlâna) O'nu gördü, abdâl bölüğünden O'nu seçti. Yüzünü O'na çevirdi, herkesi bıraktı, O'ndan başkasıyla konuşmayı yanlış saydı.

(Mevlâna) bana "Şems diyordum ya!" dedi. Niçin uyuduk biz? Elbisesini değiştirdi, yüzünü göstermek için salına salına gene geldi.

Tasdan içtiğin şarap, tas (Şems) gittiyse de yine o aynı şarap değil mi?

...

* S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Görevlisi.

¹ Gölpınarlı, Abdülbaki, "Mevlânâ Şems-i Tebrizî İle Altmışiki yaşında Buluştu", Şarhiyât Mecmuası, III, 159, İstanbul, 1959

² Sultân Veled, *İbtidânâme*, çevr. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 71-77, Ankara, 1976

³ Sultân Veled, a.g.e., s. 79-152

*Dostlara sevgiyle dedi ki benim dünyada kimseden pernâm yok. Sizinle de işim yok. Hepiniz Selâhaddin'in çevresinde toplanın."*⁴

Hz. Mevlâna, oğlu Sultân Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi döneminin olaylarını bize nakleden Eflâkî, Mevlâna ile Selâhaddin'in hem dem oluşunu şu cümlelerle dile getirir:

"Şeyh Selâhaddin Hazretleri gençliğinde Mevlâna'ya ulaşır, mürid olmadan önce Muhakkık-ı Tirmizî'ye mürid olmuştu ve O'na hizmet ederdi. Daima O'nunla oturup kalkardı... Şeyhimiz Selâhaddin'in annesi, babası Konya civarında bir göl kenarında bulunan Kâmile köyündendirler. Bu bölgede balık avlamakla geçinirlerdi. Muhakkık-ı Tirmizî, Konya'dan Kayseri'ye gidip (638 / 1240) orada öldüğü vakit (639 / 1241)⁵ Şeyh Selâhaddin de annesi ve babasını görmeye gitmişti. Orada O'nu evlendirdiler. Şeyh bir müddet orada kaldı. Artık bu hayata alışmıştı. Birgün Konya'ya geldi. Ebu'l-fazl (bugünkü İplikçi Camii) camisinde Cuma namazına gitti. O gün Mevlâna Hazretleri vaaz ediyor ve büyük heyecanlar gösteriyordu. Hocası Muhakkık-ı Tirmizî hakkında birçok şeyler anlatıyordu. Birden bire Tirmizî'nin halleri Mevlâna'nın zatında Selâhaddin'e göründü. Selâhaddin bir feryad kopararak kalktı, Mevlâna'nın minberinin altına geldi. Mübarek başını açtı, baş koyup; Mevlâna'nın ayaklarını öptü, onlara yüzünü gözünü sürdü. Mevlâna O'na iltifatlarda bulunarak "Nerelerdedin?" diye sordu. O da "Evlendim, sizin büyüklüğünüzden ve sohbetinizden mahrum kaldım" diye cevap verdi. Mevlâna "Hayır, hayır; Sen bizdensin bizim canımızsın" diyerek Selâhaddin'in elinden tuttu. Kendisine sohbet arkadaşı yaptı."⁶

Yine Eflâkî'ye göre; aynı zamanda Mevlâna'nın babası Bahâ Veled'in öğrencisi olan Muhakkık-i Tirmizî şöyle demişti: "*Bana şeyhim Sultânü'l-Ulemâ'dan iki büyük şey nasip olmuştur. Biri söz fesahati, diğeri hâl güzelliği. Söz fesahatini Mevlâna'ya verdim... Hâlimi de Şeyh Selâhaddin'e bağışladım."*⁷

Yine, aynı dönem hakkında bize bilgiler ulaştıran Sipehsâlâr da risâlesinde Mevlâna ve Selâhaddin arasındaki dostluk bağının kurulmasını şu cümlelerle nakleder:

"Selâhaddin tasavvufa girişinden itibaren güvenilirlik ve dindarlığı ile meşhûr olup, sarraflıkla uğraşır. Herşeyden sıyrılıp Mevlâna'ya yö-

⁴ Sultân Veled, a.g.e., s. 79

⁵ Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî'nin Kayseri'ye dönüş ve ölüm tarihleri hakkında bkz. Ma'ârif, Tirmizî, çvr. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 15-17, Ankara, 1972

⁶ Eflâkî, Âriflerin Menkibeleri, çvr. Tahsin Yazıcı, II, 122, 123, İstanbul, 1989

⁷ Eflâkî, a.g.e., II, 122

nelmesinin sebebi şudur: Birgün, her zaman olduğu gibi dükkanında sarraflık işiyle meşguldü. Tesadüfen o gün de Mevlâna heyecan ve coşku içindeydi. Sarraflar çarşısına geldi, birden bire Selâhaddin'in dükkanına girdi ve içinde bulunduğu coşku halinden dolayı O'nun çekiç seslerinin ahengiyle semâ'a başladı. Selâhaddin, Mevlâna'nın semâ' sebebinin kendi çekiç darbe-lerinden olduğunu anlayınca durmadı, altın plâkalar zâyî olacak diye düşünmeden dövmeye devam etti. Bir süre sonra Mevlâna semâ'ı bitirip; Selâhaddin'in elinden tuttu ve dükkanın dışına çıkardı. Bir müddet sohbet ettiler. Bu sohbet sonunda gönül aynasının parladığını hisseden Selâhaddin, Mevlâna'ya bağlanıp O'na mürid olma şerefine erişti. Mevlâna da bu hususta şu şiiri söyler:

- *Sen sarrafların işini altın yaptın ey Selâhaddin! Sen yüz kişiye bedel-sin.*

Mevlâna, Şeyh Selâhaddin'i kendisine dost ve halife seçtikten sonra, Şems'in kaybolmasından dolayı içinde bulunduğu coşkunluk hali yatıştı. Öyleki; Şems'in halini değişik bir şekilde Selâhaddin'de görmüştü. Bu andan itibaren O'nunla oturup kalkmaya başka bir hem-dem aramamaya başladı. İşte bu sırada kıskançlar yine sahneye çıktı. Şems'le olduğu dönemlerdeki gibi Mevlâna'yı Selâhaddin'den kıskanmaya başladılar.

Sultân Veled İbtidânâme'sinde bu kıskançlık olaylarına geniş yer verir ve şöyle anlatır :

Birbirlerine; birinden kurtulduk ama, dikkat edersek görürüz ki yine tuzaktayız.

Bu gelen (Selâhaddin) öncekinden (Şems) de beter. Önceki nurdu, buysa kıvılcım. O'nun üstünlüğü vardı, bilgisi vardı; söz söyleyişi, yazması vardı. Hem söyler hem anlatırdı.

...

Hepimiz de bu adamı (Selâhaddin) biliyoruz; hepimiz de aynı şehirde-niz, aynı sofrada oturmaktaız.

...

Ne yazı yazmayı bilir, ne bilgisi var, ne söz söylemesi, Bize karşı bir üstünlüğü de yok.

Fâtiha'yı bile doğru okuyamaz; O'na birisi bir şey sorsa, durur kalır cevap veremez." ⁸

⁸ Sultân Veled, a.g.e., s. 88

Hased edenlerin bu tür sözleri o derece ileri gitmişti ki Selâhaddin'i öldürüp; aradan çıkarmayı dahi düşünüyordular⁹. Bu haber Selâhaddin'in kulağına gelince kendinden emin bir tavırla şöyle dedi :

Şu kadarlık bile Hakk'tan haberleri yok ki! O'nun emri olmadıkça bir çöp bile kıpırdamaz.

...

Mevlâna beni herkesten üstün tuttu da bu yüzden inciniyorlar.

Bilmiyorlar ki benim apaçık bir görünüşüm yok; ben sadece bir aynayım.

Mevlâna, bende kendi yüzünü görüyor. Ne diye kendini seçmesin?

O kendi güzelim yüzüne âşık. Bundan başka bir şey düşünmek kötü bir şey¹⁰.

Mevlâna, bu olaylar üzerine müridleri arasında bulunan bu hasedçilere yüzünü dönmüş; onlarla konuşmaz olmuştu. Bu kişiler bir müddet sonra yaptıkları hatanın büyüklüğünü anlamışlar, Mevlâna ve Selâhaddin'den bağışlanmayı istemişlerdi. Sonunda her ikisi de bu hased çıkaran müridlerini bağışlar ve eskisi gibi sohbetlerine ahırlar¹¹.

Çevredeki dedikodu ve Selâhaddin'e olan itimatsızlığı bu şekilde ortadan kaldıran Mevlâna, oğlu Sultân Veled'e sıkı sıkı tenbihlerde bulunarak "Bundan böyle Selâhaddin'e, o dosdoğru padişahlar padişahına uy" der. Babasının sözü ve tavsiyelerinden bir an bile geri durmayan Sultân Veled de bu söze uyararak : "Gerçeklikle niyaz ederek O'na yüz tuttum; aşkla niyaz ederek O'na kul oldum"¹² buyurur.

Sultân Veled, Farsça divanda da Selâhaddin'in adını birçok şiirde zikreder; bir beyitinde de O'na baba diye hitap eder¹³ :

Hak ve dinin salâhı, Veled'e hem baba oldu, hem de canı

O baba olunca (sen de) O'na oğulluk yap.

Selâhaddin de Sultân Veled'e tavsiyelerde bulunarak "Benden başka bir şeyhe bakma ki gerçek şeyh benim... Şeyhin sohbeti, Allah'ı gafletle anmaktan daha iyidir. Çünkü onun sohbeti kendisinden değildir; Tanrı sıfatlarındandır... Şu topraktan yaratılmış bedende Tanrı nuruyum ben, topraktan değil, göklere mensubum¹⁴ ." buyurur.

⁹ Sultân Veled, a.g.e., s. 92

¹⁰ Sultân Veled, a.g.e., s. 92, 93

¹¹ Sultân Veled, a.g.e., s. 106-108

¹² Sultân Veled, a.g.e., s. 81

¹³ Dîvân-ı Sultân Veled, yay. F.Nâfiz Uzluk, s. 46, Gazel No: 59/11

¹⁴ Sultân Veled, a.g.e., s. 122, 123

Çevresindekilerin ümmî olarak nitelendirdikleri, hum (küp) kelimesini yanlış telaffuzla humb (çömlek, tas) olarak söyleyen ¹⁵ Selâhaddin nasıl olur da bu makama erişir? Hz. Mevlânâ'nın en yakın dostu ve halifesi olur? Muhtemelen akla gelebilecek bu soruya Eflâkî'nin bir nakli cevap olabilir kanaatindeyiz : Eflâkî'nin Sultân Veled'den aktardığına göre :

*"Birgün Şeyh Selâhaddin Mevlânâ'ya "Benim içimde örtülü nur çeşmeleri vardı, fakat benim bundan haberim yoktu. Sen benim gözümü öyle açtın ki bütün bu nurlar gözümün önünde deniz gibi coştular"*¹⁶ der.

Şems'ten sonra Selâhaddin'le sükûnetli bir hayat yaşayan Mevlânâ, O'nun kızlarına da yakın davranıyor, eğitimlerinde yardımcı oluyor; bilhassa büyük kızı Fâtîma'ya yazı yazmayı ve Kur'ân okumayı öğretiyordu ¹⁷. *Fâtîma benim sağ gözüm, kardeşi Hediye de sol gözümdür"*, diye onlara iltifatlarda bulunuyordu ¹⁸. Mevlânâ ileriki yıllarda "Fâtîma'yı oğlu Sultân Veled'le evlendirerek, Selâhaddin'le olan dostluğunu aile bağıyla perçinleştirmiştir. Kardeşi Hediye'yi de yine yanında büyüyen Nizâmeddin-i Hattât'la evlendirir ¹⁹.

Mevlânâ'nın nesebi, oğlu Sultân Veled'le Fâtîma Hâtun'dan doğan çocuklar aracılığıyla devam ettiği için Mevlevilik'in gelişmesi ve yayılmasında Selâhaddin'in de kan bağıni gözardı etmemek gerekir. Nitekim Sultân Veled'le Selâhaddin'in kızı Fâtîma Hâtun'dan doğan Ulu Ârif Çelebi hakkında Mevlânâ şöyle demiştir: *"Bahâeddîn (Sultân Veled) ben bu çocukta yedi velinin nurunu görüyorum... Bunlar; Bahâ Veled, Muhakkık-ı Tirmizî, Şems-i Tebrizî, Selâhaddin Çelebi Hüsâmeddin, benim ve senin"*²⁰

Sultân Veled'in deyimiyle Mevlânâ ve Selâhaddin on yıl sütle şeker gibi uyum içinde hem-dem olarak yaşadılar. Bu iki madenin karışımından altın meydana geldi ²¹.

Yaşça Mevlânâ'dan daha büyük olan Selâhaddin, birgün zayıf vücuduna yenik düşüp hastalandı. Mevlânâ sürekli kendisine ziyarete gel-

¹⁵ Risâle-i Sipehsâlâr, çvr. Tahsin Yazıcı (*Mevlânâ ve Etrafındakiler*), s.135, İstanbul, 1977

¹⁶ Eflâkî, a.g.e., II, 127

¹⁷ Furûzanfer, Mevlânâ, çvr. F. Nâzif Uzluk, s. 135

¹⁸ Eflâkî, a.g.e., II, 135; Bu evliliğin 1250 ile 1259 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. (bkz. Furûzanfer, a.g.e., s. 135)

¹⁹ Eflâkî, a.g.e., II, 142, 143; Uzluk, yayınladığı Sultan Veled'in Farsça divanında; 15 Cemaziye'l-evvel 694/4 Nisan 1295 tarihli Dîvân-ı Sultân Veled nüshasının bacanağı Nizâmeddin-i Hattât tarafından istinsah edildiğini belirtir. (bkz. Uzluk, Dîvân-ı Sultân Veled, s. 88 vd.)

²⁰ Eflâkî, a.g.e., II, 237

²¹ Sultân Veled, a.g.e., s. 87, 137

mekte; bazen de bir an önce sağlığına kavuşması dileğiyle mektup yazmaktaydı. Mevlâna şiirlerle süslediği mektubunda şöyle der ²²:

Allah gölgesini uzatsın, ömürler versin. Gönül ve gönül sahiplerinin efendisi dünyanın - ahiretin kutbu, Selâhaddin'in bir zamandır tırnaklarına çöken derdeden şikayetten bulunduğu hatırlıyorum. Yüce Allah O'na sağlık - esenlik versin. Bütün insanların sağlığı ve esenliği O'nun sağlığındadır; O'nun esenliğindedir. Birtek kişidir ama bin er kişi demektir O.

*Ey yürüyen selvi! Dilerim güz yeli esmesin sana;
 Ey Dünya'nın gözü! Dilerim kötü göz değmesin sana.
 Göğün de cansın sen, yeryüzünün de;
 Canına rahmetten, rahattan başka birşey erişmesin
 Beni hasta edenin hastalandığını duydum;
 Keşke O'nun yerine ben hasta olsaydım:
 Allah'ım! Dilerim ki bu hastalık,
 O'na esenlik olsun, nimetlere kavuştursun O'nu.
 O yüzden râzılığı elde etsin.
 Ey canlarımızın rahatı, huzuru!
 Beden ağrısı, cisim sızısı uzak olsun senden;
 Ey gören gözümüz bizim! Kötü göz uzak olsun senden.
 Ey Ay! Senin sağlığın, dünyanın canının sağlığıdır;
 Ey ayyüzlümüz bizim! Bedenin sağ-esen olsun.
 Ey bedeni, can haline gelen! Bedenin afiyette olsun;
 Lütuf gölgen başımızdan eksik olmasın.
 Gül bahçesine benzeyen yüzün, dâima yeşersin;
 Çünkü o, gönlün beslenme yeridir; yeşilliğinizdir, ovamızdır
 bizim
 Ağrın sızın, canımıza gelsin de tek bedenine gelmesin senin;
 Böylece de o ağrın sızın, akıl gibi canımızı bezesin bizim.*

Hastalığı uzun süren ve bu yüzden ızdıraplar çeken Selâhaddin Mevlâna'ya "Müsâade et de şu zahmetten kurtulayım, o cana can katan denize, o gönüller açan köşke kavuşayım"²³ ricasında bulunur.

²² Eflâkî, a.g.e., II, 145; krş. Mevlâna Celâleddîn, Mektuplar, çvr. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 218 vd., Mektup No: CL, İstanbul, 1963

²³ Eflâkî, a.g.e., II, 144

Bunun üzerine Mevlâna iki-üç gün Selâhaddin'in ziyaretine gitmez. Selâhaddin, bu olaydan artık göç zamanının geldiğini anlar; kısa süre sonra da 29 Aralık 1258 günü vefat eder²⁴.

Selâhaddin, sağlığında "Benim cenâzeme davul, dümbelek ve def çalanları çağırın. Güle oynaya hoş-neş'eli, mest olmuş bir halde el çırpıp çırpıp götürün beni mezarıma. Herkes de bilsin ki Allah erenleri kavuşmaya gülerken giderler. Onların ölümleri zevktir, sefâdır, düğündür; makamları hûrilerle beraber 'Adn cennetidir." buyurmuştur²⁵.

İşte bu vasiyeti üzerine Selâhaddin'in cenâzesi davul, dümbelek, def çalarak; sema' ederek, neş'e içerisinde mezarına götürüldü. Tertemiz bedeni, Mevlâna'nın babası Sultânü'l-'Ulemâ'nın yanibaşında toprağa verildi²⁶.

Mevlâna, Selâhaddin'in ölümünden sonra söylediği bir gazelinde üzüntülerini şu beyitlerle dile getirir²⁷:

*Ey ayrılığıyla yeryüzünü de gökyüzünü de ağlatan sevgili! Gönül kan-
lar içinde oturakalmış, akıl ile can ağlamaya koyulmuş.*

*Dünyada yerine konacak, bir tek kişi bile yok; senin yasında mekân
âlemi de ağlamaya koyulmuş; mekânsızlık âlemi de.*

*Cebrâil'le meleklerin kanatları mosmor olmuş. Peygamberlerin gözleri
de yaşlar döküyor, erenlerin gözleri de.*

*Yazıklar olsun ki şu yas içinde sözümün tadı-tuzu kalmadı ki nasıl
ağladılar bir örnek göstereyim.*

*Bu evden sen gittin, devlet tavanı çöktü; hâsılı, imtihan olanlara devlet
bile ağlamaya koyuldu.*

*Gerçekten de sen bir kişi değildin, yüz âlemdin sen. Dün gördüm, o
dünya da, bu dünya da ağlıyordu.*

*Gözden uzaklaşalı, göz de senin ardından gitti; can gözsüz kaldı da
kanlar saçarak ağlamaya koyuldu.*

*Gayretin olmasaydı bulutlar gibi gözyaşı yağdırırdım, yağmurlar gibi
ağlardım. Fakat gönlün, kanlar saçarak bu tür gizlice ağlayışı daha i-
yi.*

*Katre katre gözyaşı dökmek de nedir? Ayrılığınla tulumlardan su boşa-
nırcasına ağlamak, her solukta kanlı yaşlar dökmek, her an ağlamak
gerek.*

²⁴ Sultân Veled, a.g.e., s. 138

²⁵ Sultân Veled, a.g.e., s. 141, 142

²⁶ Sultân Veled, a.g.e., aynı yer

²⁷ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, çvr. Abdülbaki Gölpınarlı, IV, 89, Gazel No: CLXXX

Ah yazık! Eyvah yazık! Yazıklar olsun, yazık! Öyle bir can gözüne baş gözü, ağlamaya koyulmuş.

A padişah Selâhaddin! A hızlı uçan, ateşli giden devlet kuşu. Yaydan ok fırlar gibi uçtun gittin, yay da ağlıyor şimdi.

Selâhaddin'e ağlamayı herkes ne bilsin? O ağlayışı, insanlara ağlamayı bilen bilir.

Sayın konuklarımız,

Bizleri sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyor, Hz.Mevlânâ ve Selâhaddin'in maneviyâtlarında tüm velileri rahmetle anıyoruz.

Saygılarımızla.

05 MAYIS 1999

**HZ.MEVLÂNA VE AİLESİNİN
KONYA'YA GELİŞLERİNİN 771.YILDÖNÜMÜ**

YER

Prof.Dr.Hatîl CİN Konferans Salonu,

Saat

10³⁰

OTURUM BAŞKANI : *Prof.Dr.Recep DİKİCİ*

KATILIMCILAR

Prof.Dr.Recep DİKİCİ	Mesnevi Şerhleri Üzerine Bazı Düşünceler
Doç.Dr.Emine YENİTERZİ	Mevlâna'nın Sevgi Anlayışı
Doç.Dr.A.Kâzım ÜRÜN	Mesnevi'de Arap Edebiyatının Bazı Sımaları
Yard.Doç.Dr.Yusuf ÖZ	Anadolu'daki Farsça Öğretiminde Mevlevilerin Rolü

MESNEVÎ ŞERHLERİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Recep DİKİCİ *

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Mesnevî'si, Türk-İslâm âleminde en çok şerh yapılan eserlerden birisidir. İlmî ve edebî yönden büyük önem arzeden Mesnevî, asırlar boyu coşkun bir su gibi çağlayıp coşan, insanlık âlemini Hakk'ın birliğine ve gerçek aşka çağırان, duygu ve düşünceleri aydınlatan, insanı yenileyen ve gerçek insan yapan, bir büyük yakarışın en güzel ifâdesidir. Bu yüzden o, Doğu ve Batı'daki birçok âlim ve edibin ilgisini çekmiş ve beğenisini kazanmıştır.

Birgün Mevlânâ, Şemseddîn Çelebî'nin hücreğine gittiğinde, onu uyur halde bulur. Mesnevî-i Şerîfi arkasında görünce, huzursuz olmuş ve bunun üzerine şöyle demiştir: "Biz Mesnevî'yi arkalara bırakılsın diye yazmadık. Bizim sözlerimiz Doğu'yu ve Batı'yı tutacaktır. Sözlerimizin okunmadığı bir toplanı olmayacaktır. Mesnevî okunan yerler ibâdethâne olup, herkes onunla amel edecektir. Mesnevî'mizin okunduğu yerde ben de hazır olurum. Beni görmek, beni dinlemek ve benimle sohbet bulmak isteyen kimse, Mesnevî okusun."¹ Mevlânâ'nın bu sözlerinden, eserleri arasında bilhassa Mesnevî'ye büyük değer verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca büyük âlim Abdullâh-ı Dehlevî de, "Üç kitâbın eşi yoktur. Bunlar; Kur'ân-ı Kerîm, Buhâri-i Şerîf ve Mesnevî'dir." Buyurmaktadır.

Mevlânâ'nın kalbi aşk-ı ilâhî ile yanınca, bir yerde duramayıp coşar, kendinden geçirdi. Bu hâle kavuştuktan sonra tasavvufta da yüksek değeri olan Mesnevî'yi yazmıştır.

Bugün dünyanın her tarafında tanınan ve hemen hemen her kütüphânede bulunan bu değerli esere, okuyucular için daha anlaşılır olması ve mübhem kalan noktalarının aydınlığa kavuşturulması gayesiyle çeşitli devirlerde, Türkçe, Farsça ve hatta Arapça şerhler yapılmıştır. Bunların bir kısmı matbû, diğer bir kısmı da yazma hâlinindedir.

Mesnevî şerhlerinin yazılması da, büyük amaçlara isnâd etmektedir. Nitekim Mevlânâ'nın, mânevî hâl âleminde, gelip Abdülmecîd Sivâsî'ye; "Benim Mesnevî kitâbıma şerh yazmanı istiyorum." dediği nakledilir.

* S.Ü.Fen-Edb.Fak. Doğu Dilleri ve Edb. Bölüm Başkanı.

¹ Abdüllatif Uyan, İslâm Meşhûrları Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, I, 527.

Abdülmeccid Efendi de özür beyân edip; "Hâşâ benim haddim değildir. Sizin inci gibi sözlerinizi şerh etmek bir yana, anlatmaktan âcizim. Birçok şerhler yazılmıştır. Bizim şerhimize ne gerek var." deyince, Mevlânâ hazretleri; "Onlar da güzel, fakat söz başka hâl başkadır. Benim Mesnevî'mi şerh etmek sizin gibi hâl sâhibi, kelâm ilminde ve tasavvuf mârifetlerinde yüksek birisine gerekir." buyurdu. Abdülmeccid Efendi, hâl âleminden beşeriyet âlemine dönünce, emri birkaç gün ihmâl etmişti. Birgün yine hâl âleminde iken Mevlânâ hazretleri zuhûr edip; "Size Mesnevî'me şerh yazın demedim mi?" buyurdu. Abdülmeccid Efendi, özür beyân etmek istediğinde; "Biz şimdi sizi topuz ile ikâz ederiz." buyurdu. Ertesi sabah padişah tarafından iki asker gelip, şerh yazılmasına dâir fermanı ve yüz altın sikke getirdiler. Abdülmeccid Efendi, fermana; "Benim fâziletli pederim, bu saat Mevlânâ'nın Mesnevî'sine şerh yazılmasını emrediyorum. Biz de, emrolunduk." diye yazılı olduğunu gördü. Bunun üzerine Mevlânâ'nın istediği özellikte, nefis bir şerh yazdı.² Bu arada Sarı Abdullah, Ankaravî, İsmail Hakkı Bursevî ve Abidin Paşa'nın Türkçe matbû Mesnevî şerhleri de hatırlatılmalıdır.

Asıl mevzumuzu teşkil eden, henüz neşredilmemiş Türkçe Mesnevî şerhleri ile Arapça elyazması ve matbû Mesnevî şerhlerini ele almadan önce, şârihlerini kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

Türkçe elyazması Mesnevî şerhi olan âlimler:

ABDÜLMECİD B.MUHARREM SIVÂSÎ

Bu âlim, 1504 (971) yılında Zile'de doğmuştur. 1596 yılında Zile'de amcazâdesi Mehmed Efendi'nin yerine Halvetiyye dergâhına Şeyh olan Abdülmeccid Efendi, daha sonra II.Mehmed tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Nişancı ve Sultan Ahmed camilerinde yaptığı vaaz ve dinî sohbetlerle meşhûr olan Abdülmeccid Efendi, 1639 (1049) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

Aynı zamanda şâir ve müellif olan Abdülmeccid Efendi'nin, Lezâyizü'l-eşmâr, Fedâilu salavâti'n-Nebî ve Letâifu'l-ezkâr adlı eserleri de vardır.

Abdülmeccid Efendi'nin Mesnevî şerhi, Mevlânâ'nın birinci cildinden müntehâb Türkçe şerhdür. Daha çok dilbilgisi izâhlarını ihtivâ eden bu eser, mensûr olarak 1637 (1047)'de te'lif edilmiştir. Eserin yazma nüshaları,

² Mehmet Nazmi, Hediye-tü'l-ihvan, Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi Bölümü, nr. 4587, vrk.57^a

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar Kısmı, nr.196'da ve Ankara İl Halk Kütüphânesi, nr.683'de kayıtlıdır.³

ŞEM'Î ŞEM'ULLÂH

1530 (936)'da Prizren'de doğan Şem'î, III.Murad ve III.Mehmed devri Mevlevî şâirlerindedir. İstanbul'da Şeyh Vefâ Tekkesine yerleşmiş ve 1600 yılından sonra, bu şehirde vefât etmiştir.

Daha sonra eserleri şerh şeklinde olan Şem'î'nin bazı eserleri şunlardır: Şerh-i Divân-ı Hâfız, Şerh-i Gülistân, Şerh-i Bûstân, Şerh-i Pend-i Attâr, Şerh-i Bahâristân, Şerh-i Mantıku't-tayr, Şerh-i Subhêtu'l-ebrâr ve Şerh-i Tuhfetu'l-ahrâr.

Şem'î'nin Mesnevî şerhi ise, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin 6 cilt Türkçe tercüme ve şerhidir. Eserin ikinci cildinin kitâbesine göre, 1588 (997)'den önce şerh edilmeye başlandığı ve altıncı cildin dibâcesine göre de, 1600 (1009) yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eserin beş cildi, III.Murad adına ve bu Sultanın vefâtından sonra da altıncı cildi III.Mehmed adına şerh edilmiştir.

Eserin bir yazma nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, nr.2068'de bulunmaktadır.⁴

MURAD MEHMED EFENDİ

Şeyh Abdülhâlim Efendi'nin oğlu olan Murad Mehmed Efendi, 1607 (1223)'de İstanbul'da doğmuştur. Babasının vefâtından sonra, İstanbul'da Çarşamba mahallesindeki Murad Molla dergâhına şeyh olmuştur. Bu âlim, daha sonra dergâhın batı tarafına Dâru'l-mesnevî yaptırarak, burada Mesnevî okutmuş ve 1648 (1254) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

Aynı zamanda şâir olan Mehmed Efendi'nin, yazma Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, Kavâid-i Fârisî, Risâletu's-sekaleyn, Mu'înu'l-vâizîn ve matbû Mâ hadar adlı eserleri vardır.

³ Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1891, II, 400; Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâiyü'l-fudelâ, nrş.Abdülkâdir Özcan, İstanbul, 1989, I, 62-64; Mehmed Önder, Mevlânâ Bibliyografyası, Yazmalar, Ankara, 1974, s.163; Ali Temizel, Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifler, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1996, s.97-98.

⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1915-1924; Sicill-i Osmânî, III, 170; Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1983, s.142; Yüksek Lisans Tezi, s.81 v.d.

Bu zâtın Mesnevî şerhi, Mevlânâ'nın altı defter Mesnevî'sinin altı cild olarak tam ve oldukça kısa ve vecîz Türkçe şerhidir. Murad Mehmed Efendi, eserin birinci cildinin mukaddimesinde, Mesnevî'yi talebelerinin isteği üzerine şerh ettiğini, bu esere Hulâsatu'ş-şurûh ismini verdiğini ve 1839 tarihinde şerhe başladığını kaydetmektedir.

Mensûr olan bu eserin yazma nüshaları, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar Kısmı, nr.6309-6014; Süleymâniye Kütüphânesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nr.522; Dârulmesnevî Bölümü, nr.208'de kayıtlıdır.⁵

Arapça Yazma Mesnevî şerhi olan âlimler:

YÛSUF AHMED EL-MEVLEVÎ

Mevlevî şeyhlerinden olan ve Yûsuf Dede diye tanınan bu zat, aslen Konya'lıdır. Bostân Efendi'den feyz almış ve sonra Beşiktaş Zâviyesi'ne şeyh olmuştur. Nihâyet 1080 tarihinde vefât etmiş ve zikredilen zâviyeye defnedilmiştir.

Bu zâtın eserlerinden Mu'cizât-ı Nebeviyye ve bin beyitlik Farsça Ravdatu'n-nûr'u zikredilebilir.

Beşiktaş Zâviyesi'nin yerine Çırağan Sarayı bina edilerek, önce Maçka'ya, sonra da Bahariye'ye nakledilmiştir. Yûsuf Dede ile 13 mevlevî zâtın Çırağan Sarayının alt katındaki bir türbede medfûn olduğu bildirilmektedir.⁶

Yûsuf Dede, 6 ciltlik bu eserin kısa mukaddimesinde, duâ ile söze başlamakta ve Beşiktaş Zâviyesi'nde görevli olduğunu belirtmektedir. Daha sonra Şam'lı mevlevîlerden birinin isteği üzerine Mesnevî'ye Arapça şerh yaptığını kaydeden Yûsuf Dede, bu eserine "Menhecû'l-kavî li tullâbi'l-Mesnevî" ismini verdiğini ve bunu, daha çok istifâde etmeleri için Arap asıllı mevlevîlere hediye ettiğini zikretmektedir.⁷

Yûsuf Dede, bu matbû eserinde önce kelimeleri dilbilgisi yönünden ele almakta, sonra da topluca mânâ bakımından açıklamada bulunmaktadır. Ayrıca o, nâdiren de olsa, tenbih başlığı altında önemli bilgilere temas etmektedir.

⁵ Osmanlı Müellifleri, I, 169; Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s.144; İslâm Meşhûrları Ansiklopedisi, III, 1468. Yüksek Lisans Tezi, s.110-111.

⁶ Menhecû'l-kavî, Mukaddime, s.1; Osmanlı Müellifleri, I, 201.

⁷ Menhecû'l-kavî, s.1.

Bu arada Yûsuf Dede, İbn el-Fâriz'in örnek kabilinden aşağıda metnini ve tercümesini sunduğumuz aşkla ilgili Arapça iki beyitini şöyle şerh etmektedir:

"Aşk şarabıyla sarhoş ve hayran olmayan akıllılar için hayat ve sefâdan nasip yoktur. Hayatın esâsı olan bekânın sarhoşluk zevinci vermesiyle, geçici olarak hayatı terketmeyi benimsemeyenler de, ihtiyat sâhibi olmayanlardır.

Nefsin arzularına uyup da, aşk şarabının can bahşeden sevincinden nasibi olmayanlar, beyhûde geçen ömürlerine, ömürleri oldukça ağlamalıdır."

Riyâzet ve mücâhede ile olgunlaşan kimse, Allah'dan başkasının sevgisinden arınır. Sadece Allah aşkıyla yanar tutuşur. Ayrıca bu kişi, yeri ve göğü yaratan Cenâbı Hakk'ın sırlarına muttali olur ve nefsin çirkin arzularından yüz çevirir.⁸

MOLLA FENÂRÎ

Şemseddin Muhammed el-Fenârî, 1350 (751) yılında Fener köyünde doğmuştur.

Molla Fenârî, zamanın büyük velilerinden olan babası Hamza Efendi'den tasavvuf yolunu öğrenmeye başlamış ve küçük yaşta ondan Sadreddîn el-Konevî'nin Miftâh el-gayb adlı eserini okumuştur. Daha sonra Alâeddîn el-Esved ve Cemâleddîn el-Aksarâ'î'den ders okuyan Molla Fenârî, Mısır'a gitmiş ve orada meşhûr âlim Kemâleddîn el-bâbertî'den ilim tahsil etmiştir. Molla Fenârî, Anadolu'ya dönerek, Bursa'ya gelmiş ve kadı olmuştur. Ayrıca o, Yıldırım Beyazıt ve Çelebî Sultan Mehmet zamanlarında, bu şehirde talebe yetiştirmiştir.

Sultanla arasında ihtilâf çıktığı için, bir ara Bursa'daki hizmetlerini bırakıp Konya'ya gelen Molla Fenârî, Karaman Beyi'nin kızı Gül Hâtun ile evlenmiş ve bilâhère Sultan Beyazıt'ın yaptığına pişman olması üzerine Bursa'ya tekrar dönerek kadı olmuştur. Molla Fenârî, 1431 (834) senesinde Bursa'da vefât etmiştir.

Molla Fenârî'nin kaleme aldığı diğer bazı eserleri şunlardır: 1. Hâşiye 'ale'l-Fevâid ez-ziyâiyye, 2. Hâşiye 'alâ Şerh el-Vikâye, 3. Şerh el-Misbâh, 4. Tefsîr Sûreti'l-Fâtihâ.⁹

⁸ Menhecû'l-kavî, I, s.28

⁹ eş-Şevkânî, el-Bedr et-tâli', Beyrut, trz., II, 266-269; Taşköprizâde Ahmed Efendi, Miftâh es-se'âde, Beyrut, 1985, II, 109-111; Bağdathî İsmâil Paşa, Hediyyet el-ârifîn, İstanbul, 1955, II, 188-189; Hayreddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut, 1969, VI, 542;

Bu zâtin, Mesnevî'nin Dibâcesine yaptığı Arapça yazma şerh, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Âşir Efendi Bölümü, nr.440/5'de bulunan bur mecmûanın 39^a – 41^a varakları arasında yer almaktadır.

-Şârihi meçhûl, Şerh Bazî'l-Ebyât mine'l-Mesnevî, Afyon İl Halk Kütüphânesi, nr.18195/16, Arapça Yazma Risâle, 79^b – 81^b varakları arası.

Yurt dışında yapılan Arapça şerhler:

- Abdülvehhâb Azzem, Fusûl mine'l-Mesnevî, Kahire, 1946, 199 s.
- Muhammed Abdüsselâm Kefâfî, Şerhu Mesnevî, el-Mektebet el-asriyye, Beyrut, 1966-1967.
- Abdülazîz Sâhibu'l-cevâhir, Cevâhiru'l-âsâr fî tercemeti Mesnevî, 2 cilt, Tahran, 1957.
- İbrâhim Desûkî, Şifâ, Kahire.

MEVLÂNÂ'NIN SEVGİ ANLAYIŞI

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ*

Bir gönül eğitimcisi olan Mevlânâ'nın eserlerindeki sevgi kavramını bir tebliğ metni içinde ele almanın imkânsızlığı malumdur. Zira o gönüller sultanının binlerce beyit hacmindeki Dîvânı ve Mesnevîsi'nde terennüm ettiği her konunun esası, özü sevgidir. Ancak Mevlânâ ve Yunus Emre gibi bütün sevgi erlerinin yegâne maksatlarının insanlara gerçek sevgiyi öğretmek, onları aşk kanatlarıyla yücelen, güzel ahlâk sahibi, örnek insanlar ve topluma faydalı fertler hâline getirme gayelerinden hareketle nefretin, kinin, düşmanlığın, kavga, terör ve savaşın kol gezdiği günümüz dünyasında Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği mesajlara olan ihtiyacımızın arttığını ve Mevlânâ'nın yedi asır sonra bile insanlara sevgiyi aşlayan, ruhlara şifa, her dem tazeliğini koruyan öğütlerini gücümüz yettiğince dile getirmenin gereğine olan inancımızla Mevlânâ'nın sevgi denizinden birkaç yudum tatabilmek arzusundayız.

Mevlânâ, diğer tasavvuf erbabı gibi; her türlü kemâle erişin sevgiyle mümkün olduğuna inanır. Bu yüzden bütün eserleri aşka dairdir. Zira aşk; hayatın aslı, kâinatın yaratılış sebebidir. Cenab-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e; *"Sen olmasan, sen olmasan; bu gökleri yaratmazdım."* kudsî hadisindeki hitabı bütün varlık âlemlerinin mayasının sevgi olduğunu belirtirken, bir diğer kudsî hadisteki; *"Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım."* ifadesi de insanın yaratılmasındaki yegâne amacın Allah'ı tanımak, sevmek ve kulluk etmek olduğunu açıkça ifade eder. Mevlânâ'nın sevgi anlayışının temelini genel olarak bu iki hadis oluşturur:

"Aşk olmasaydı, varlık olmazdı." ¹

"Mukaddes aşk, Hazret-i Muhammed (SA)de zahir oldu. Cenab-ı Hak, onun için; 'Sen olmasaydın...' buyurmuştur.

Aşkta o, en son ve tekti. Bu yüzden peygamberler arasından seçilmişti.

'Ben temiz aşkı maksûd edinmeseydim, bil ki gökleri halketmezdim.

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edb.Fak. Türk Dili ve Edb. Öğretim Üyesi

¹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, Ashî ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, C. V, İstanbul 1967-1972, s. 80/2020.

*Aşkın yüceliğinin sana zâhir olması için gökleri yücelttim.*²

Kâinatın yaratılışı da, devamı da sevginin ürünüdür, dolayısıyla her insan bu sonsuz sevgiden nasibini almalıdır. Ancak bu sevgi azalmayan, tükenmeyen, hiçbir şekilde zedelenmeyen hakiki sevgi olmalıdır. İşte böyle bir sevgiye sahip olabilmek için bütün mutasavvıflar gibi, Mevlânâ da bize, bugün eğitimde tündengelim adıyla anılan bir sevgi metodunu öğretir: Öncelikle iyilik, güzellik ve mükemmelliğin en üst derecesinin yalnızca kendisine has olduğu Cenab-ı Hakk'ı sevmek, daha sonra da bu sağlıklı ve gerçek sevgiyi Cenab-ı Hakk'ın yarattığı her varlığa yöneltmek. Yunus Emre'nin; *"Yaratılanı severiz Yaratandan ötürü"* sözleriyle formüle ettiği bu anlayışı, Mevlânâ da; *"Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır."* ifadesiyle izah eder. Buna göre insan âdeta merkezî bir enerji santraline bağlanır gibi, tükenmeyen bir sevgi kaynağına ulaşmalı, o kaynaktan alınan ve dağıtmakla bitmeyen türden bu sevgiyi kâinata yaymalı, bütün insanlarla paylaşmalıdır. Bu da yukarıda belirtildiği gibi, önce Cenab-ı Hakk'ı sevmekle gerçekleşir.

Tasavvufta kesbî olarak nitelendirilen bu hakikî sevgi; mecazî veya beşerî aşk değil, İlâhî aşktır. Mesnevî'deki ilk hikâye bu konuya ayrılmıştır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Bir padişah yolda gördüğü cariyeye âşık olur. Onu satın alıp sarayına getirir fakat cariyeye aniden hastalanır. Bütün hekimler cariyeyi tedavi etmek isterlerse de, mümkün olmaz. Padişah büyük bir üzüntüyle dua edip, göz yaşlarıyla Allah'tan şifa dilerken uyuyakalır. Rüyasında bir pîr görür ve ertesi gün saraya keramet sahibi, iyi bir hekimin geleceği müjdesini alır. Gerçekten de böyle bir hekim gelir, cariyeyi muayene eder, sorduğu sorularla cariyenin Semerkand'da bir kuyumcuya âşık olduğunu, bu sebeple hastalandığını anlar. Padişaha, tedavi için o kuyumcunun getirilmesi gerektiğini söyler. Kuyumcu çeşitli hediyelerle davet edilir, sarayda ağırlanır, cariyeye de iyileşmeye başlar. Bir süre sonra hekim kuyumcuya bir şerbet içirir, şerbetin tesiriyle kuyumcu hastalanır, günden güne çirkinleşir; cariyeye onu bu hâlde görünce bütün sevgisi yok olur, üstelik bir zamanlar bu adamı sevdiği için kendisinden utanır.³ Mevlânâ'nın bu hikâyesinden çıkarılan sonuç; Allah sevgisini merkez edinmeyen her tür mecazî sevginin geçici ve sahte olduğu, hatta yalnızca beşerî güzelliğe bağlı olan sevginin zamanla nefrete ve utanca dönüşeceği:

² a.e., C. V, s. 111/2746-49.

³ a.e., C. I, s. 3-11/37-255.

"O yiğit de kuyuyu yol sandı. Çorak yer ona hoş göründü, oraya ekin ekmeğe kalktı." ⁴"Aşk, renge ve kokuya bağlı (zâhîrî) olursa; o, aşk değildir, kişiye bir utançtır.

...

Fânîye olan aşk ebedî değildir. Zira insan bu düzenin hükmüne (ebedîliğe) müsait değildir.

Her an gönle feyizler veren (goncadan daha taze olan) gözün, ruhun safâsı olan îlâhî aşk bâkîdir.

Daima diri ve bâkî olana âşık ol. Sırrını o nura kavuştur.

O'nun aşkını iste. Zira bütün peygamberler, veliler bu aşkı, iksirin ta kendisi bildiler.

'Bu aşka bende kabiliyet yok.' deme. Kerem sahibinin ihsan etmediği bir nesne yoktur." ⁵

"Külle âşık olanlar, cüz'e itibar etmez. Cüz'e meyleden, küllün müştâkı değildir." ⁶

Beşerî sevginin sonucunda nadiren istisnalar olabilir. Mevlânâ; "Vehme, hevese âşık olan sadıksa, bu mecaz onu hakikate götürür." ⁷ ifadesiyle; insanın fânîye duyduğu aşkıta kararlı, vefalı, tam bir gönül saflığı, samimiyet ve sadakat içinde olduğu zaman mecazî aşkın onu îlâhî aşka götürebileceğini bildirir. İslâm edebiyatlarında ortak bir konu olan Leylâ ve Mecnun hikâyesinde Mecnun'un Leylâ'nın aşkıyla yola çıkıp, Mevlâ'nın aşkına ulaşması bu türdendir. Ama insanın ne mecazî, ne de îlâhî sevgi adına hiçbir çabası yoksa; Mevlânâ onlara sert bir dille çatar:

"Aşkı; aslan, ayı ve kurt bile idrak ederken ondan perhiz eden kişi köpekten de aşağıdır." ⁸

"Baht sana yâr olur yâver kesilirse

Aşk, seninle işe güce girişir.

Aşksız ömrü hesaba sayma;

O, sayıdan dışarda kalacaktır çünkü." ⁹

⁴ a.e., C. V, s. 156/3869.

⁵ a.e., C. I, s. 10/214, 226-30.

⁶ a.e., C. I, s. 111/2904.

⁷ a.e., C. I, s. 109/2861.

⁸ a.e., C. V, s. 80/2014.

⁹ Mevlânâ Celâleddin, Mecâlis-i Seb'a-Yedi Meclis, Haz.; Abdülbaki Gölpınarlı, Kon-ya 1965, s. 43.

"Mademki âşık olmuyorsun, git yün ör, iplik eğir...
 Yüz işin var, yüz reнге boyanmışsın, yüz rengin var, yüz alacan...
 Mademki kafatasında aşk şarabı yok,
 Var, geliri bol kişilerin mutfağında kâse yala." ¹⁰

Beşerî veya ilâhî sevgiden nasibi olmayanların düştüğü korkunç bir hata vardır ki, bu da insanların dünyaya gönül vermeleri; mal, mülk, makam sevgisiyle maddî ve geçici bir hayatın esiri olmalarıdır. Dünyaya olan düşkünlük gerçekte bir sevgi değil, hürstür. Mal, mülk, mevki de bu hırsın derin çukuruna düşen insanın ruhuna sarılan ve aşk kanatlarıyla yükselmesine engel olan zincirlerdir. Dolayısıyla aşktan nasibini almak, Cenab-ı Hakk'ın sevgisiyle ebediyen diri kalmak isteyen insan her türlü maddî kayıttan kurtulmalıdır:

"O çöp boğazda nice yıllar kalır. Çöpün ne olduğunu bildin mi? O, makam ve mal sevgisidir.

Mal, çöp gibidir, zira o bâkî değil. O, boğazdaysa âb-ı hayâtı içmene mani olur." ¹¹

Mevlânâ, dünyaya bağlananlar için çeşitli benzetmeler kullanır: Duvardaki güneş ışığının nereden geldiğini araştırmadan duvara âşık olan, güneş duvardan çekilince hüsrana uğrar. Ya da adamın biri kuşu yakaladığını zannederek kuşun gölgesini sınıksı tutmuş, ağaçtaki kuş da; "Bu ahmak acaba maskaralık mı yapıyor?" diye gülmektedir. ¹² Gönlünü dünyaya verenlerin düştükleri hataya dair örnekler ve öğütler devam eder:

"Sanki bu cihan bir ağaç, bizler de o ağaçta ham meyveler gibiyiz.

Meyve ham olursa dalına sıkıca tutunur, ondan ayrılmak istemez.

Olgunlaşıp tatlılaşıncı da dalda duramaz, düşer.

...

Cihana sınıksı sarılmak hamlıktır." ¹³

"Dünya kendisini yeni bir gelin gibi gösteren, cilveler eden, kokmuş bir kocakarıdır.

Sen onun rengine ve kokusuna aldanma. Zehirli şerbetini içmekten sakın." ¹⁴

"Dünyaya bağlanan insan âleme sultan olsa da, gerçekte ölüdür." ¹⁵

¹⁰ Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1964, s. 126.

¹¹ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerîf, C. II, s. 6-7/132-33.

¹² a.e., C.I, s. 111/başlık ve 1911-12.

¹³ a.e., C. III, s. 49/1298-1302.

¹⁴ a.e., C. VI, s. 12/320-21.

"Gönlünü dünyaya veren, bir parça ekmeğe imânını satan gibidir." ¹⁶

Merkeziye yaratıcıyı alıp, bütün kainatı kuşatan hakikî sevgiye ulaşmak için insanın öncelikle dünyaya ilişkin her türlü arzu ve hevisten kurtulması şarttır:

"Ey oğul, bağınu kes kurtul; gümüşe, altına esaretin ne vakte kadar?

Testiyi denize daldırsan bir günlük rızıktan fazlası kısmet olmaz.

Harisin göz testisi dolar mı? Kanaatsiz, sedefte inci olmaz.

Aşkdan her kimin elbisesi parça parça olmadıysa o, kötülüklerden, hırstan, kibirden temizlenmemiştir.

Ey bizim tatlı aşkımız, ey bizim hastalığımızın tabibi şâd ol.

Ey aşk, bizim kibir ve azametimizin, şerefimizin devası, Eflâtun'unuz ve Câlînus'unuz sensin.

Topraktan olan beden aşk ile yüceldi. Bu tesirle dağ bile coşup oynadı.

...

Her kim aşk ile yanıp tutuşmamışsa o, uçamayan kanatsız kuş gibidir.

...

Gönül kirden, süsten temizlenirse; Hak güneşinin nuru orada parıldar."

¹⁷

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, insanlardaki hırs, kıskançlık, kin ve benzeri olumsuzlukların ancak gönüllerde yerleşen sevgi ile yok olacağına işaret eden Mevlânâ; Allah'ın evi diye adlandırılan Kâbe'den daha yüce olan gönlün dünyevî arzularından temizlenmesi neticesinde gerçek sevgiye mekân olacağını bildirir. Zira, nasıl ki Kâbe'de putlara yer yoksa, Cenab-ı Hakk'ın tecelligâhı olan gönülde de başka suretlere yer vermek abestir. Dolayısıyla sevginin mekânı gönle hakikî mahiyetini kazandırmak şarttır:

"Hazret-i Peygamber, 'Cenab-ı Hak, sûrete bakmaz, matlûb temiz bir gönüldür.' buyurmuştur.

Yani bakılmaya lâyık olan gönül sahipleridir, secdenin sûreti ve altın dağıtmak değil.

Sen gönlünü gönül sanıp mağrur olmuş, bu yüzden asıl gönül sahiplerini aramaktan uzak kalmışsın.

Gönül, öyle bir şeydir ki onun içinde bu yedi gök gibi yüzlerce sema kaybolur.

¹⁵ Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, s. 196.

¹⁶ a.e., s. 16.

¹⁷ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerif, C.I, s. 3/19-35.

Yoksa hile ile dolu küçük bir kalbi isteme.”¹⁸

Temiz gönülleri yurt edinen sevginin, aşkın tarifi Mevlânâ'ya sorulunca, verdiği cevap da; *“Benim gibi olursan, bilirsin.”¹⁹* olmuştur. Aşkın tarife sığmayacağına Mesnevî'de defalarca işaret edilir:

“Aşk, lâfa söze sığmaz. Aşk, dibi görünmeyen bir deryadır.

Denizin damlalarını saymak imkânsızdır. Yedi deniz, o deryaya nisbetle bir zerredir.”²⁰

“Ben bu aşkı tamamen değil, kısaca anlattım. Yoksa ağız ve dil kalmaz yanardı.

...

Bu söz, her kulağa lâyük değildir. Onun için yüzlerce ledün sırrından ancak biri söylenildi.”²¹

“Aşkı, her ne şekilde açıklasam da, anlatsam da onu tarifte dil (insan) dilsiz kalır.

Gerçi dil tefsire aşınadır. Lâkin dilsiz aşk daha aydınlık (daha güzel)dir.

Kalem, gerçi herşeyi yazar ama, aşka gelince başı döner.

Aşkı anlatmak için akla izin yoktur (akıl, aşkı anlatmada çamurda yatan eşek gibidir). Onu, yine aşk kendisi anlatır.

Güneşe delil yine güneş oldu. Sana ondan başka aydınlık bir yol yoktur.”²²

“Eğer ben, aşkı şerh etmeye devam edecek olursam bu mevzu, yüz kıyamet geçse de yine tamamlanamaz!

Çünkü kıyametin bir hududu vardır. Ama Hakk'ın sıfatı sınırsızdır.

Aşkın beş yüz kanadı vardır ki her bir kanat, arştan ta yer altına kadar her yeri kaplar.”²³

Mevlânâ, aşkı tariflere sığdıramaz; ama tesirini, aşkın gücünü anlatmadan edemez. Ona göre kâinatın yaratılış sebebi olan aşk, yine kâinatın intizamı ve devamı konusunda sonsuz cazibesıyla birleştirici bir güçtür:

“Aşk-ı kül üstadına âferinler. Binlerce zerreyi birleştirdi.

¹⁸ a.e., C.V, s. 36/874-78.

¹⁹ a.e., C.II, s.1 (dîbâce); Mevlânâ Celâleddin, Mecâlis-i Seb'a, s. 82.

²⁰ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerif, C.V, s. 110/2741-42.

²¹ a.e., C.I, s. 70/1826,1830.

²² a.e., C.I, s. 6-7/117-121.

²³ a.e., C. V, s. 88/2197-99.

Her yana dağılmış, toz toprak olmuş iken, testicinin elinde bir sürahi hâline geldi." ²⁴

"Aşk bir deryadır, gökler onda bir köpük gibidir. O, insanı, Yusuf'un güzelliğine tutulan Züleyha gibi kular.

Göklerin dönüşünü aşktan bil. Aşksız cihanın gönlü donar kalırdı.

O olmasaydı, cansız bir şey nasıl bir bitkide mahvolur; bitkiler de nasıl olur da canlılar için feda olurlardı." ²⁵

Varlık âlemlerinin yaratılışı ve sürekliliği konusunda böylesine etkin rolü olan aşk, aynı zamanda yeryüzünü ve gökleri yok edecek derecede güçlüdür:

"Aşk, denizi bir çömlek gibi kaynatır. Aşk, dağı kum gibi yakar, ufalar.

Aşk, göklerde yüzlerce yarık açar. Aşk, cenk gibi yeryüzünü titretir." ²⁶

"Aşktan başka her şey, yine aşk tarafından yenilir. Aşk kuşunun gagasına, iki cihan da bir tane gibidir.

Tanenin, kuşu yemesi hiç mümkün mü? Samanlık, atı nasıl otlatabilir?" ²⁷

Böyle bir aşk, temiz gönüllü has erlere nasip olur; bir köle veya tüccar gibi iman ederek, dinin özünü idrak edemeden yalnızca akıbetin hesabını yapan korkaklar bu aşka asla ulaşamazlar:

"Zâhitlerin ayağı korku ile seğirtir. Aşıkarsa kanatlarıyla şimşek süratiyle giderler.

Aşk derdi, gökyüzünü yeryüzü ederken korku ehli, aşkın tozuna bile nereden erişecek?!" ²⁸

"Aşk mutfağında iyi kişiden başkasını kesmezler;

Arıkları, kötü huyluları kurban etmezler.

Gerçek aşksan kurban edilmekten kaçma;

Boğazlanmadan ölen, murdar ölür." ²⁹

Zira aşk ne kadar güçlü ve güzelse de, o güzelliğe erişmek de o kadar zordur. Nasıl ki hazine elde etmek için öncelikle bekçi görevindeki tıl-

²⁴ a.e., C.II, s. 136/3765-66.

²⁵ a.e., C. V, s. 156/3862-64.

²⁶ a.e., C. V, s. 111/2744-45.

²⁷ a.e., C.V, s. 110/2735-36.

²⁸ a.e., C. V, s. 88/2200-2201.

²⁹ Mevlânâ Celâleddin, Rubâiler, s. 227.

sımlı yılanı bertaraf etmek gerekirse; gerçek aşka ulaşmak için de belâlara, cefalara, dertlere sabretmek şarttır:

"Aşk davadır, cefa da şahidi. Şahidin yoksa dava düşer.

*Kadı, senden şahit isterse üzülme. Hazine için yılanı sabretmek lâzım."*³⁰

Bu belâlar herkesin katlanacağı türden değildir; ancak aşkın bedelini kabullenenler tahammül gösterebilir. Çünkü âşığın görevi canını feda etmek, gece gündüz ıstırap ateşinde pişmektir:

"... Gıdam kandır. Âşığım, işim can feda etmektir.

*Geceleri tencere gibi ateşte kaynamada, gündüzleri akşama kadar kumlar gibi kan yutmadayım."*³¹

Bu dertler; âşık olmayı talep edenlerin, gerçek aşka olan liyakatini ölçen bir imtihandır:

"Muhabbetin şartı mihnete, derde, belâya katlanmaktır.

*Dost altın, belâ da ateş gibidir. Ayarı hâlis olan altın ateşe razıdır."*³²

Âşık; derdinden şikâyet etmez, yaptıklarıyla övünmez, aşkının doğruluğunu ispata kalkışmaz. Bunları yapması onun hamlığını gösterir.³³ Gerçek âşık, sevgili uğrunda başa gelen belâları zevk telâkki eder.³⁴ Zira; her ne kadar; *"Aşk ateştir."* denilse de, aşkın ateşi aslında nurdur:

"Lâkin aşk mumu, o muma benzemez. O, aydınlıklar içinde en yüce bir aydınlıktır.

*O, ateşli mumların aksinedir; görünüşü ateş, içiyse tamamen nurdur."*³⁵

Mevlânâ, bu konuyu izah ederken; Sırat Köprüsü üzerinden müminler geçerken, cehennem; *"Ey mümin, çabuk geç; çünkü senin nurun benim ateşimi söndürmede."* diye seslendiğini belirten hadisi delil gösterir:

"Aşk mekânsızlık âleminde hararetin madenidir. Yedi cehennem onun kıvılcımından bir dumandır.

Bu cihetten âşığın ateşi, cehennem ateşini azaltır, söndürür.

*Ona der ki; 'Çabuk geç! Yoksa ateşinden ateşim sönecek.' "*³⁶

³⁰ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerîf, C. III, s. 153/4034-35.

³¹ a.e., C. III, s. 148/3915-16.

³² a.e., C. II, s. 53/1473-74.

³³ a.e., C. V, s. 50-51/1250-64.

³⁴ a.e., C. I, s. 70/1815.

³⁵ a.e., C. III, s. 149/3943-44.

Mevlânâ, aşkın çilelerinin ateşe benzetilmesine rağmen, aşk gücünün her zorluğu yendiğini ve derdi derman hâline getirdiğine dair pek çok örnek verir:

*"İsterse ölüm tatlı gelir, dilerse diken ve neşter, nergis ve gül olur."*³⁷

"Sevgili yüzünden Ebû Cehil karpuzu, hurmadan daha tatlı olur. Ev, dildâr ile ovadan daha güzel gelir.

*Ay gibi bir gül yanaklıya vuslat ümidiyle nice nazeninler dikene katlanırlar."*³⁸

Aşk, öyle bir hastalıktır ki, bütün hastalıkların dermanı ondadır; görünüşte zehir gibiyse de, gerçekte içilecek en güzel şerbetir.

"O öyle bir sözdür ki seni sözünden, öyle bir hastalıktır ki seni hastalığından kurtarır.

Bu aşkın illeti, sıhhatin bile canıdır. Onun meşakkatleri, her rahatın hasretini çektiği meşakkatlerdir.

...

Âşıkların yanıp erimesi bir gelişmedir. Zira ay da o yanıp erimeyle güzelleşir.

Bütün hastalar, iyileşmeyi umarlar; aşk hastasıysa; 'Derdimi artırın!' diye feryat eder.

Bu zehirden daha güzel bir şerbet görmedim. Sıhhat, bu hastalıktan daha güzel değildir.

*Tâat, bu günahattan daha iyi olamaz. Bu âna nisbetle yıllar bile bir andır."*³⁹

Aşk yalnızca her derdin dermanı değildir. Daha birçok kazanç aşkla elde edilir. Fânî canı ebedî kılar,⁴⁰ âşığı Hak sırlarına âşinâ eyler ve ona her yerde rehber olur.⁴¹ En önemlisi de insanı tasfiye etmesi, bütün kötü huy-larını ıslah eden güce sahip olmasıdır. Mevlânâ, aşkın bu yönüne çok çarpıcı bir örnek verir:

³⁶ a.e., C. VI, s. 173/4641-43.

³⁷ a.e., C. III, s. 54/1429.

³⁸ a.e., C. III, s. 21/542-43.

³⁹ a.e., C. VI, s. 172/4627-34.

⁴⁰ a.e., C. V, s. 80/2022.

⁴¹ a.e., C. I, s. 6/115-16.

"Eğer şeytan âşık olacak olsa, şüphesiz şeytanlığı gider, melek kesilirdi."⁴²

Bir başka deyişle, sevgi dindir, imandır:

"Hangi gönülde senin sevgin gizli değilse,

Kâfirdir o gönül, Müslüman olamaz.

Bir şehirde padişahın heybeti yoksa,

Yıkılmamışsa bile yıkılmış say o gönlü."⁴³

Böyle hakiki bir sevgide seven ve sevilen arasındaki perde kalkar, ikilik yok olur:

"Aşk, o bir şuledir, parlayınca maşuktan gayri her şeyi yakar!

Lâ kılıcı, Hak'tan başka her şeyi keser atar. Bir bak, Lâ'dan sonra bir şey yüz gösterebilir mi?

Geride sadece illallah kalır, diğer hepsi gider. İkiliği yakan aşk onları tertemiz eder."⁴⁴

Mevlânâ'nın aşka dair bu düşünceleri vahdet-i vücud inancını değil, tecrübî bir sevgiyi anlatır mahiyettedir. Sevenle sevilenin bir olduğunu; âşığın her sözünün ve düşüncesinin sevgili olacağı ve Hz. Yusuf'a âşık olan Züleyha örneğiyle izah eder.⁴⁵ Bir başka misalde de, âşığa hangi şehri beğendiği sorulunca; "Sevgilinin şehri." der;

"Zira, şahımızın oturduğu yer iğne deliği kadar da olsa bizim için ferahtır.

Ay gibi bir Yusuf'un olduğu yer faraza kuyunun dibi de olsa, bizim için cennettir."⁴⁶

Ya da âşığın gönlünde yanan aşk ateşinin, maşukun kalbine de tesir edeceği; Allah'ı seven kula, Cenab-ı Hakk'ın da muhabbet duyacağı ifade edilir.⁴⁷

Böyle bir sevgiyi akılla mukayese etmek hatadır. Akıl, insanı dünya nimetlerine kavuşturur; ancak aşk gökleri insanın ayakları altına serer.⁴⁸ Bu sevginin Yaratıcı huzurundaki değeri ise ölçüye sığmaz:

⁴² a.e., C. VI, s. 136/3679.

⁴³ Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, s. 96.

⁴⁴ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerîf, C. V, s. 25/593-95.

⁴⁵ a.e., C. VI, s. 151/4055-4075.

⁴⁶ a.e., C. III, s. 145/3833-34.

⁴⁷ a.e., C. III, s. 168/4439-40.

⁴⁸ a.e., C. V, 131/3242-47.

" 'Hz. Ebû Bekir; namazı, orucu ve sadakası ile diğer ashaba tercih edilmedi. O, kalbindeki iman ile tekrim olundu.' hadisinde bildirildiği gibi, Hz. Ebû Bekir'in başkalarına üstünlüğü çok namaz kıldığı ve oruç tuttuğu için değildir; Cenab-ı Hak'a duyduğu muhabbet sebebiyledir. Kıyamette namazları, oruçları, sadakaları getirip teraziye koyarlar. Fakat sevgiyi getirdikleri zaman bu İlâhî aşk teraziye sığmaz. Bu yüzden asıl olan aşktır." ⁴⁹

Yunus Emre'nin; "Aşk mezhebi dindir bana", mısraının bir diğer ifadesini de; "Peygamberimizin yolu aşktır, aşk oğullarıyız biz, anamız aşktır."⁵⁰ sözleriyle dile getiren Mevlânâ, dinin özünün sevgi olduğuna defalarca işaret eder:

"Ten kazancı için bir sanat öğrendin. Din sanatı için de gayret gerek.

Dünyada servet kazandın. Ya bu fânî âlemi terk edince ne yapacaksın?

Âhireti kazanmak için de bir sanat öğren ki, ihsan ve mağfiret elde edesin.

...

Din kazancı; aşktır, gönül cezbesidir. Hak nuruna rehber kabiliyettir."

51

Mesnevî'de bu konuya dair bir hikâye anlatılır. Hz. Musa yolda bir çoban görür. Çoban kendi tarınca ibadet etmekte ve şu sözlerle Allah'a münacatta bulunmaktadır: "Ey Rabbim! Sen neredesin? Sana kulluk etsem, çarığımı diksem, saçını tarasam, çamaşırını yıkasam, sabah akşam sütünü hazırlasam, elini öpsem, ayağını ovsam, yatağını hazırlasam. Bütün koyunlarım, keçilerim sana feda olsun." Hz. Musa, bu sözleri duyunca öfkeyle çobanı azarlar: "Behey gafil, sen kâfir olmuşsun da haberin yok! Çarık, süt yalnızca sana lâzımdır. Cenab-ı Hak bütün bu hizmetlerinden münezzehtir. Akılsızca sözler söyleyip, dostluk yerine düşmanlık gösteriyorsun!" Çoban, Hz. Musa'nın sözlerinden müteessir olur, yıllarca ibadet zannıyla küfür işlediğine pişman olarak göz yaşlarıyla kendini çöllere atar. İşte bu sırada Hz. Musa'ya Hak'tan bir vahiy gelir: "Ya Musa! Senin görevin insanları bize yaklaştırmak iken, bir kulumuzu bizden ayırdın. Yüce zatımız her şeyden müstağnidir ama dile ve söze bakılır sanma. Bizim baktığımız gönül ve hâldir. Kalpte huşu varsa, biz ona bakarız. Âşıklar her nefes yanarlar, vıran köyden vergi alınmaz. Sözde yarılrsa bile âşık için korku yoktur. Şehit kan içinde olsa da

⁴⁹ Mevlânâ, Fîhi Mâfih, Çev.:Melih Üllker Tarıkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul 1985, s. 325-326.

⁵⁰ Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, s. 18.

⁵¹ Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî-i Şerif, C. II, s. 94/2618-27.

yıkanmaz. Suyun şehit kanından üstün olamadığı gibi, yüzlerce doğru söz de bu aşk dolu sözlerden değerli olamaz. Aşk dini bütün dinlerden ayrıdır. Aşklara din ve mezhep Allah'tır." ⁵²

Bu hikâyede ve binlerce beyitlik diğer eserlerinde Mevlânâ'nın vermek istediği en önemli mesaj, sevginin; yaratılışın başlangıcı olduğu gibi, dinin de özü veya temeli olduğudur. İnsanları dünyevî ve uhrevî mutluluğa ulaştıracak olan şifa sevgide mevcuttur. Her türlü kötülükten arınmış temiz gönüller sevginin eseridir. Toplumdaki huzurun ve barışın kaynağı da sevgidir. Sevgi, yalnızca sûfilerin yaşaması gereken bir hâl değil, her insanın nasiplenmesi gereken hayatî bir ihtiyaçtır. Nefretin kol gezdiği yaşlı dünyamızda sevgisizlik insanı ve tabiatı yok eden bir canavar hâline gelmiştir. Öyle ki, günümüzde insanlığın en büyük problemi sevgi erozyonudur demek mümkündür. Çözüm yine sevgidedir:

"Sevgi, acıyı tatlılaştırır. Sevgi, bakırı altın eder.

*Bulanıklar sevgi ile duruldu. Dert sevginin feyziyle şifa bulur."*⁵³

⁵² a.e., C.V, s. 63-64/1737-88.

⁵³ a.e., C. II, s. 56/1545-46.

MESNEVİ'DE ARAP EDEBİYATININ BAZI SİMALARI

Doç. Dr. A. Kâzım ÜRÜN*

Sayın Vali Vekilim, sayın Rektörüm, değerli öğretim üyeleri saygı-değer misafirler, bu panelin hayırlara vesile olması dileğiyle hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Verdiği evrensel mesajlarla uluslararası bir üne sahip olmuş büyük mütefekkir ve aynı zamanda şair ve hikayeci Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, çok çeşitli kaynaklardan edindiği bilgileri birbirinden değerli eserlerinde bizlere sunmuştur.

Kuvvetli bir hafıza, olağanüstü bir görüş ve ifade kudreti onun dehasını yoğuran aslı unsurlardır. Çevresi, günlük vakalar, halk gelenekleri, ata sözleri, kitaplardan okuduğu ve halktan duyduğu fıkra ve hikâyeler, yıllarca meşgul olduğu Arap ve İran şâirlerin şiirleri, babasının, Seyyid Burhâneddîn'in ve özellikle Şems'in sözleri, Kur'ân, hadîs ve çeşitli dini bilgiler, hükemâ felsefesi, mezheplerle ilgili görüşler, tasavvufî bilgiler onun etkilendiği kültür kaynakları içerisinde en önemlileridir.

Kendisinden önceki kültürü tamamıyla kavramış olan Mevlânâ, Yunan İran mitolojisini, Batlamyus mesleğini, tefsir, hadis, kelâm, mantık ve klâsik bilgilerle bilhassa tasavvufu, Kur'ân'ın ve hadîslerin hükümlerini, yüzyıllar içinde başka dinlerin, başka medeniyetlerin çeşitli ilâveleriyle dallanıp budaklanan Kur'ân hikâyelerini, Hârût-Mârût, Hızır-İskender gibi masalları, Şark ruhunun işlediği Leylâ-Mecnun ve Ferhâd-Şîrîn gibi efsaneleri, Mısır'ı, Hind'i, İran'ı bütün eski medeniyetleri ve yüzyılları bize nakle-der.

O, diğer eserlerinde olduğu gibi Mesnevi adlı eserinde de Arap edebiyatına ait pek çok malzemeyi işlemiştir. Eserlerinde, Adem, Salih, İbrahim, İdrîs, İsmail, İlyas, İsa, Lût, Musa, Nuh, Hud, Yahya, Yakub, Yusuf, Davud, Süleyman, Zulkarneyn, Yunus, Muhammed gibi peygamber ve nebîlere, Ebûbekir, Ömer, Osmân, ve Ali gibi halifelere, İblis, İsrail, Cebail, Mikail ve Azrail gibi meleklerle; Azer, Asiye, Ebrehe, Ebu Cehil, Ebû Tâlib, Ebû Leheb, Ebû Hureyre, Muaviye, Ömer b. Abdu'l-Azîz, Harun Reşid, Yezid b. Muaviye, Bilal, Kabil, Habil, Firavun, Karun, Lokman, Meryem,

* S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edb. Bölümü Öğretim Üyesi.

Nemrut, Hamam, İmâm Şafii, Abdu'l-Muttalib, Harut, Marut, Deccal gibi teolojik şahsiyetlere çokça yer verir. Ancak biz burada kimi zaman Arap edebiyatının da konusu olan fakat daha çok dinî çalışmalar içerisinde tutulan bu tür şahsiyetlere değinmeyeceğiz.

Mevlânâ, önde gelen Arap şâirlerinin hemen hemen tamamını okumuştur. Bir çok şiiirlerinde çöl havasını duyuyoruz, ayaklarımız kumlara batıyor, deve kervanlarının çan seslerini işitiyoruz. Şems'in, onu Mütenebbî'nin divânını okumaktan menetmesi de, Mevlânâ'nın Arap şiiiriyle meşgul olduğunu açıkça göstermektedir. Böyle olmakla birlikte yine de sözleri arasında Mütenebbî'nin şiiirlerini anar.

Onun Mesnevî'de ele aldığı en önemli simâ, klasik Arap şiiirinde tartışmasız birinci sırayı teşkil eden İmruu'l-Kays'tır. Muallaka şairlerinin öncüsü olan Kays, kabilecilik düşüncesinin egemen olduğu Cahiliyye, yani İslam öncesi devirde kabileler arası savaşların çokça vuku bulduğu ortamda yaşamıştır. Rivâyete göre babası Hucr, onun âşıkane şiiirleri, hele Uzrâoğulları boyundan Ubeyde kızı Fâtma'ya yazdığı şiiirler yüzünden pek kızmış, yanından uzaklaştırmış, hatta azadlı kölesini onu öldürmeye memur etmişti. Köle, onun yerine bir sığır yavrusunu kesip gözlerini babasına götürmüştü. Dedesi Hâris, Mezdek dinine uyan İran hükümdarı Kubad'ın isteğiyle bu dine girmiş, bu yüzden de kendisine Hire ve çevresinin beyliği verilmişti. Kubad'ın ölümünden sonra oğlu Nûşirevan, Mezdek dinine girenleri öldürtmüş, Hâris, Rey'le Komes arasında oturan Kelpoğulları boyuna sığınarak kurtulmuştu. Hucr, Tehâme'de hüküm sürerken vergi yüzünden Esedoğulları boyuyla arası açılmış, bu boya mensub olanların bir kısmını öldürtmüş, bir kısmını hapsedmişti. Esedoğulları, bir fırsatını bulup Hucr'u, çadırında öldürdüler. Babasının öldürüldüğünü Şam civarında duyan İmruu'l-Kays, Esedoğullarından yüz kişiyi öldürmedikçe, yüz kişinin de tutsak olduklarını bildirmek için alınlarını çizdirmedikçe et yememeye, şarap içmemeye yemin etti. Berk ve Taglib boylarının yardımıyla Esedoğullarının üstüne yürümüş, babasının öcünü almıştı. İmruu'l-Kays'ın büyük babası Hâris'e kin güden Hfire hükümdarı Münzir, Esedoğullarını himayesi altına alıp İmruu'l-Kays'a hücum etmiş, yenileceğini anlayınca da Nûşirevan'dan yardım istemiş, onun gönderdiği kuvvet karşısında İmruu'l-Kays, mağlub olmuş, sonunda Bizans İmparatorundan yardım istemeye karar vermişti. Bizans o günkü siyasî çıkarlarına göre bu teklifi kabul ediyor. Ve içinde prenslerin de bulunduğu büyük bir orduyu İmruu'l-Kays'ın yardımına gönderiyor. Aldığı bu kuvvetlerle Ankara'ya doğru geldiğinde İmruu'l-Kays hastalanıyor. Asîb Dağı denilen yerde ölüyor. Bir rivâyete göre İmruu'l-Kays, İmparatorun kızına aşık olmuş, bunu duyan İmparator, ona zehirli bir gömlek armağan etmiş, bu gömleği giyen İmruu'l-

Kays'ın vücûdunda yaralar, bereler çıkmış, derisi soyulmuş, bu yüzden ölmüş, yine bu yüzden ona, yaralı, çıbanlı anlamına "Zü'l-Kurûh" lakabı verilmiştir. Ancak Jüstinyen'in kızı olmadığı cihetle bu rivayetin uydurma olduğu da söylenmiştir.

İmruu'l-Kays, aynı zamanda fizikî güzelliğe de sahipti. Adeta zamanının Yusuf'uydu. Arap kadınları Zeliha gibi ona aşıktilar. Mevlânâ'nın İmruu'l-Kays'la ilgili ifadeleri şöyledir:

Aşk, İmruu'l-Kays'tı dudakları kurumuş, susuz bir halde Arap ülkesinden çekti, aldı.

Nihayet Tebük'e geldi, orada padişaha kerpiç ameleliği yaptı.

İmruu'l-Kays, bu diyara kazanç elde etmeye geldi. Aşka av oldu, kerpiç ameleliği yapıyor dediler.

Padişah kalktı, gece vakti, onun huzuruna gitti. Dedi ki: Ey güzel yüzlü padişah!

Sen, zamanın Yusuf'usun. İki ülkende hem şehirler râmolmuş sana hem güzellik.

Erler, kılıcının yüzünden sana kul oldular; kadınlar bulutsuz bir aya benzeyen yüzüne köle kesildiler.

Bizim yanımızda konakla da devlet ve ikbâle erişelim.

Canımız, senin visâlinle yüzlerce defa tazelenisin.

Ben de senin kulunum, ülkem ve saltanatım da. Ey bunca ülkeye, bunca saltanata tenezzül etmeyen!

Böyle bir hayli hikmetler söyledi, İmruu'l-Kays öylece susup duruyordu. Birdenbire sırrının yüzündeki örtüyü kaldırdı.

Kulağına eğilip aşk ve derde ait ne söylediye söyledi.

Kendi gibi onu da baştan çıkardı.

Tebük padişahu da onun elini tuttu, onunla dost oldu. O da onun gibi tahttan, kemerden bezdi.

Bu iki padişah, uzak ülkelerin yolunu tuttular. Aşk, zaten bir suçu bir kere yapmamıştır ki.

Aşk, büyüklere baldır, çocuklara süt. O, her gemiye yüklenen ve geminin ağırlığından fazla olduğu için batmasına sebep olan son yüküdür. (1)

Kendisinden önce yalnız "Recez"e, yani savaşlarda, kendi kabilesinin üstünlüğünü, kendi yiğitliğini övmeye ait şiirlere dayanan Arap edebiyatına kasideyi, sevgiyi ve sevgiliyi öven gazeli o getirdiği gibi ondan sonraki şairler, bilhassa kafiye hususunda ona uyduklarından, nazım kaidelerini de o kurmuştur denebilir. Arap şiirinde geleneksel kaside tarzında yaptığı yenilikle şöhet yapmıştır. Göçebe hayat yaşayan bedevî toplumunda "Atlâl" olarak adlandırılan ve sevgilinin bulunduğu kâfilenin geçici olarak konak-

ladığı ve bir müddet sonra terkettiği yerlerde kalan kül ve diğer izler üzerine şiir söyleme geleneğini ilk o başlatmıştır. “Durun, sevgiliden kalan izler üzerine ağlayalım” mısraıyla başlayan ünlü kaside onundur. Şiir ve şairlerin toplum nezdinde önemli bir yere sahip olduğu İslâm öncesi Cahiliye devrinde, her yıl düzenlenen panayırarda şiir yarışmaları tertip edilmekteydi. Burada seçilen en iyi yedi şiir Kabe’nin duvarına asılmaktaydı. Muallaka-i Seba (Yedi Askı) olarak adlandırılan bu şiirler içerisinde İmruu’l-Kays’ın şiiri, birinci sırayı almıştır. O, şiirlerinde üstün hayal gücü ve eşsiz anlatımıyla pek çok şair için esin kaynağı olmuştur.

Mevlânâ, bir başka yerde daha İmruu’l-Kays’ı hatırlar ve kendisini onun yerine koyar sevgilinin konakladığı izler üzerinde durur ve bu kalıntılarla, oralarda geçen anıları, olayları tekrar canlandırır.

Aşk, gece gündüz çadır kurulmuş olan yerde kalan izlere söz söylemez mi?

Yüzünü, göçmüş kervandan, sökülmüş otağdan kalan izlere döner, görünüşte böyledir bu; fakat o, sözleri kime söyler, o övüş kimedir?

Şükürler olsun, tufanı gönderdin de onunla o izleri sildin, süpürdün.

Çünkü kötü izlerdi onlar. Ne sesleri çıkıyordu, ne solukları.

Öyle kalıntılar isterim ki ben, söyledim mi, dağ gibi, sesime ses versin, cevap versin onlar.

Sesime ses versin de ikinci kere adını duyayım senin; ruha esenlik veren adına âşıkım ben. (2)

Mevlânâ, bir başka yerde daha İmruu’l-Kays gibi Cahiliye dönemi şairlerinden ve şiiri, Kabe’nin duvarına asılan Lebîd b. Rebî’a’ya ait bir sözü, Arapça orijinal şekliyle alır Farsça şiirleri arasında kullanır.

Allah’tan başka herşey gider, her gelecek şey, bir zaman sonra gelir. (3)

Mevlânâ “Dilekleri veren efendiyi, bir iş için çağrılınca bin kişi gelip erişen Muhtesibi gördüm” beytinde daha çok şarap ve gazel üzerine şiirleriyle ünlenmiş Abbâsî döneminin güçlü şairlerinden Ebû Nuvâs’ın Fadl b. Rebî’a’ya yazdığı kasidesindeki “Bütün âlem bir kişide toplansa bu işi Allah yapmaz denemez ki” sözünden esinlenmiştir. Yine başka bir yerde “Bana şarap sun, hem de sunduğum şaraptır de; apaçık sunmaya imkân varken gizlice şarap sunma bana” (4) mealindeki beytin ilk mısraı Ebû Nuvâs’a aittir.

Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî, özellikle Şems-i Tebrizî ile olan tanışmasından ve tasavvufa yönelmesinden sonra Veysel Karanî Cüneyd-i Bağdâdî ve Beyazıt-ı Bestâmî gibi ünlü mutasavvıflara ilgi duymuş ve onları örnek almıştır. Meselâ Beyazıt-ı Bestâmî’nin “Cübbemin içinde ancak Tanrı var; yeryüzünde, gökyüzünde ne arıyorsun” ifadesine eserinde yer verir. Sûfilerin bilinen din kuralları sınırlarını aşan sözlerinden biri olan ifadede

Beyazıt-ı Bestâmî "Cübbemin", yani vücudumun içinde Allah'tan başka birşey yok, dileğim ancak O'dur şeklinde de yorumlanır. Sebâ melikesi Belkıs'ı, bir padişahken av esnasında kendisine "Ey İbrâhim, seni bu iş için yaratmadılar" diye bir ses işitince saltanatı bırakıp tasavvuf yoluna giren İbrâhim Edhem gibi davranıp tahtını bırakmaya çağırır.

Şair, eserinde sonraları çok tartışılan "Enel-Hak- Ben Tanrı'yım sözüyle meşhur Hallâc-ı Mansûr'un bazı sözlerine de yer vermiştir. Meselâ Mevlânâ'nın şu sözünde geçen "A güvendiğim kişiler, öldürün beni" sözü Arapça olup Hallâcî Mansûr'a aittir.

"İnsan, mat oldukça kazandığını gördün mü, "Öldürün beni a inandığım, güvendiğim kişilerim" der. (5)

Onun Mesnevî'de konu edindiği diğer bir mutasavvıf III.yüzyıl Mısır sûfilerinden melâmetî Zü'n-Nûn-ı Mısırî'dir. Halife Mütevekkil döneminde Mısırlılar, bu zatı, zındıklıkla suçlamışlar ve onu Mısır'dan sürmüşlerdi. Bir defasında deli oldu diye Mısır'da tımarhaneye konulmuş, dostlarından bazıları ziyaretine gitmiş, Zünnûn onlara: "Kimsiniz?" diye sormuş, onlar da "Senin dostlarımız" demeleri üzerine taş atmaya başlamış, gelenlerin kaçıştıklarını görünce kahkaha ile gülmüş: "Vay gidi dostlar vay! Dost, dostun cefâsından kaçır mı? Dost altın misali, cefâ ateş gibidir ki hâlis altının ateşte tasfiye edilmesi lazımdır." (6) demişti. 859 (245 h.)'da ölmüştür. Mevlânâ, eserinde bu zatın cezbelerini anlatır, halkın tahammül edemediğini ve kendisine deli dediğini hikaye eder ve kendi haliyle bu zatın halini kıyaslar.

Böylesi delilik, Zü'n-Nûn-ı Mısırî'nin de başına geldi.

Ondan, yeniden-yeniye coşkunluklar meydana gelmedeydi, yeniden-yeniye delirip gidiyordu.

Öylesine coşuyordu ki bu coşkunluk, göğün bile yüceliğini aşıyordu; ciğerler, o coşkunlukta tuzlanıyordu.

A çorak toprak, kendine gel; kendi coşkunluğunu, tertemiz kişilerin coşkunluğunun yanbaşına koyma.

Halk, onun coşkunluğuna dayanamıyordu; ateşi, halkın sakalını tuşturunuyordu.

Avamın sakalına ateş düşünce onu tuttular, bağlayıp zindana attılar.(7)

Mevlânâ, Mesnevî'de kimi zaman grup veya toplulukları anımsatan ifadeler de kullanmıştır. Bunlardan biri de "İhvânü's-Safâ"dır. "İhvânü's-Safâ" hicrî II.yüzyılda kurulan ve III. yüzyılda Basra'yı merkez edinen ve kimliklerini gizleyen bir topluluğun, kendilerine verdikleri addır. Bu topluluğun kaleme aldığı elli iki risâleye de "Risâilü İhvân'is-Safâ" denmiştir. Bu

risâleler, yıldız bilgisine, matematiğe, metafiziğe, felsefeye, mantıka, ilahiyata tasavvufa aittir. Bu bakımdan, devrine âit bilimsel bir ansiklopedi mâhiyetindedir. Bu risâlelere göre kâinât, Tanrı'dan; güneşin ışığın, güneşten zuhûru gibi zahir olmuştur. Mutlak varlık olan Tanrı'dan akıl, ondan nefis, yani aktif ve pasif kaabiliyet, nefisten madde, ondan tabiat, tabiatın cisim, cisimden dokuz gök, onlardan dört unsur; göklerle unsurlardan cansızlar, nebatlar ve canlılar meydana gelmiştir. Böylece bu sistemi, yazılı olarak önce bu risâlelerde görmekteyiz. İhvânü's-Safâ'nın siyasi tesirini bütün açıklığıyla bilmiyorsak da İslam düşüncesindeki tesiri çok büyük olmuştur. Bunlar, Hint-İran ve Yunan felsefesini İslam'a tatbik eden "Hukemâ" felsefesini meydana getirmişlerdir ki aşırı vahdetçi tasavvuf ehlinin inançları da bunlarla yoğrulmuştur. Bu topluluğun, İsmâîli olduğu sanılmaktadır.

Mevlânâ, "İhvân-ı Safâ" sözüyle bunları kasdetmiyor, temiz kardeşler, müminler manasına alıyor; bilhassa erenleri kasdediyor; "Söz budur ancak, müminler kardeşiler" ayetine işaret buyuruyor. Ancak, yine de bu topluluğun tesiriyle bu söz, tasavvuf ehli arasında bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır. Sonraları tasavvuf erbabı, "ihvân-ı safâ", bilhassa "ihvân-ı bâ safâ" sözünü bir terim olarak kullanagelmiştir.

Mevlânâ'nın Mesnevî'de değindiği diğer bir simâ, h. 2.asrın ikinci yarısında Basra dil mektebinin en önemli dil bilgini Sibeveyhi'dir. El-Kitâb adlı eseriyle nahiv konusunda detaylı ilk araştırmayı yapan odur. Mevlânâ, "A Sibeveyh" diye hitap ederken muhatabının sözünün doğru olduğunu kasdetmiştir.

Şehirli, doğru söylüyorsun a Sibeveyhi dedi; fakat "İyilik ettiğin kişinin şerrinden sakın." (8)

Mesnevî'nin tamamı incelendiğinde, Mevlânâ'nın gerek Sibeveyhî gibi Arap dili bilginlerini gerekse Arap edebiyatında tanınmış simâların hemen hemen tamamını tanıdığını görmekteyiz. Daha önce değindiğimiz klasik Arap şiirinin öncüsü Mevlânâ, bir başka yerde daha İmruu'l-Kays'a yer veren Mevlânâ'nın, çoğu edebiyat eleştirmeni tarafından Arap edebiyatında ilk sıraya oturtulan el-Câhiz'e de ilgi duyduğunu ve onun birbirinden kıymetli eserlerini okumuş olduğunu görmekteyiz. Mevlânâ, Mesnevî'nin pekçok yerinde gördüğümüz hikayelerde, daha önceki yıllarda yaşamış el-Câhiz'in fabl türü hayvanlarla ilgili hikayelerden oluşan "Kitâbu'l-Hayevân" ve cimrilerin hayatını konu edinen "Kitâbu'l-Buhelâ" adlı eserinden faydalanmış olduğunu düşünüyoruz. Meselâ el-Câhiz'in "Kitâbu'l-Buhelâ" adlı eserinde geçen şu hikaye, Mesnevî'de de geçmektedir. Hikaye kısaca şöyledir:

Mervli biri ticaret için seyahata çıktıkça Iraklı birisine misafir olur ve ona "Ah sen de bir bize gelsen" demiş, Iraklının da bir seferinde yolu Merv'e düşmüş; o dosta gitmiş. Fakat Mervli, Iraklıyı tanımazlıktan gelmiş. Adam, herhalde beni yolcu elbisesiyle gördü, o yüzden tanımadı demiş. Külâhını, elbisesini soyunmaya başlamış. Mervli derini bile yüzsen ben seni yine tanımıyorum demiş. (9)

Arap edebiyatında cömertliğiyle nam salmış Hâtım et-Tâif de onun ilgisini çeken şahsiyetlerdendir. Hatim, Hz.Muhammed'in zamanına erişmiş fakat Hz.Peygamber'in davete başlamasından önce vefat etmiştir. Mesnevî'nin çeşitli yerlerinde onu anar. Meselâ bir yerde bir halifeyi Hatim et-Taî'yi cömertlikte geçtiğini ifade eder.

Bir halife vardı; zamanında Hatim'i bile cömertliğine kul köle etmiştir.
(10)

Hicretin ilk yıllarında yaşamış Mekke ve Medine, Yemâme ve Irak valiliklerinde bulunmuş isminden de anlaşılacağı üzere zülmüyle ün yapmış ve özellikle ehli beyte mensup kişileri öldürmekten zevk aldığı ifade edilen Haccâc-ı Zalim ve Mevlânâ'nın ele aldığı isimlerdendir.

Arap edebiyatında "cuhâ" olarak bilinen "cühî" şahsiyeti Mesnevî'de de geçmektedir. Bu lakap, Abbâsilerin döneminde yaşamış olan Ebu'l-Gusni Düceyn b. Sâbit'e nisbet edilmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda "Cuhâ" karakterine nisbet edilen fıkralar, büyük ihtimalle Nevâdir adında eserler kaleme alan Ebû Damdam veya İbnu'l-Mevsilî'nin halkı eğlendirmek amacıyla kaleme aldığı ve İbnu'n-Nedîm'in el-Fihrist'te müellifsiz zikrettiği Nevâdir Cuha adlı eserde yer alan Türk asıllı Nasreddin Hoca'ya ait fıkralardır.

Mevlânâ, aynı zamanda Ashâb-ı Kehf, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Hz.Musa ile Hızır Aleyhisselâm ve Hz.Süleyman'la Sebâ Melikesi Belkis arasında geçen hikaye gibi Arap edebiyatından pek çok kıssa ve hikâyeye de eserinde yer verir. Ancak bu hikâyelerin böylesi kısa süreli bir toplantıda ele alınıp yorumlanması mümkün değildir.

Sözlerimi Cambridge Üniversitesi rektörlerinden Dr.Arberry'nin, Mevlânâ hakkında söylediği ve kanaatimce günümüze de ışık tutan şu sözle noktalamak istiyorum.

"Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, yüzyıllar önce dünyayı büyük bir kargaşadan kurtarmış; tasavvuf yoluyla insanlığa ümid, sevgi ve yaşama sevinci vermiş büyük bir şahsiyettir."

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür eder saygılar sunarım.

NOTLAR

- (1) Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Mesnevî Ma'nevî, (Tashih: R.Nicholson), I-IV, Emîr Kebîr Yay., Tahran 1373, C.VI, s.502-503.
- (2) Aynı eser, C.III, s.76.
- (3) " , C.VI, s.299.
- (4) " , C.IV, 400.
- (5) " , C.IV, s.284.
- (6) Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Mesnevî, (Tercüme ve Şerheden: Tahir-ul Mevlevî, Selam Yayınları, Konya 1967, C.II, Kitap 2, s.446).
- (7) Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Mesnevî Ma'nevî, (Tashih: R.Nicholson), C.II, s.1386.
- (8) Aynı eser, C.III, s.263.
- (9) Aynı eser, C.III, s.111.
- (10) Aynı eser, C.VI, s.2016.

KAYNAKLAR

- Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, İnkılâp Kitabevi, 1959.
- Ahmet Kabaklı, Mevlânâ, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul 1984.
- B.Furûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, M.E.B. İstanbul 1990.
- Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Mesnevî, (Tercüme ve Şerheden: Tahir-ul Mevlevî, Selam Yayınları, Konya 1967.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevi, Şark İslâm Klasikleri (Çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Mesnevî Ma'nevî, (Tashih: R.Nicholson), I-IV, Emîr Kebîr Yay., Tahran 1373.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevi ve Şerhi (Şerheden: Abdülbaki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1069, Ankara 1989.

ANADOLU'DA FARŞÇA ÖĞRETİMİNDE MEVLEVİLERİN ROLÜ

Yard.Doç.Dr.Yusuf ÖZ*

Karamanođlu Mehmet Bey tarafından 1277 yılında resmi dil ilan edilmesiyle Anadolu'da Farşçaya nazaran daha da önem kazanan Türkçe, XIV. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde divan şiirini temsil edebilecek bir gelişme göstermiştir¹. Farşçanın Anadolu Selçukluları döneminde tabii olarak bilinmesi, eğitim dili olması ve bu döneme ait eserlerin yararının daha genel olacağı düşüncesiyle Farşça yazılması², bu dilin uzun süre Anadolu'da canlı kalmasını sağlamıştır. Ancak, ilk Farşça-Türkçe sözlüklerin önsözlerinde verilen bilgilerden, Farşçanın XV. yüzyılın başlarında unutulmaya yüz tuttuğu ve öğretilmesi zarureti doğduğu anlaşılmaktadır.

Farşçanın öğretimine yönelik ilk çalışmaların, dönemin kültür merkezi olan Konya'da ve Konyalı müellifler tarafından başlatıldığı görülmektedir.

Hollandalı şarkiyatçı Martin Theodor Houtsma'nın, 643/1246 tarihinde yazılmış bir nüshasını esas alarak birinci bölümünü neşrettiği "Ter-cümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogolî (Leiden 1894), Halil b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî tarafından istinsah edilmiştir. Barbara Flemming, Houtsma'nın neşrine dair yazdığı makalesinde, Halil b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî'nin adı geçen sözlüğün yazarı olduğu fikrini savunmuştur³.

Mevcut bilgilere göre ilk Farşça-Türkçe sözlük Tuhfe-i Hüsamî'dir. Sözlüğün Milli Kütüphane A. Ötüken 2563 numarada bulunan nüshasında, şüphe uyandırmakla birlikte, eserin 802/1399-1400 yılında nazmedildiği kaydı mevcuttur. Bu manzum sözlük nispesinden Konyalı olduğu anlaşılan Hüsam b. Hasan tarafından yazılmıştır. 898/1484 yılında nazmedilen

*S.Ü.Fen-Edebiyat Fak, Doğu Dilleri ve Edb.Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ö. Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", DİA., IX, 393-394.

² Bkz. Ahmet Ateş, "Hicri VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farşça Eserler", Türkiyat Mecmuası, c.III, İst.1958, s.117, 123-127.

³ Barbara Flemming, "Ein Alter Irrtum bei der Chronologischen Einordnung des Turki wa Cagami wa Mugali", Der Islam, 1968, band 44, s.227.

Şâdiyye adlı Farsça-Türkçe sözlüğün yazarı olan Mehmed b. Yahyâ da Konyalıdır.

Farsçaya karşı duyulan ilgide kuşkusuz dönemin en âsûde bölgesi olarak Anadolu'ya gelmiş olan başta Mevlâna olmak üzere büyük sûfî ve münevverlerin Farsça yazdıkları eserlerin de etkisi büyüktür. Şiirdeki yeteneğini Mevlevî dergâhlarında aldıkları eğitim ve terbiyeye, özellikle Mevlâna'nın ruhî çöşkusuna borçlu bilen pek çok şairimiz vardır. Bu şairlerin en seçkin örneği, dedesi ve babası Mevlevî olan, Mevlevî şeyhlerinden dersler alarak yetişen Şeyh Galip'tir. Mevlâna'nın bu manevi etkisi, Türk kültürü ve sanatının gelişmesi ve yayılmasında bir sûfî, bir şair, bir musikişinas ve bir hattat olarak isim yapmış Mevlâna âşıkları ve Mevlevî mensupları tarafından dil, edebiyat, ve sanat alanlarındaki katkılarıyla hep yaşatılagelmiştir. Mevlâna'nın düşünce dünyasını ve birikimlerini bilgi taliplerine aktarmak düşüncesiyle Mesnevî şerhleri yazılmış, bunun yanı sıra Mesnevî'de geçen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin, tasavvufî terimlerin, deyim ve edebî mazmunların izahı amacıyla özel Mesnevî sözlükleri hazırlanmıştır.

Mesnevî Sözlükleri

Müşkilât-ı Mesnevî

Bir Mevlevî dergâhında kaleme alınmış bu eserin müellifi ve telif yılı kesin olarak bilinmemektedir. Bu sözlükte, Mesnevî'den derlenmiş Arapça ve Farsça kelimeler Farsça açıklanmıştır. 934/1527 yılında yazılmış bir nüshası, Mevlâna Müzesi İhtisas kitaplığı 2048 numarada kayıtlıdır.

Meyâdnü'l-fürsân

İki bölümden oluşan Türkçe açıklamalı bir sözlüktür. Şeyh Abdülmecîd Sivâsî tarafından 1022/1612 yılında yazılmıştır. Birinci bölümü, Farsça gramer kuralları ile basit ve bileşik fiillerin Türkçe karşılıklarını, ikinci bölümü Farsça masterların anlamları ile mazi ve muzari köklerini içerir. Eserde 1070 madde yer alır.

Letâ'ifü'l-lügât

1031/1621 yılında Abdülatif b. Abdullah tarafından hazırlanmıştır. Hindistan sahasında yazılan bu sözlük 3325 madde içerir. 300 kadar maddenin de tasavvufî terim olarak açıklaması yer alır.

Muzhiru'l-işkâl

Şabanzâde Mehmet Muhteşem tarafından 1113/1701 yılında yazılmıştır. 2000 civarında madde içerir. Maddeler, kullanılmış olan kaynağın diline göre Türkçe, Farsça ve Arapça olarak açıklanmıştır.

Ferheng-i lügât ve ta'bîrât-ı Mesnevî

Seyyid Sadık-ı Govherîn tarafından 1943 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır⁴.

Hatip Rüstem, Şâhidî ve Şemsî gibi Mevlevî sözlük yazarları da, özellikle Mevlevî ailelerin tahsil yaşına gelmiş çocuklarının okumaları ve istifade etmeleri amacıyla sözlük yazmışlar ve eserlerinde yer alan Farsça kelimelerin bir kısmını Mesnevî'den derlemişlerdir. Hatip Rüstem Vesîletü'l-mekâsîd'in Farsça gramerine dair kısmını manzum olarak yazmış, Şâhidî İbrahim Dede Mevlevîlerin Mesnevî'ye karşı ilgi ve rağbetlerini artırmak, onları Mesnevî okumaya teşvik etmek düşüncesiyle Tuhfe-i Şâhidî adlı meşhur manzum sözlüğünde Mesnevî'den aldığı bazı Farsça kelimelere yer vermiş, Şemsî de Tuhfe'sinde, Mevlevîleri memnun etmek, gönüllerini ve hayır dualarını almak arzusuyla Mesnevî'den derleyip "dürr-i şehvâr" tabir ettiği Farsça kelimeler nazmetmiştir.

Mevlevî Sözlük Yazarları ve Eserleri

Hatip Rüstem el-Mevlevî

Vesîletü'l-mekâsîd ilâ ahseni'l-merâsîd

Kısaca Vesîletü'l-mekâsîd adıyla bilinen, mensur bir sözlük, aynı zamanda manzum-mensur bir gramer kitabı olan bu eser, 903 yılı Şaban ayının ortalarında (Nisan 1498) tamamlanmıştır. Yazarı hakkında kaynaklarda bilgi mevcut değildir.

Hatip Rüstem, sözlüğü yazmadaki gayesini Farsça yazdığı mukaddimede şu ifadelerle açıklamıştır:

"Mevlevî evlatları, Tanrı'nın yardımıyla Kur'ân'ı ezberledikten sonra - şimdi onlara Allah'ın yakın kulları, emin kulları ve Allah'ın dininin hizmetçileri demek gerekir- onların diğer ilimlerden de istifade etmelerini, ilim öğrenenlerin yolunca önce Arapça kelimeleri öğrenmeye başlamalarını istedim. Arapça öğrenmenin de Farsça olmaksızın kolay olmayacağını gördüm. Bu risaleyi, Farsçayı hiç bilmeyen kişinin Arapçayı da öğrenemeyeceği düşüncesiyle derledim ve isteyenlere güzel, arzu edenlere çekici görünmesi maksadıyla Farsçanın bütün kurallarını genişçe ve gücüm yettiğince

⁴ Anılan Mesnevî sözlükleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Kunt, "Mesnevi Sözlükleri ve Abdüllatif b. Abdullah'ın Letâifu'l-lügât'ı" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.

nazmettim ve herşeyden önce, tarikat mensubuna müjde olması için de üzerinde durulması gereken konulara değindim⁵."

Vesîletü'l-mekâsîd, bir mukaddime, üç bab ve bir hâtîmeden oluşur. Birinci babta 800 civarında Farsça mastar madde başı yapılmış ve Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Babın sonunda mastarların çoğul yapılması, geçişsiz fiillerin geçişli hale dönüştürülmesi ve bileşik fiillerle ilgili gramer kuralları Türkçe olarak nazmedilmiştir. Bu manzum kısımlar mesnevî tarzındadır.

İkinci bab, fiillerle ilgili gramer konularına ayrılmıştır. Bu bölümde Farsça bir fiil örnek gösterilerek bu fiilin mazi ve muzari köklerinden elde edilen türevler, Arapça sarf sistemine göre sıralanmış, daha sonra da fiil çekim örneklerine geçilmiştir. İlgili gramer konuları bu bölümde de manzum ve mensur olarak işlenmiştir.

Üçüncü babta ise isimler ve isimlerle ilgili konulara yer verilmiştir. Bu bölümde yaklaşık 5700 madde yer alır. Maddelerin Türkçe karşılıkları satır altlarına kaydedilmiş ve her kelime için yalnızca bir karşılık yazılmıştır. İsimlerden sonra edatlar, zarflar, sayılar ve öğrenilmesinde yarar görülen bazı bilgiler yine manzum ve mensur olarak anlatılmıştır.

Gramere dair birinci babında 32, ikinci babında 182, üçüncü babında ise 20 olmak üzere toplam 234 beyit bulunan Vesîletü'l-mekâsîd'ı, Farsça için Anadolu'da yazılmış ilk manzum gramer kitabı olarak değerlendirmek de mümkündür.

Şâhidî İbrahim Dede

Tuhfe-i Şâhidî

Müellifin mahlası ve meşhur adı Şâhidî, asıl adı İbrahim'dir. 875/1470 yılında Muğla'da doğmuştur. Muğla Mevlevî dergâhı şeyhi Hüdâî Salih Dede (ölm.885/1480)'nin oğlu olan müellif, ilk eğitimini babasından almıştır. Kendisi on yaşında iken babasının ölümünden sonra tahsiline İstanbul ve Bursa'da devam etmiştir. Lazkiye Mevlevihanesi şeyhi Fâni Dede ve Paşa Çelebi, Karahisar Mevlevihanesi şeyhi Dîvâne Mehmet Çelebi'den dersler almış ve Mevleviliğe intisap etmiştir. Bu intisabı münasebetiyle Mevlâna'yı ziyarete geldiğinde bir müddet Konya'da kalmıştır. Şâhidî, 957/1556 yılında Karahisar'da bulunduğu sırada vefat etmiştir.

⁵ Hatip Rüstem el-Mevlevî, Vesîletü'l-mekâsîd, Milli Ktp., Yz.A. 638, yp.1b-2a

Tuhfe, Şâhidî İbrahim Dede'nin ilk ve en meşhur eseri, aynı zamanda Anadolu'da manzum sözlük geleneğinin en iyi örneği kabul edilmektedir. Tuhfe, 921/1515 yılında nazmedilmiştir.

Şâhidî, kendisinden sonra gelen manzum sözlük yazarları tarafından "fenn-i hatîr" kabul edilen bu sanatın üstadı kabul edilmiş; Tuhfe'nin Farsça metin okumaya geçmeden önce, yaygın kullanılan Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları ile birlikte ezberletilmesinde ve belli başlı vezinlerin öğretilmesinde sağladığı yararlar, eğitim ve öğretimle meşgul olanların manzum sözlük yazmalarında önemli bir teşvik unsuru olmuştur. Biyografik eserlerde çok sayıda şair ve müellifin tahsiline Tuhfe-i Şâhidî'yi ezber ederek başladığı belirtilmektedir. Hüsn ü Aşk şairimiz Şeyh Galip de bunlardan biridir.

Manzum sözlüklerden yararlanmayı kolaylaştırmak, kelime öğretiminde eksik kalan yönlerini tamamlamak, vezin ve takti üzere okunarak kolayca ezberlenmesi ve bu yolla bahir ve vezinlerin uygulamalı bir şekilde öğretilmesini temin etmek, aruz ve edebi sanatlara dair bilgiler vermek gibi düşüncelerle Tuhfe için yardımcı ders kitapları niteliğinde, değişik amaçlı şerhler yazılmıştır.

Tuhfe-i Şâhidî ile ilgili olarak tespit edilebildiği kadarıyla, 55 eser yazılmıştır. Bu eserlerin 38'i şerh, 4'ü alfabetik tertip, 5'i yalnızca Tuhfe'nin nazmında kullanılan bahir ve vezinler hakkında, 3'ü Farsça-Türkçe, 3'ü Arapça-Türkçe nazire ve tahmis, 1'i Tuhfe'de yer alan Türkçe kelimelerin İstanbul Türkçesindeki karşılıklarını içeren bir risale yazılmış ve bir de doktora tezi çalışması yapılmıştır.

Telif yılı bilinen şerhlerden hareketle, bu eserlerin biri XVI. yüzyıl sonunda, 7'si XVII., 27'si XVIII. ve 8'i de XIX. yüzyılda yazılmıştır. Tuhfe'yi şerhedenler arasında Mevlevîler de bulunmaktadır. Bu manzum sözlük için Şeyh Ahmed el-Mevlevî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî adıyla 1617-1623 yılları arasında, şerhin mukaddimesinde verilen bilgilere göre, Sultan I. Mustafa'nın Farsça, aynı zamanda şiir ve aruz öğrenmek arzusuyla Tuhfe'yi okumakla meşgul olduğu bir zamanda yazılmıştır. 1092/1681 yılında Trablus'da doğan, Halep ve Kasımpaşa mevlevîhanelerinde şeyh olarak görev yapmış olan Safiyullah Musa Dede, Ta'ribu's-Şâhidî adıyla Tuhfe'yi manzum olarak Arapçaya tercüme etmiştir. 1136/1724 yılında Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde üç ayda nazmedilen bu sözlük, Mevlevî şeyhi, musikişinas ve şair Nâsır Seyyid Abdülbaki Dede (1765-1821) tarafından Şerh-i Ta'ribu's-Şâhidî adıyla şerhedilmiştir. Abdülbaki Dede bu şerhe Zilkade

1213/Nisan 1799 tarihinde başlamış ve anılan şerhi 19 Zilhicce 1215/2 Mayıs 1801 tarihinde tamamlamıştır⁶.

Derviş Siyâhî-i Lârendevî

Lûgat-i Müşkilât-ı eczâ

Lûgat-i Müşkilât-ı eczâ bir tıp sözlüğüdür. 1035/1626 yılında Karamanlı Derviş Siyâhî tarafından hazırlanmıştır. Derviş Siyâhî, 1025/1616 yılında mesnevi tarzında yazdığı Mecma'u't-tıb adlı eserinin önsözünde verdiği bilgilere göre, tıp tahsil etmek amacıyla Mısır'a giderek uzun yıllar burada kalmıştır. Tıp ilmini Bağdatlı olup Mısır'da yaşayan Molla Muhammed adlı bir tabipten öğrenmiş ve kendisinden icazet almıştır. Daha sonra tıba dair yazacağı eserler için malzeme toplamak ve bilgisini artırmak amacıyla çeşitli ülkelere seyahatlarda bulunmuştur⁷.

Eser, tıba dair Arapça, Farsça ve Yunanca terimlerin, ilaç ve eczacılıkta kullanılan bitki adlarının Türkçe karşılıklarını veren bir sözlüktür. Terim ve ilaç adı olarak 4700 civarında madde içerir⁸.

Şemsî

Tuhfe

Tuhfe, hakkında bilgi sahibi olamadığımız Şemsî adlı bir müellif tarafından nazmedilmiş Farsça-Türkçe bir sözlüktür. Tuhfe'nin Mevlâna Müzesi Kütüphanesi, İhtisas Kitaplığı 3149 numarada bulunan nüshası, "Nazire-i Şâhidî-i Şemsî Dede" adıyla kayıtlıdır. Bu nüsha, zahriyesindeki kayda göre, Kefe'de Yenicami vaizi olan mevlevî müntesibi Şeyhî adlı biri tarafından dergâha gönderilmiştir.

Tuhfe'nin dibâcesinden edindiğimiz bilgilere göre Şemsî, Tuhfe'sinden önce, yine manzum olarak Cevâhiru'l-kelimât adıyla Arapça-Türkçe bir sözlük yazmıştır. Her iki eserde müellifin adı yalnızca "Şemsî" şeklinde kayıtlıdır⁹.

⁶ Tuhfe-i Şâhidî, şerhleri ve müellifleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Öz, Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Konya 1999.

⁷ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, c.III, İst. (Matbaa-i Amire) 1342, s.217; Tarama Dergisi, c.I, İst. 1934, s.60; Derviş Siyâhî-i Lârendevî, Mecma'u't-tıb, Konya İl Halk Ktp., F.N. Uzluk Kitaplığı, nr.6778, yp.2a-b, 43b; aynı mlf., Lûgat-i Müşkilât-ı eczâ, Konya, Sayın Safa Odabaşı özel kütüphanesi (numarasız), yp.46b-47a.

⁸ Mustafa Üsküdârî, Lûgat-i Müşkilât-ı eczâ'da yer alan maddeleri alfabetik olarak düzenlemiş ve 1193/1779 yılında tamamladığı bu esere Mürettep Müfredât-ı Siyâhî adını vermiştir. Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Reşid Ef. 710 numarada kayıtlıdır.

⁹ Cevâhiru'l-kelimât'ın bazı nüshaları: İstanbul, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt 6876, İ.Ü. Merkez Ktp. T.483; Konya, Mevlâna Müzesi Ktp., İhtisas 3140.

Eserin "Sebeb-i te'lif-i kitâb" başlıklı kısmında, Mevlâna ve Mesnevî'si güzel sözlerle anılmaktadır. Bu başlık altında yer alan bilgilere göre, Tuhfe'de nazmedilmiş olan bazı Farsça kelimeler Mesnevî'den derlenmiştir. Müellif Mesnevî'den derlediği bu kelimeleri "dürr-i şehvâr" tabiriyle nitelemiştir.

Bu manzum sözlük, mesnevî tarzında yazılmış bir dibâce ve 81 kıt'aya ayrılmış toplam 680 beyitten ibarettir. Müellif eserinde, nazmedilecek kelimeleri seçerken bunların nazım ve nesirde kullanılır olmalarına dikkat ettiğini ve kelimelere güzel Türkçe karşılıklar vermeye özen gösterdiğini ifade etmektedir.

Abdurrahman Zâhidî

Tevfiye

Tevfiye, manzum Arapça-Farsça-Türkçe bir sözlüktür. Eserin önsözünde mevcut bilgilere göre müellif Konya'da doğmuştur. Abdurrahman Zâhidî'nin mevlevî müntesibi bir müderris olduğu Tevfiye'nin dibâcesinde yer alan aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır.

Fakîrem Abd-i Rahman Zâhidîyem

Diyâr-ı Konya ahret-zâdeiyem

(...)

Feda kıldım yolunda baş u câmı

Ki oldur sırr-ı Sultâni Celâlî

(...)

Pes andan sonra bahr-i dürr-e sâbih

Okudurdum lügat etfâle sâlih¹⁰

1133/1721 yılında yazılan Tevfiye, mesnevî tarzında bir dibâce, 43 kıt'a ve hâtime olmak üzere toplam 635 beyitten oluşur. İlk 27 kıt'a kafiye ve rediflerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Ahmet Remzi Akyürek

Tuhfe-i Remzî

Tuhfe-i Remzî, Üsküdar Mevlevîhanesi son şeyhi Ahmet Remzi Akyürek tarafından yazılmıştır.

Remzi Dede adıyla tanınan ve daha sonra Akyürek soyadını alan müellif, 1872'de Kayseri'de doğmuştur. Mevlevî bir aileden gelen Remzi Dede, sıbyan ve rüşdiye mekteplerinden mezun olduktan sonra, eğitimine bir süre aile çevresinde devam ederek Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri almıştır.

¹⁰ Abdurrahman Zâhidî, Tevfiye, Süleymaniye Ktp., Hafid Ef. Ve Eki, nu. 441, yp.2b.

Çeşitli yerlerde değişik görev ve hizmetlerde bulunan Ahmet Remzi Akyürek, 1944 yılında Kayseri'de vefat etmiştir¹¹.

Manzum Farsça-Türkçe sözlük geleneğinin son örneği olan Tuhfe-i Remzî, 1924 yılında nazmedilmiş ve 1926 yılında taşbasma olarak basılmıştır. Eser, Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Müselles-nâme-i Şâkir ve Nazmül-cevâhir adlı manzum sözlüklerin bir özeti olarak kaleme alınmıştır. Müellif, dibâcede yabancı dil öğretimiyle ilgili fikirlerini açıklarken anılan sözlüklere de değinmiş; bunların hacimli olmalarından dolayı ezberlerinin güç olacağına işaretle Tuhfe'sinin adı geçen sözlüklerin bir muhtasarı olduğunu ifade etmiştir.

Tuhfe-i Remzî, telif sebebinin açıklandığı "Birkaç Söz" başlıklı mensur önsöz ile, müellifin yabancı dil bilmenin önemine dair düşünceleri ve yukarıda adları geçen sözlüklere dair değerlendirmelerinin yer aldığı 37 beyitlik dibâce, 261 beyitten ibaret 29 kıt'aya ayrılmış sözlük kısmı ve 18 beyitlik hâtîme olmak üzere toplam 316 beyitten oluşmaktadır. Çocuklara Tuhfe'yi ezberlemelerini tavsiye eden Ahmet Remzi Akyürek, bir kıt'ada aynı konuyla ilgili kelimeleri nazmederek kıt'alarda bir bütünlük sağlamaya çalışmış, nazımda remel, recez ve hezec gibi yaygın kullanılan vezinleri tercih etmiştir.

Sonuç olarak, genellikle hediye, armağan anlamındaki "tuhfe" kelimesiyle adlandırılan manzum sözlükler, klasik tarz dil öğretiminde "sıbyan" ve "mübtedi" tabir edilen tahsil çağına gelmiş çocukların dil öğrenimi için hazırlanmış sözlüklerdir. Bu sözlüklerin ezber yoluyla kelime öğretimi yanında, çocukları nazma ısındırma, aheng ve söz güzelliği kazandırma, tekrara dayalı ritmik melekeleri geliştirme ve zihni açma hususunda da yararları tecrübe edilmiştir.

¹¹ Ahmet Remzi Akyürek'in hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hasibe Mazioğlu, Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ankara 1987, s.1-28.

03 MAYIS 2000

HZ.MEVLÂNÂ VE FİKİRLERİ

YER

Prof.Dr.Erol GÜNGÖR Konferans Salonu,

Saat

10⁰⁰

OTURUM BAŞKANI

: *Prof.Dr.Haşim KARPUZ*

KATILIMCILAR

Prof.Dr.Hüseyin **AYAN**

Günümüzde Mevlânâ'nın Batı'da

Gördüğü İlgi ve Sebepleri

Doç.Dr.Ahmet **SEVGİ**

Mesnevî'de Adalet ve Zulüm Kavramları

Yard.Doç.Dr.Nuri **ŞİMŞEKLER**

Hz.Mevlâna ve Konya

GÜNÜMÜZDE MEVLÂNÂ'NIN BATI'DA GÖRDÜĞÜ İLGİ VE SEBEPLERİ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN*

Mevlânâ'yı anlayanlardan, XV. yüzyıl şâir ve mutasavvıflarından Abdurrahman Câmî:

"O mânâ cihânının eşsiz pâdişahının değerini ispatlamak için Mesnevî yeterlidir. O büyük varlığın vasfı ve üstünlüğü hakkında ben ne diyeyim? Peygamber değildir ama kitabı var."

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden başka:

Dîvân-ı Kebîr (Büyük Dîvân)

Mektûbât,

Mecâlis-i Seb'a,

Fîh-i Mâ-fîh adlı eserleri de bulunmaktadır.

Bunlardan başka ona isnâd edilen başka eserler de var. Bunları bir kenara bırakalım.

Abdurrahman Câmî, Mevlânâ'nın kitapları var, demiyor da "kitabı var" diyor. Beş eserden sadece Mesnevî'yi kastediyor. Mevlânâ'nın eserlerinden söz edilirken Mesnevî hatıra geliyor.

Aslında bir nazım şekli olan Mesnevî adı, Mevlânâ'nın aynı addaki eseriyle de karıştırılacak kadar, Mesnevî-i Ma'nevî'nin adı, kısaltılan adı, zihinlerde yer etmiştir. Mesnevî denince, bir nazım şekli değil, Mevlânâ'nın bu nazım şekli ile yazılmış olan eseri hatıra geliyor.

Mevlânâ'ya kadar her bilgene Mevlânâ denirdi. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'den sonraları Mevlânâ denince Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî anlaşılır oldu. "Türbe" denince de onun yattığı yer anlaşıldı. Üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen Mevlânâ ve Mesnevî denince Konya'mızda yatan Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî denince de onun büyük ve eşsiz eseri anlaşılmaktadır.

* Emekli Öğretim Üyesi.

Mevlânâ'nın bütün eserleri Farsça yazılmıştır. Ondan bize Türkçe olarak, 9 tane mülemmâ gazel kalmıştır.

"Aslen Türk olmakla beraber Farsça yazması"nın sebepleri çok tartışılmıştır. Elbette bu durum, Türkçe için büyük kayıptır.

İranlılar, Mevlânâ'nın Türk asıllı olmasını bildiklerinden dolayı, Mevlânâ'ya pek sahip çıkmazlar. Farsça söylemesine rağmen, Mevlânâ'ya Türk edebiyatı sahip çıkmış ve onun eserlerinden çok yararlanmışlardır. Mevlânâ'nın Türk edebiyatına etkisi Mesnevî ile dir. Bu büyük eserin manzum veya mensur 12-13 kere tercümesi yapılmıştır. Bilinen 14-15 kadar da şerhi vardır. Bu şerhlerden bazıları günümüz Türkçesiyle okuyup anlamak güçtür. Mesnevî'nin aslı dili olan Farsça, Türkçe tercüme ve şerhleri ile bu eser edebiyatımızda gittikçe artan bir etkiyle yaşamaktadır.

Mevlânâ, derin bilgisinden dolayı "Sultanü'l-ulemâ" lakabı verilen bir babanın oğludur. Selçuklu İmparatorluğu'nun başkenti olan ve İslâm dünyasından kalkıp gelenlerin toplandığı Konya'da yetişti -Şam ve Haleb'i de unutmamak gerekir- Büyük bilginler ve mütesavvıfların derslerine ve sohbetlerine katıldı. Sonra da bildiklerini, öğrendiklerini öğretmeye çalıştı. Aldığı ışığı, etrafına yansıttı.

Mevlânâ, çocukluğunda Feridüddin Attâr'ı tanıdı ve onun eserlerinden faydalandı. Gençliğinde Necmeddin-i Kübrâ sağ idi. Muhyiddin-i Arabî (Şeyh Ekber lakabıyla anılıyordu), Sadreddin-i Konevî de Muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu idi. Mevlânâ ile Sadreddin iyi birer dosttular. İlmî sohbetlerde bulunuyorlardı. Bu dostluğun derecesini gösteren şu olayı anmak isterim: Bir gün Sadreddin dergâhında büyük bir toplantı vardı. Konya'nın en tanınmış şeyhleri, emirleri, beyleri, bilginleri hep orada idiler. Şeyh Sadreddin, toplantı odasında baş köşede bir seccade üzerinde oturmuş, konuşmasını yapıyordu. Ansızın Mevlânâ içeri girdi. Şeyh Sadreddin ve orada hazır bulunan bütün büyükler ayağa kalktılar, onu karşıladılar. Şeyh Sadreddin, oturduğu seccadeye Mevlânâ'nın oturmasını niyaz etti. Mevlânâ: "Bu büyük şeyhin seccadesine otursam kıyâmette ne cevap veririm?" diyerek özür diledi. Seccadeye oturmadı. Bunun üzerine Şeyh Sadreddin-i Konevî, seccâdenin yarısına sen otur, yarısına da ben oturayım diye teklifte bulundu. Mevlânâ, yine oturmadı. Bunun üzerine Şeyh-i Kebîr, "Mevlânâ'nın üzerine oturmak istemediği bir seccade bizim ne işimize yarar, biz de artık buna oturmayız, dedi.

Mevlânâ, Tebrizli Şemseddin ile karşılaşınca iki büyük âşık, iki büyük bilgin, yüksek seviyede, düşünce dünyalarındaki meseleleri konuşmaya başladılar. Zihinlerindeki müşkilleri, uzun süren sohbetlerinde tartıştılar, çözüm aradılar...

Konya'daki bilginler ve mütesavvıflar arasına Tebrizli Şems'in kalınması, Mevlânâ'yı da kendi yanında bulması.. tepkilere yol açtı. Bunu tarihe bırakalım..

Fahredden Irâkî, Mevlânâ'nın hayranlarından. Onun kanâati:

"Hiç kimse Mevlânâ'yı gerektiği gibi anlayamadı. O, bu dünyaya garip olarak geldi, garip olarak gitti" şeklindedir.

Gerçekten Mevlânâ'nın yetiştiği ve yaşadığı yüzyıl, Türk-İslâm dünyasında, dinî ve edebi hayatımızda büyük ad bırakmış kişilerin yaşadığı bir yüzyıldır.

Hacı Bektaş Velî, bu yüzyılda yaşamış olup Mevlânâ'nın çağdaşdır. Edebiyatımızın temel taşı Yunus Emre de bu yüzyılın yetiştirdiği büyüklerdendir.

XIII.yüzyıldan beri dînî ve edebî hayatımızda müstesna bir mevkii olan Mevlânâ'yı anlamakta güçlük çekmişizdir. Mevlânâ, insanlığa ayırıcı bir telkinde bulunmamış, daima birleştirici bir çağrıda bulunmuştur:

"Yine gel, yine gel... Eğer tövbeni yüz kere bozmuş olsan da yine gel. Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir.." çağrısı, hem birleştirici, hem de ümit vericidir.

Mevlânâ bir tarikat kurmamıştır. Fakat oğlu büyük bilgin ve şâir, mütesavvıf Sultan Veled, onun adına bir tarikat kurmak için gerekli umdeleri belirleyerek, bir tarikat kurup, adına Mevlevîlik dedi. Bu tarikat etrafında Mesnevî'yi anlayabilecek kadar Farsça ve dinî bilgiye sahip olanlar toplanmaya başladılar. Böylece okumuşlar'ın tarikati teşekkül etti.

Bu yeni tarikati yani Mevlevîliği beğenmeyen sünnî İslâm bilginleri, Mevlevîliğin, özellikle semâ'nın İslâm diniyle bir ilgisinin bulunmadığını söyleyerek, Mevlevîliği dışlamaya başladılar. Mevlânâ ile Tebrizli Şems konusunda çıkarılan dedikodularda bu akımın etkisi büyüktür.

Mevlevîliğin, o zamana kadar kurulmuş ve taraftar edinmiş tarikatlerin arasında yer alışı o çevrelerin hoşuna gitmedi. Bu yeni tarikat, şair ve bilim adamları, devletin yüksek memurları hattâ padişahlar arasında bile taraftarlar bulmuştu. Şâirler arasında Mevlevîliği benimseyenler büyük bir grup teşkil etti. Türk-İslâm dünyasında Nakşîlik, Kâdirîlik, Rûfâîlik, Bektaşîlik... gibi tarikatlerin müntesipleri... Günümüzde adlarını söylemeye lüzûm görmediğimiz... cu, ... cılar arasında artık Mevlevîlik semâ' âyinleri ile bir folklor gösterisi halini almış görünüyor.

Ancak Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ileri sürdüğü ve diğer eserlerinde de teyid ettiği düşünceleri İslâm dünyasında taraftar bulduğu gibi, Batı'da Şarkiyât (Orientalizm)'a duyulan alâkayla önceleri büyük Şarkiyât âlimleri

Reynold A.Nicholson, L.Massignon, James W.Redhouse, Josep von Hammer, Purgstall ve daha sonrakiler sayesinde, bilimde belli derecelere gelmiş olanlar, Mevlânâ'nın Mesnevî'de söylediği düşünceleriyle karşılaştılar. İslâma duyulan ilgi, Mesnevî'yi kendi dillerinde okuyarak, arttı. Mesnevî, Farsçayı iyi öğrenen Batılı bilginler tarafından İngilizce'ye, Almanca'ya, Fransızca'ya, İspanyolca'ya, İtalyanca'ya çevrildi. Mesnevî, bütün dünyada okunabilen bir kitap oldu.

Bizim kulağımız ezana, Kur'ân-ı Kerîm'e ve vâizlerin anlattıklarına alışıktır. Hele öğütlerde Pend-nâmelere, didaktik mesnevîlere doygunluk içindeyiz. Cuma günleri vaaz dinleyenlerin câmilerin içi yerine dışındaki çemenlikleri tercih ettiklerini görüyoruz.

Batı'daki müslüman olmayan milletlerin de hayatında kilise ve âyinlerle papazların vaazları var. Ama bilim seviyeleri, kültür seviyeleri, bize göre, çok yüksek olan bu milletlerin ferdlerini tatmin etmeyen, akla uygun gelmeyen, açıklanması mümkün olmayan dinî telkînler, bu insanların çözemedikleri düşüncelerinin Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde açıklığa kavuştuklarını görmeleri, İslâma bu yolda hayranlık duymalarına sebep olmaktadır.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki bâzı hikâyeler sıradan insanların anlayabileceği cinstendir. Lâkin bu hikâyeler vasıtasıyla anlatılmak istenen düşünceler herkes tarafından kolay kavranamaz.

Mesnevî için: "İç içe giren birçok hikâyeden oluşan bir kitap" denyenlerin yanında "Fars dilinde bir Kur'ân" (Molla Câmî), "Kur'ân-ı Kerîm'in Farsça tefsîri" olarak görenler de bulunmaktadır.

Mevlânâ'nın Mesnevî'deki görüşleri, "Vahdet-i Vücûd" = Varlığın Tekliği" düşüncesini dile getirir. Mevlânâ'ya göre Mesnevî: "Bir vahdet dükkanıdır" (VI, 1525).

Vahdet-i Vücûd terkiibini Varlığın Birliği şeklinde Türkçe'ye çevirenler var. Doğrusu Varlığın Tekliği olmalıdır. Bu düşünceyi kavramak kolay değildir. Ama bilimde yüksek bir seviyeye ulaşanlar bu düşünceyi kendilerine göre açıklayabilirler. Mesnevî, Batı dünyasında, kültürlü, bilgili insanlar arasında itibar görmektedir. Bu yoldan Müslümanlığı kabûl edenleri sık sık görmekteyiz. Mesnevî yoluyla Kur'ân-ı Kerîm'e yönelen, O'nu anlamaya çalışan yeni Müslümanların ilk durağı da Konya olmaktadır.

Dikkat edilirse bu yoldan Müslümanlığı kabul etmiş kimselerin arasında, sıradan insanlar yoktur. Bunlarla konuşmaya başlayınca, bilimde ulaştıkları seviye hemen anlaşılacaktır.

27.04.2000 günü

Mevlânâ Müzesi girişindeki ilân tahtasında:

28 eserin örnekleri bulunmaktadır.

Bunlardan 5 tanesi Türkçe,

Çoğu İngilizce olmak üzere (Almanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Japonca yazılmış 23 kitap ve rehber (kılavuz) bulunmaktadır. Aynı gün, ziyaretçilere bir göz attığımız zaman ise yabancılar çoğunluktadır.

Bu yabancı ziyaretçilerin çoğunun son derece saygılı bir şekilde Mevlânâ Müzesi'nin dahilini dolaştıklarını, gördüklerini anlamaya çalıştıklarını; dışardakilerin ise, kendilerince uygun gördükleri yerlerin resmini çektikleri gözden kaçmamaktadır. İstisnasız her birinin elinde veya boynunda bir fotoğraf makinesi vardır.

Yukarıda sayılarını verdiğimiz eserler arasında Farsça ve Arapça yazılmış olanları yoktur. Gelen ziyaretçi sayısı da, müze yetkililerinin ifadesine göre, İran ve Arap ülkelerinden belli zamanlarda olmak üzere, azdır. Elbette bunun sebepleri olmalıdır!

Bize göre, Mevlânâ'ya ve Mesnevî'ye duyulan ilgi, bu ziyaretçileri Mevlânâ'nın yaşadığı bu şehre çekmektedir.

Mesnevî'yi okuyup onun söyledikleri ile ilgilenenleri, ayrıca folklorik bir görünüm arzeden semâ da etkilemektedir. Konya Turizm Derneği'nin belli zamanlarda özellikle Şeb-i Arûz haftalarında, Belediye'nin ve Kültür Bakanlığı'nın yardımlarıyla düzenlediği Semâ' gösterileri, memleketimizde olduğu kadar, Batı'dan gelenleri de çekmektedir.

Hangi vesileyle olursa olsun Semâ gösterilerinden önce Mevlânâ ve Mesnevî'den söz ederek, izleyenlere bilgi vermek çok faydalı olmaktadır. Mevlânâ'yı yakından öğrenmek isteyenlere bu konferanslar faydalı olmaktadır.

Üniversitemiz, bugün olduğu gibi bütün fırsatları değerlendirerek, Mevlânâ'yı daha geniş kitlelere anlatmaya ve Mevlânâ'yı canlı tutmaya çalışmaktadır. Mevlânâ adına düzenlenen millî ve milletlerarası kongreler de çok yararlı hizmetler görmektedir.

Yukarıda belirttiğim gibi, Batılıları Mesnevî'yi kendi dillerinden okuyabilmeleri Mevlevîlik yoluyla İslâmiyete ilgiyi arttırmıştır. Böyle olunca İslâmiyeti iyi bilen ve Mevlânâ'yı anlayan kişilerin, iyi yetiştirilmiş bilim adamlarının, bu konuya ilgi duyanların diliyle (İngilizce, Almanca, Fransızca vs.) hitap edebilmeleri çok doğru olur. Ancak bu yolla dinimizi, kültürümüzü, bu din ve kültürün dışında kalanlara anlatabiliriz. Mevlânâ, Türkiye, Mevlânâ Konya demektir.

Oldukça uzun bir zamandan beri Konyamızda "Mevlânâ Enstitüsü" kurulmaya çalışılmaktadır. Her zaman bir engel çıkararak, bu teşebbüsü gerçekleştirmeye fırsat vermemektedir. Fakat bu teşebbüsün bir gün mutlaka gerçekleşeceğine inanmaktayız.

Kısaca, Mevlânâ Mesnevî'sinde, kültür seviyesi üstün, bilgili insanlara hitap etmektedir.

Kültür seviyesi yüksek olan milletler, O'nu okuma fırsatı bulunca da söyledikleriyle ilgilenmekte ve İslâma sempaticileri artmaktadır! Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'nin Konya'da buluşmaları ile yanan meş'ale, bugün hâlâ Konya'dan, Mevlânâ'nın kabri üzerindeki Yeşil Kubbe'den (Kubbe-i Hadrâ) dünyaya ışık saçmaktadır.

MESNEVÎ'DE ADÂLET ve ZULÛM KAVRAMLARI

Doç. Dr. Ahmet SEVGİ*

Bizim kültürümüzde insanın mevkii çok yücedir. Herşey insan için yaratılmıştır. O, eşref-i mahlûkâttır. Kâinâtın gözbebeğidir. Yeryüzünde Allah'ın halîfesidir. Mevlânâ: "İnsan, değer bakımından "arş"tan da üstündür; insan düşünceye sığmayacak kadar yücedir."¹ der. Mesnevî'de ifade edildiğine göre: "İnsan cevherdir, gökyüzüyse ona arazdır; herşey, parça-buçuktur, basamaktır; maksatsa insandır."²

Bu kadar büyük meziyetlerle donatılan insanoğlunun sorumluluğu da ağır olacaktır şüphesiz. Nitekim göklerin, yerin ve dağların taşımaktan korkup kaçındığı "emanet"i insan yüklenmiştir. Peki nedir bu emanet diyeceksiniz? Bu emanet başta "âdil olmak"tır. Zulümden kaçınmaktır. İyiyi kötüden ayırabilmektir. Ve nihâyet bu emânet sorumluluk duygusu taşımaktır.

Sözlükler "adâlet"i; "doğrudan ayrılmama, hakka riâyet etme" şeklinde karşılar. "Âdâlet"in zıddı olan "zulüm"se; haksızlık, eziyet, işin gereğini yapmama demektir. Bu konuda Mevlânâ şöyle der: "Adâlet nedir? Ağaçları sulamak. Zulüm nedir? Dikene su vermek. Adâlet, bir nimeti yerine koymaktır; su emen her kökü sulamak değil. Zulüm nedir? Birşeyi konmaması gereken yere koymak; buysa, belâya kaynak olur ancak."³

Nasraddin Hoca'nın hikâyesinde geçtiği üzere, köpeği bağlayıp taşları salıvermek adâlettir. Çünkü olması gereken budur. Ama taşları bağlar da köpeği salıverirseniz haksızlık yapmış olursunuz...

Belli başlı "şark klâsikleri"nde "adâlet" ve "zulüm" kavramları üzerinde ısrarla durulmuş olduğu görülür. Zîra, adâlet sosyal hayatın rûhudur. Adâletin olmadığı yerde zulüm vardır, haksızlık vardır. Zulümle, haksızlıkla pâyidar olmaksızın mümkün değildir. Nâmık Kemâl'in ifâdesiyle: "Milletin fertleri arasında adâlet olmazsa devletin pâyesi arşa çıkmış olsa bile bir gün muhakkak yerin dibine geçer."

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü.

¹ Abûlbâki Gölpinarlı: Mesnevî ve Şerhi, c.6, İst,1985, s.164.

² A.g.e, c.5, s.539.

³ A.g.e, c.5, s.193.

Ferîdüddîn-i Attar'ın "PENDNÂME"sinde şu ifâdelerle karşılaşırız: Padişahlara adâlet ve kerem yaraşır, tâ ki âleme bu nîmetlerle sevinç ve ferahlık getirsinler. Padişah bir kere zulüm âhengi tutturdur mu ona ne ordunun ne de hazînenin bir faydası olur. Ama adâletli ve güleç yüzlü olursa memlekette temel tutar."⁴

Bu konuda Şeyh Sâdî'nin "Gülistan"nda şöyle bir hikâyeye anlatılır:

"Zâlim bir Acem padişâhı vardır. İnsanlar padişahın zulmüne dayanamayarak bir bir ülkelerini terketmişler. Bir gün adı geçen padişahın meclisinde "Şehnâme"den "Dahhâk'ın tahttan indirilmesi ve yerine Firîdûn'un geçmesi" hikâyesi okunurken vezir, padişaha sorar:

Ferîdûn'un hazînesi, malı mülkü, kölesi, kulları, uşakları yok iken nasıl oldu da padişah oldu?"

Padişah cevap verir: "İşitmişsindir birtakım halk ona harâretle taraftar oldular, başına toplandılar, onu kuvvetlendirdiler. Böylece padişah oldu."

Peki, der vezir: "Madem ki halkın toplanması padişahlığa sebep oluyormuş, o halde sen niçin halkı dağıtıyor, perişan ediyorsun, yoksa sen padişah olmak istemiyorsun?"

Bunun üzerine Padişah: "Dağılan asker ve ahâlinin toplanması için ne yapmak lazımdır" diye sorar.

Vezir şöyle cevap verir: "Pâdişah âdil olmalıdır tâ ki halk onun etrafında toplansın. Merhametli olmalıdır ki herkes onun sayesinde emin ve müsterih olarak yaşasın. Sende bu sıfatların ikisi de yok"

Vezirin gerçekleri yüzüne karşı söylemesi padişahın hoşuna gitmez. Ve hemen onu cezalandırır. Fakat kısa süre sonra kendisi de tasımı tarağımlı toplayarak ülkeyi terketmek zorunda kalır.⁵

Bu kıssadan çıkarılacak hisse şudur: Cumhurbaşkanından köy muhtarına kadar bütün idâreciler idâre ettikleri insanlara karşı âdil davranmak zorundadırlar. Aksi halde gün gelir en yakın dostları bile onların aleyhine döner, hatta onların amansız bir düşmanı olur.

Toplum hayatında huzûr ve emniyetin sağlanabilmesi için öncelikle vicdanlara adâlet duygusunun kazınması gerekir. Polisle, askerle, bekçi ile âsâyişi sağlamaya çalışmak bir bakıma dökme su ile değirmen döndürmeye benzer. Bakınız Mevlânâ ne diyor bu konuda:

"Padişah, geceleyin sedirde uyuyordu; bekçiler damda bekliyorlardı.

⁴ Ferîdüddîn-i Attar: Pendnâme (Çeviren: M.Nuri Gençosman) Ankara 1963, s.9.

⁵ Bkz. Şeyh Sâdî-i Şîrâzî: Bostan ve Gülistan (Tercüme:Kilisli Rifat) İst.1968, s.334-336.

Ama padişah, bekçilerin hırsızları, kötü kişileri uzaklaştırmaya mukayyet olmalarını da istemiyordu.

Çünkü o, kendisinin adalet sahibi olduğunu biliyordu; o yüzden gönlü rahattı; bir şey olmayacağından, kendisine bir kötülük gelmeyeceğinden emindi.

İstekleri, dilekleri koruyan adâlettir; geceleri damlarda sopalarnı vuran bekçiler değil.”⁶

Hz. Peygamberin: “Bir an adâlette bulunmak altmış yıl ibâdetten hayırlıdır” sözünü sanırım hepimiz duymuşsunuzdur. Mevlânâ bakınız bu hadisle ilgili neler söylüyor:

“Ey peygamberlik mirasına konanlar, şu müjdeyle dopdolu buyruğu taç, taht sahiplerine ulaştırın; bu lütuf adını sanımı padişahların yedinci kat gökte bulunan sayvanlarına kazıyın; bu inciye pâdişahların kapılarına götürün; şu latif sözü adâlet sahiplerine okuyun; bu şaşılacak sırrı onlara duyurun; bu eşsiz nükteyi onlara anlatın. Deyin ki: A taca, tahta a devlet, baht memleketlerine sahip olanlar, merhamet ağacını gönüllerinize dikin, adâlet suyuyla sulayın, yeşertin o ağacı; zulüm sarmaşığını koparıp atın ondan. Böyle yapın da hükmünüz dosdoğru yürüsün. Çünkü adâlet, pek yüce birşeydir, pek değerli bir incidir. Adâlet nedir? Hüküm yürütmenin gözcüsü; memleketin düzgünlüğü, devletin koruyucusu; ülkenin bekçisi; baht gelinin bezeyicisi; tahtın zîneti; kutluluk kimyası; ululuk sermayesi; eminliğin fetih buyruğu. İşte adâlet denen zat buracıkta yanibaşındadır.

İbâdet kuşunu herkes tutar ama adâlet doğanını buyruk sahiplerinden başkaları tutamaz. İbâdet ceylanını her zahit tutar ama adâlet arslanını buyruk sahibi olanlardan başkaları avlayamaz. Adâlet arslanı, öyle her padişaha, her buyruk sahibine de râmolmaz. Adâlet arslanını bilgiden başka bir lokmayla avlamaya, yumuşaklık kemendinden başka bir kementle bağlamaya, ihsan tuzağından başka bir tuzakla elde etmeye imkân yoktur.”⁷

Bizim inancımıza göre iyilik de kötülük de adâlet de zulüm de karşılıksız kalmaz. İyilik yapan mükâfatını görecektir, kötülük yapan da cezâsını çekecektir. Belki bu dünyada, belki de öbür dünyada. Hz. Mevlânâ, zâlimlerin yaptıkları haksızlıklardan dolayı karşılaşıacakları âkıbeti şöyle dile getirir:

“Bir mazlûma karşı elinden bir zulüm çıktı mı o zulüm bir ağaç olur, o ağaçtan zakkum biter.

⁶ A. Gölpınarlı: A.g.e, c.4, s.115.

⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı: Fîhi Mâ-fîh ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler, Ankara 1985, s.153-154.

Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı cehennem ateşinin aslı oldun gitti.

Ateşin burada nasıl adamları yakarsa ondan meydana gelen eser de orada seni yakar.

O yılan, akrebe benzeyen sözlerin yılan ve akreb olur da seni kuyruğundan yakalar.”⁸

“Zâlimlerin zulmü karanlık bir kuyudur; bütün âlimler böyle dediler:

Daha ziyâde zâlim olanın kuyusu, daha korkunçtur. İlâhi adâlet “daha kötüye, daha kötü cezâ verilir” buyurmuştur.

Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için kazıyorsun, bari boyunca kaz.”⁹

Konuşmamın başında insanın yüce bir yaratık olduğuna işâret etmiştim. Evet, insan yüce bir yaratıktır. Ama bir şartla, vicdânı teşekkül etmiş olmak şartıyla. Vicdani teşekkül etmemiş kişilere bence “insan” demek doğru olmaz. Büyük bir zulüm, tahammülü imkansız bir haksızlık veya hunharca işlenen bir cinâyet karşısında gayri ihtiyârî “vicdansızlar!” deyişimiz tesâdüfî değildir.

Kanaatimizce insan hayatına yön veren en büyük âmil “vicdan” dır. Hak ve adâlet duygusu vicdanlara kazanmadıkça zulüm ve haksızlıkları önlemek mümkün olmayacaktır.

Şunu da hemen belirtelim ki ferdî vicdanın teşekkülü, içtimâî vicdânın mevcûdiyetine bağlıdır. Yani toplumda hak, adâlet, iyilik, güzellik, dürüstlük vs. gibi cemiyetin dinamizmini sağlayan ahlâkî değerler erozyona uğramışsa orada ferdî vicdanın gelişmesinden söz etmek abes olur. Dolayısıyla, kişiyi toplumla bütünleştirecek olan millî ve dînî bağları daima canlı tutmak gerekir. Bunun yolu da Mevlânâ gibi, Yunus Emre gibi hak ve adâleti ön planda tutan fikir dünyamızın yıldızlarına sahip çıkmak ve onların evrensel düşüncelerini topluma mâletmeye çalışmaktan geçer. Yoksa kuru bir Mevlânâ yahut Yunus hayranlığı bizi bir yere götürmez.

Hulâsâ; Mevlânâ'nın işâret ettiği üzere, “adâlet” de “zulüm” de birer tohumdur. Vakti saati gelince muhakkak yeşerecektir. Binâenaleyh, iyiler sevin sin, kötüler de korksun. Çünkü gül diken gül derecek, rüzgar eken de fırtına biçecektir..

⁸ Veled İzbudak: Mesnevî, c.III, İst. 1988, s.283.

⁹ A.g.e, c.1, s.105.

MEVLÂNA VE KONYA

Yard.Doç.Dr.Nuri ŞİMŞEKLER*

Şüphe yoktur ki bir çok bilim dalında ve gündelik hayatta birbiriyle özdeşleşmiş bazı kelimeler vardır. Bunlardan biri de Konya denince Mevlâna, Mevlâna denince Konya'nın akla gelmesidir. Mevlâna'nın Konya'yı teşriflerinin 772. Yıldönümü nedeniyle üniversitemiz tarafından düzenlenen bu panelde, siz sayın konuklarımıza Mevlâna'nın, Konya'nın manevî bir koruyucusu olması, buranın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi ve özellikle onun Konya sevgisini kaynakların ışığında aktarmaya çalışıp; zaman zaman da yakın tarihimize ilgili tespitlerde bulunacağız.

Frig dilinde *Kawania*, Grekçe'de *Eikon* ve geç Bizans döneminde *İkonium* olarak adlandırılan Konya, M.Ö. 1000 yıllarından beri iskân bölgesi olarak mevcut olup; gelişmeye başlaması ise M.Ö. 300'lü yıllardan sonra olmuştur¹

Konya, bilinen tarih çerçevesinde ise Anadolu Selçuklularının başkenti olmasıyla canlılığa kavuşur. Türkler ilk olarak 1069 yılında geldikleri Konya'yı önceleri dikkate almazlarsa da 1071 yılındaki Anadolu'nun fethinden sonra İznik şehrinin elden çıkmasıyla içlerde bir merkez ararlar. İşte bu dönemde Selçuklular'a başkent olan Konya, yoğun bir şekilde Türk askerî garnizonu ile Türk idareci kadrosunun yerleşimine sahne olur.1176 yılından itibaren, Selçuklular'ın siyasî iktidarı tam olarak ele geçirmesinden sonra ise, Konya gerek mimarî gerekse edebî ve tasavvufî bir merkez olarak olağanüstü bir gelişme göstermeye başlar.

Artık bu dönemden itibaren başta sultan *Alâeddîn Keykûbâd* olmak üzere birçok Selçuklu hükümdarı kendini kanıtlamış ilim ve edebiyat adamlarını Konya'ya davet ederek bu kişilerden faydalanmaya çalışır.

5 Mayıs 1229 günü ise daha sonraları Konya adıyla özdeşleşecek olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî babasıyla birlikte sultan *Alâeddîn*

* S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edb.Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Konya şehrinin adı batılı eski kaynaklarda Como, Cunyo, Cagno, Coyna ve Kon şeklinde de geçer. (Doç.Dr.Tuncer BAYKARA, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara, 1985, s.15)

Keykübâd'ın davetine icabet ederek *Lârende* (Karaman) den Konya'ya gelir ve böylece ebedî istirahatgâhı olacak bir yeri de seçmiş olur.

İlk eğitimini babası (Sultânü'l-Ulema) *Bahâ Veled*'den (ö. 24 Şubat 1231), dünyevî eğitimini *Muhakkık-ı Turmızî*'den (ö. 1241) ve âşıklık eğitimini de *Şems-i Tebrizî*'den (ö. 1247 veya 1248) alan Mevlâna'nın olgunluk dönemleri, Selçuklular'ın en zayıf ve en karışık dönemlerine (M. XIII.yy'ın ikinci yarısı) rastlar. Bu dönem gerek Selçuklu kardeşlerinin saltanat kavgasına; gerekse bütün Asya'yı yakıp-yıkan Moğol saldırılarının Konya'ya kadar gelip dayandığı bir zamana rastlar. Konya'yı ve Konya halkını çok seven Mevlâna bu kritik dönemlerde adeta bir manevî hükümdar vazifesi görerek, Konya'da yaşayan insanları ve Konya'yı Moğol saldırılarından korur. Tabiki bu koruma kılıç-gürz sallamakla değil; geleceği bir askerî kumandan gibi görüp, *Hülâgû*'nun (ö. 1265) torunlarını manevî irşâdla mağlup etmesiyle olur. Daha net bir ifadeyle bütün Asya'yı yakıp-yıkarak askerî gücünü isbat etmiş düşmanı, silâhla değil de masa başında yenilgiye uğrattır. Zaten Mevlâna da Moğol istilâ ve hakimiyetini Allah'ın iradesinin bir neticesi olarak kabul eder².

Siyasi karışıklıklar içerisinde tek başına saltanat sürmeye muvaffak olan *Keykâvûs II*, Moğol istilasından kurtulmak için *İlhanlılar*'ın kurucusu *Hülâgû*'nun (slt. 1256-1265) torunlarından ve o dönemde Anadolu umumî valisi olan *Baycu* (Baygu) (ö. 1295) ile savaşmış; fakat *Sultan - Hanı*'ndaki savaşta yenilmiştir (1256). Bunun üzerine Konya Moğollar tarafından kuşatılmış ve Konya halkını büyük bir felâket bekler olmuştur.

Mevlâna'nın torunu *Ulu Ârif Çelebi* (ö. 1319) döneminde yazılmış ve Mevlâna ve akrabalarının hayat hikayelerini anlatmakla birlikte Anadolu'nun ve Konya'nın o dönemdeki sosyal ve siyâsî hayatını da yansıtan bir kaynak olan *Menâkıbü'l-Ârifîn*, *Baycu*'nun Konya'yı istilasındaki olayları ve Mevlâna'nın rolünü râvîlerin dilinden şöyle anlatır:

"Ba(y)cu'nun askeri, Konya'nın etrafını sarınca halk canından vazgeçip birbirleriyle helâlleştiler ve Mevlâna'nın huzuruna gelip ondan yardım dilediler. Mevlâna kale kapısından çıkıp, meydanın arkasında bulunan bir tepeye giderek kuşluk namazına durdu. Ba(y)cu'nun çadırının o tepenin hemen altında olduğunu söylerler. Ba(y)cu'nun askerleri Konya halkının korkudan birbirlerine girdiği halde, yüzü örtülü ve sarıklı bir şahsın (Mevlâna) tam bir huşû içerisinde namazla meşgul olduğunu şaşırarak gördüler... Hep birlikte bu şahsı yani Mevlâna'yı ok yağmuruna tutmayı

² Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, çevr. Tahsin YAZICI, *Âriflerin Menkıbeleri*, II c., MEB.Yay. İstanbul, 1989, II, 373, 374

istediler. Fakat hepsinin elleri tutuldu bir türlü yayı çekemediler. Hemen atlarına binip tepenin üzerine çıkmaya çalıştılar. Ama atlardan hiç biri bir adım bile atamadı. Şehir halkı da olan biteni kale burçlarından seyretmekteydi. Askerler Ba(y)cu'ya bir olayı anlattıkları vakit, ok ve yay isteyerek Mevlâna'nın bulunduğu tarafa doğru bir ok attı. Atılan bu ok geri dönerek beraberindeki askerlerin ortasına düştü. Bunun üzerine hemen atına binip yanına gitmek istedi. Fakat onun atı da hiç ilerlemedi. Attan inip yürümek istediye de bunda da başarılı olamadı, ayakları kilitlendi. Bunun üzerine çevresindekilere şöyle dedi: "Bu adam gerçekten ilâhî bir zâttır. Onun gazabından sakınmak lâzım. Her şehir ve bölgede böyle bir adam olsaydı oraların halkı asla bize mağlup olmazdı." Ba(y)cu bu olaydan sonra askerine emir verip savaşmamalarını istedi. Şehrin ileri gelenleri Mevlâna'ya teşekkürler ederek çokca mal mülk toplayıp, Ba(y)cu'ya hediye olarak sundular. Ba(y)cu da "Şehri bağışladım, Fakat namusum ve hatırım için şehrin sadece burçlarını yıkın. Çünkü benim andım vardı" dedi. Konyalılar bu olaydan tam olarak habersiz olduklarından dolayı kale burçlarının yıkıldığını görünce tekrar feryad u figana başlayarak Mevlâna'nın huzuruna geldiler. Mevlâna da onlara şu cevabı verdi: "Yıksınlar, yıksınlar da Konyalılar Konya şehrinin hafif bir zelzele ile yıkılan burçlardan başka, ayrı bir varlık ve ayrı burçla muhafaza edildiğini gerçek olarak bilsinler."³

Şimdi burada yine aynı eserden Mevlâna'nın şiirini nakledeyim:

"O Allah askerleri, mazlumların feryadları kulaklarına erişince yardıma koşarlar.

Bunlar şefkatli ve merhametli insanlardır, rüşvet almadan yardım ederler.

Belâ zamanında, elem ve ceфа günlerinde halka bunlar yardımcı olurlar..."⁴

Mevlâna'nın dönemine yakın kaynaklarda Konya, "belâlardan korunmuş" bir şehir olarak adlandırılır.⁵ İşte Mevlâna tarih yazan değil, tarih yapan bir şahsiyet olarak hayattayken olduğu gibi ölümünden sonra da mânevî gücüyle bu şehri korumuştur.

Ba(y)cu'nun amcasının oğlu *Keyhatu* (Geyhatu, Keygatu) (slt. 1291-1295) 50 bin askerle Konya'yı kuşattığında bir gece rüyasında Mevlâna'yı

³ Eflâkî, a.g.e., I, 282-285 (Bu olay, eserden sadeleştirilerek alınmıştır.)

⁴ Eflâkî, a.g.e., aynı yer. (Ayrıca bkz. *Mesnevî*, II, 1933-1937)

⁵ Ferîdûn b. Ahmed-j Sipehsâlâr, *Risâle*, çvr. Tahsin YAZICI, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, Tercüman Yay., İstanbul, 1977, s. 124-131.

görür. Mevlâna onun boğazını sıkmakta ve "Konya bizimdir. Senin Konya halkıyla ne işin var" demektedir. Keyhatu sıkıntı içinde rüyadan uyandığında Mevlâna'nın nasıl bir zât olduğunu sorar, öğrenir. Bunun üzerine Konya'ya ve halkına hiçbir zarar vermeyeceğine tövbe eder; sonrada o sırada babasının makâmına geçen Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'i (ö.11 Kasım 1312) ziyaret ederek ona mürid olur.⁶

Mevlâna, gelecekte olacak bu olayları adeta görmüş gibi *Mesnevî*'sinde şu beyitlere yer verir:

"Nice toprak gibi mezarlarda yatanlar var ki fayda ve feyizleri bakımından yüzlerce diriden yeğdir.

*Gölgesini gizlemiş, ama toprağı gölge vermekte. Yüzbinlerce diri onun gölgesinde gölgelenmekte."*⁷

Mevlâna'nın gerek Moğol kuşatmalarında, gerekse şehire musallat olan diğer belâlarda sürekli bir kurtarıcı görevi üstlendiği yukarıda anılan kaynaktaki sıkça geçer.⁸ Yine bir defasında Moğol kuşatması karşısında kendisine başvuran şehir halkına şöyle der:

"Hiç korkmayınız... Bu şehir kıyamete kadar Moğolların kılıcından korunacaktır. Konya'ya kasteden bizim darbemizden kurtulamaz. Büyük Mevlâna'nın (babası Bahâ Veled) mübarek vücudu bu toprakta gömülü buldukça bu şehir (ülke) bütün âfetlerden korunmuş bir halde kalacak ve bu şehrin dünya çapında büyük bir şöhreti olacak, bizim haleflerimiz de orada selâmetle kalacaklardır inşaallah."⁹

Konya'yı son derece seven ve adeta bir Konya âşığı olan Mevlâna, buranın bir evliyâlar şehri olduğunu ve bu şehirde her kim doğarsa velf olacağını sohbetlerinde sık sık dile getirir. Mevlâna bu konuda şöyle der:

"Bundan sonra Konya şehrine *Medinetü'l-evliyâ* = evliyâlar şehri lâkabını veriniz. Çünkü bu şehirde her kim dünyaya gelirse velf olur. *Bahâ Veled*'in mübarek cismi ve onların nesli bu şehirde buldukça, bu şehre kılıç işlemez. Bu şehre gelen düşman, sonuna kadar burada kalamaz, yok olur. Âhir zaman afetinden masûm kalır. Bir kısmı harap olup izi silinse ve

⁶ Eflâkî, a.g.e., II, 31-33.

⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, VI/3012-13., çvr. Veled İzbudak, MEB. Yay., 3.Baskı, İstanbul, 1995

⁸ Eflâkî, a.g.e., I, 235 vd., 365 vd., 600 vd., ayrıca bkz.II. 324 vd., 369

⁹ Eflâkî, a.g.e., II, 138

zedelense de tamamıyla yıkılmaz, çünkü o harap olsa da bizim hazinemiz onda gömülü kalır."¹⁰

Mevlâna, muhtemelen *Şems-i Tebrizî* ile hem-dem olup semâya ağırlık verdiği zamanlarda, ney, rebâb ve semâya karşı çıkan insanlardan da şikayetlerde bulunarak; bu kâl ehillerinin sonlarının hiç de iyi olmayacağını belirterek şöyle der:

"Yazık Konya halkına bizim zevkle dolu olan semâmızdan usandırlar ve alttan alta bizim aleyhimizde bulunuyorlar. Bizim bu güzel ve neş'eli şeylerimiz hoşlarına gitmiyor. Saba halkı gibi Tanrı nimetini inkâr ediyorlar. Onların bizi kötiledikleri kulağıma geliyor... Bu insanlar daha sonra öyle perişan olacaklar ki eşyalarını terk edip bu şehirden uzaklaşacaklar... Nihayet tövbe ile bizim evlâd ve ahfâdımızı kabul ettikleri vakit Allah'ın inâyeti ile Konya yeniden gelişip canlanacak. Bu dönemin insanları da semâ sever ve zevk adamı olacaklar. Bu aşk âlemi bütün dünyayı kaplayacak. Bütün insanlar bizim sözüümüzün âşığı olacaklar..."¹¹

Gerçekten Mevlâna'nın bu sözleri o dönemde hayalî gibi görünse de günümüzde dünyanın dört bir tarafından Konya'ya, Mevlâna'ya akın eden her ırk ve milliyetten insanları görünce, hele hele *Amerika'da, Kanada'da, Hollanda'da, Almanya'da* ve daha birçok ülkede özel semâzen kurslarının bulunduğunu öğrenince insan ister istemez Mevlâna'ya bir kez daha hak vermekle birlikte, "biz niçin bu zâtın değerini tam olarak bilemiyoruz" diye düşünceye kapılmadan edemiyor kendini.

Mevlâna'nın babası *Bahâ Veled*, Konya'nın surları yapılmadan önce bugünkü türbenin bulunduğu yere gelerek "Benim, çocuklarımın ve onların evlâdlarının mezarı burası olacaktır"¹² demişti. İşte *Bahâ Veled*'in bu isteği üzerine günümüzdeki yerine tesis edilen ebedî istirahatgâhlar hususunda Mevlâna yine bazı isteklerde bulunmuş ve Konya'nın sembolü haline gelmiş türbe hakkında şöyle demiştir:

"Bizim müridlerimiz, türbemizi uzak mesafelerden görünmesi için yüksek yapsınlar. Kim bizim türbemizi uzaktan görür, inanır ve bizim velâyetimize güvenirse yüce Allah onu rahmete kavuşturur. Özellikle tam bir aşkla ve samimi olarak, içinde bir şüphe olmadan gelip türbemizi ziyaret eden ve namaz kılan bir kimsenin her ihtiyacımı yüce Allah yerine getirir..."¹³

¹⁰ Eflâkî, a.g.e., I, 285 vd., ayrıca bkz. a.g.e., II, 212

¹¹ Eflâkî, a.g.e., I, 304 vd.

¹² Eflâkî, a.g.e., I, 54

¹³ Eflâkî, a.g.e., I, 440; A.Gölpınarlı, *Mesnevî'nin III.cildindeki (beyit:133) "Mezara türbe yapmak, üstüne kubbe kurmak, mâna sahiplerine makbûl değildir"* beyitine

Mevlâna, yine türbesinin gelecekteki durumu ve konumu hakkında da şu kerâmetlerde bulunur:

"Bizim türbemizi yedi defa yapacaklar. Sonuncu defada zengin bir Türk çıkacak, türbemizi bir tuğlasını altından, bir tuğlasını da ham gümüşten olmak üzere inşâ edecektir. Bizim türbemizin etrafında da bir şehir oluşacak sonra türbemiz bu şehrin ortasında kalacak. O zaman da Mesnevî'miz mânevî şeyhlik edecektir."¹⁴

Mevlâna'nın döneminde, bugünkü türbenin bulunduğu bölge şehrin dışında olduğu düşünülürse, Konya'nın son 20-30 yıl öncesine kadar merkezî yerinin bu türbe ve çevresinde şekillendiğini söylersek yanlış sayılmayız. Fakat, Mevlâna'nın zenginliğe ve gösterişe karşı olduğunu bildiğimizden türbenin altın ve gümüş tuğlalardan yapılacağını belirttiği cümleleri mecâzî olsa gerektir.

VI ciltlik *Mesnevî*'sinde Konya adı geçmemekle birlikte Konya'nın sosyal yaşantısından birçok kesitler sunan Mevlâna¹⁵ bir gazelinde şu beyitlere yer vererek Konya'yı çağlar boyu edebî bir merkez hüviyetinde olan Semerkand ve Buhârâ şehirlerinden üstün tutar:

*"Sevgili bir an olsun eve gel; bir an olsun şu canımızı tazele
Şu arkadaşları bir an olsun güldür; bir an olsun meclisimizi
süsle;
Süsle de gökyüzü, gece yarısında güneşi apaçık görsün
Süsle de aşk ışığı, Konya'dan parlansın, bir anda Semerkand'a,
Buhârâ'ya vursun..."*¹⁶

Mevlâna, yine bir tercî'-i bend'inin matlâ' beyitinde de Konya adını zikrederek:

*"Bugün Konya'da yüzlerce ay yüzlü güzel gülüp durmada..."*¹⁷der.

---

dayanarak Eflâkî'de geçen bu rivayeti doğru kabul etmez (bkz. Mevlâna'dan Sonra *Mevlevîlik*, 2. Baskı, İstanbul, 1983, s.63)

¹⁴ Eflâkî, a.g.e., I, 441

¹⁵ Prof. Dr. Annemarie Schimmel, "Mevlâna Celâleddîn Rûmî' ye Göre Konya'daki Gündelik Hayat", Uluslar Arası Mevlâna Semineri, 15-17 Aralık 1973, Bildiriler, Hzl. Mehmet Önder, s.138-143

¹⁶ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, Hzl. A. Gölpınarlı, VII c. Kültür Bak. Yay. Eskişehir Üniv. Basımevi, 1992, IV, 270, Gazel No: CXXXIV, 1-4. beyitler.

¹⁷ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, a.g.e., II, 170; Yukarıdaki Gazel ve terkîb-i bend'in gerek mahlas ve gerekse içerik bakımından Şems-i Tebrizî'ye söylediğini tahmin etmekteyiz.

Karaman'da doğduktan sonra üç yaşındayken babası ve dedesiyle birlikte Konya'ya gelen Mevlâna'nın oğlu *Sultân Veled* (ö. 1312) ise Farsça divanında son derece etkileyici bir gazelle Konya'nın yüzlerce şehir ve ülkeden daha da üstün olduğunu belirterek şu beyitleri söyler:

(Ey merdum-i Konye be-dânîd)

(Ki zâde şuma zi-şehr-i cânîd)

"Ey Konya halkı! Can şehrinde doğduğunuzu bilin.

Bu şehir Hümâ kuşunun yuvasıdır. Siz de zamâne kuşlarına benzemeyin.

Hümâ kuşları gibi yaratılış âleminde ve halkın içinde uçun. Çünkü siz Hümâ'sınız.

Şehirleri bir araya toplasalar, bütün şehirlerden üstünsünüz siz.

Hatta şehir de nedir? Bu şehrin mahallelerinin her biri kıymet bakımından yüzlerce âleme değer.

Her biriniz saf altınsınız. Hatta altın da nedir ki? Binlerce hazine, binlerce madensiniz.

İlâhî rahmetle özelleşmiş; sizlere lâyük hazineden faydalanmışsınız.

Her biriniz görünüş olarak topraktansınız; vasıf olarak ise gökyüzünden

Allah'a kullukta eşsizsiniz; korunmaya ihtiyaç duymayan ebedî şahırsınız

Temiz, aydınlık cennetlere sahipsiniz. Hürîlerle, cennetlerde yol almaktasınız

Küçüklü, büyüklü hepiniz evliyâsımız; genç, yaşlı hepiniz padişahlarsınız

Göz, sizden bir iz görmek istiyordu. Ama ne yazık ki siz alâmetsizsiniz

(Sultan) Veled demiştir ki babam (Mevlâna), hakkınızda ne buyurmuşsa, siz öylesiniz.¹⁸

Sultan Veled Konya ile ilgili söylediği başka bir gazelinde de bu şehri maddî ve manevî bir başkent olarak niteleyerek şu beyitlere yer verir:

¹⁸ Divan-ı Sultan Veled, nşr. F.Nafiz Uzluk, 1941, s. 438, Gazel No: 711

(Ey Konya'ı ki pur – sipâhî)
(Der – hitte-i Rûm tahtegâñî)

“Ey askerle dolu Konya! Sen Anadolu'nun başkentisin

Her büyük şehir bir emir gibidir. Sen ise bütün şehirlerin başında padişah gibisin.

Her kale parlayan bir yıldız gibidir. Sen ise bütün bu yıldızların başındaki ay gibisin.

Çünkü bizim şâhımız (Mevlâna) seni seçti. Sen Mekke'sin ve ilâhî bir kâbe (gibi)sin.

Evvelce Şeyhin (Mevlâna) varlığıyla parlamıştın, şimdi de türbe sayesinde eminsin.

Ey Konya (hem) cennet (hem) hûrîsin sen! Ey Konya (hem) devlet (hem) makamsın sen

Hem gömleksin, hem kaftan; hem kemersin hem de külâh

Hem sâkîmizsin hem şarabımız; hem vuslat konağısın, hem de yol.

Hem eğlence ve mutluluk madenisin, hem de ağlama ve âh sermayesi

Ey Mısır ülkesi! Böyle bir şehrin önünde saman çöpü gibi sen pek küçük pek hor kalırsın.

Karanlıkta (parıldayan) iki gözün ışığı gibi, onun siyah noktasında akıcı bir nûr var.

Allah onun yaratılışının güzelliğine ikiyüz tanık vermiş.

Ey Veled! Konya'da rahatça otur da oradan karanlık ve perişanlıklar defolsun.¹⁹

Selçuklular'ın siyasî etkinliklerini yitirmesi ve Konya'nın siyâsî bir merkez durumundan çıkmasıyla şehir tamamen Mevlâna adıyla özdeşleşmiş, Mevlâna'nın ölümünden sonra da onun çocuklarının ve mevlevîlerin varlığıyla tasavvufî ve edebî bir uğrak yeri haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra, özellikle en şaşalı dönemleri olan Fatih Sultan Mehmed (slt.1451-1481), II. Beyazîd (slt.1481-1512), Yavuz Sultan Selim (slt.1512-1520) ve Kanunî Sultan Süleyman (slt.1520-1566) devrinde de Konya'ya mevlevîlerden dolayı özel bir önem verilmiş; yukarıda anılan padişahlar gerek türbeyi ziyaret ederek gerekse vakıflar bağışlayarak buranın ve Konya'nın önemi üzerinde titizlikle durmuşlardır.

¹⁹ Divan-ı Sultan Veled, s. 462, Gazel No: 755

Hemen hemen bütün Osmanlı padişahlarının hürmet beslediği Mevlâna'nın torunları ve türbesi Cumhuriyetimizin kurulmasıyla da önemini yitirmemiş Gazi Mustafa Kemal Atatürk Konya'ya her gelişinde Mevlâna ve ailesinin mezarlarını ziyaret etmiş ve Tekke ve Dergâhların Kapanması Kanunu'yla (4 Eylül 1925) buranın da kapanmasından dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Falih Rıfki Atay'la sohbet eden Atatürk, şöyle der: "Karar gereğince Konya'da Mevlâna türbesinin de kapanmış olmasından üzgünüm. Fakat istisna yapamam, buna çok üzülüyorum"²⁰

Yine; Konya Mevlâna ve bu kültürü özdeşleştiren Atatürk "Konya, yüzyıllar boyu tüten büyük bir nur ocağı, Türk kültürünün esaslı kaynaklarından biridir" der.

Gazi, Mevlâna Müzesi'nde seyrettiği bir semâ töreninden sonra da derin bir iç çekerek "Mevlâna büyük adamdı, büyük adam" der ve "Hey koca Sultan! Evet bütün tekkeleri kapattık, fakat senin kapın kapanmadı"²¹ diye ekler.

Atatürk, 6 Aralık 1937 günü Konya'ya son gelişinde ise uzaktan Mevlâna'nın türbesini gördüğünde yanında bulunanlara "Ne zaman bu şehre gelecek olsam, Mevlâna'nın ruhâniyeti bütün benliğimi sarmaktadır."²² der.

Konya'nın yetiştirdiği büyük siyasetçi ve ilim adamlarından Ord.Prof.Dr.Sadi Irmak da "Mevlâna Konya'nın sicil belgesidir. Nereye gitsek Konyalı'yız deyince hazır bir sempati, hatta saygı ile karşılaşırız."²³ diyerek Konya'nın bugünkü saygı potansiyelinin büyük ölçüde Mevlâna'ya ait olduğunu belirtir.

Resmî kayıtlara göre Topkapı Sarayı'ndan sonra en çok ziyaret edilen tarihî yer konumundaki Mevlâna Müzesi diğer bir ifadeyle Konya'ya gelen yerli-yabancı turistlerin hemen hemen tamamının burayı görmek için bu şehri seçmiş olmaları, şüphesiz konuşmamızın en ana fikirlerinden birini teşkil edecek; adeta şâirin de dediği gibi "Konya Mevlâna demek, Mevlâna Konya demek." sözü çıkacaktır.

Sayın konuklarımız, tebliğimizin sonuna gelirken üniversitemizin üçüncü Rektörü değerli ilim ve fikir adamı Prof.Dr.Erol Güngör'ün (ö. 24

²⁰ Mevlâna, "Bildiriler", Yirmi altı Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Yaptığı Araştırmalar, Hzl. Feyzi Halıcı, Konya 1983, Ord.Prof.Dr.Sadi Irmak'ın Konuşması, s.9

²¹ Niyazi Ahmed Banoğlu, "Atatürk ve Mevlâna", Tarih ve Coğrafya Dünyası, Mevlâna Özel Sayısı, 15 Aralık 1959, s. 415-416

²² Mevlâna Güldestesi, 1968, Konya Turizm Derneği Yay., Ankara, 1968, s.7

²³ Mevlâna, Hzl. Feyzi Halıcı, a.g.e., s.9

Nisan 1983) "... Mevlâna üzerine tertiplenen bir seminer, ... ona övgüler düzmekten çok, Mevlâna'nın günümüz insanına ne (çözümler) vereceğini araştırmayı hedef almalıdır."²⁴ şeklindeki fikirlerine katıldığımızı beyan ediyor; Mevlâna ve Konya hakkında yazılmış şiirlerin en güzellerinden biri olan Arif Nihat Asya'nın Kubbe-i Hadra = Yeşil Türbe şiirini okuyarak hepinize saygılar sunuyoruz:

KUBBE-İ HADRA

Her etek tennüredir,

Her satır bir süredir,

Her edâ mâna demek

Konya Mevlâna demek!

Gel ki yollar boş değil;

Her nefes ney; her yer yeşil

Kubbe-i Hadra demek

Konya Mevlâna demek!

Türk alırken Asya'yı

Mevlevîler Konya'yı

Etmiş istilâ demek

Konya Mevlâna demek!

Burda yer – gök ihtizâz (titreşim)

Burda boş dönmez niyâz;

Burda yoktur "lâ" (Hayır) demek...

Konya Mevlâna demek!

Kar döner, rüzgar döner;

Yol döner, yollar döner...

Yok bir istisna demek;

Konya Mevlâna demek!

Tekrar, siz konuklarımıza teşekkür ediyor; bizi dinleme lütfunda bulunduğunuz için saygılar sunuyoruz.

²⁴ Mevlâna, Hzl. Feyzi Halıcı, a.g.e., s.18

DIĞER TEBLİĞLER

KÜLTÜR HAYATIMIZDA MESNEVÎ'NİN YERİ*

Doç. Dr. Ahmet SEVGİ

Ahmed Hamdi Tanpınar, hocası Yahya Kemâl'e "Üstad biz Viyana kapılarına kadar nasıl gittik?" diye sorar. Yahya Kemâl'in cevabı şöyledir. "Pilav yiyerek Mesnevî okuyarak". Birçok araştırmacı tarafından bir nükte olarak değerlendirilen bu cevap bence büyük bir hakîkati dile getirmektedir. Bilindiği üzere başarı, cemiyet bünyesinin maddeten ve mânen güçlü olmasıyla mümkündür. O günkü Türk toplumunda, maddî gıda olarak pilavın yeri ne ise manevî gıda olarak Mesnevî'nin yeri de oydu. Yani yüz-yıllar boyunca Türk insanı manevî gidasını Mevlânâ ve Mesnevî'den almıştır.

Mesnevî, camiye giren üç kitaptan biridir. Yani Kur'ân ve hadis kitaplarından sonra üçüncü kitap olarak Mesnevî girmiştir camiye. Abdülâh-ı Dehlevî hazretleri: "Üç kitabın eşi yoktur. Bunlar; Kur'ân-ı Kerim, Buhârî-i Şerif ve Mesnevî'dir." buyurur.

Mesnevî'yi bazıları "Kur'ân-ı Kerim'in manzum tefsiri olarak nitelendirir. Bazı araştırmacılar ise ona "mağz-ı Kur'ân" der. Prof.Dr.Ali Nihad Tarlan bu konuda şunları söylüyor: "Mesnevî'ye mağz-ı Kur'ân" yani Kur'ân'ın içi ve özü derler. Eğer böyle bir teşbihe cevaz verilirse Kur'ân bir gül bahçesi, Mesnevî ise gül yağıdır. Gül yağından gülün şekli, zarafeti, hârikulâde tenâsüp ve âhengi yoktur. Fakat onun rûhu vardır. Birinci Tanrı, ikincisi kul işidir. Gül şekil ile ruhtur. Gülyağı yalnız rûhtur. Birkaç damla gülyağında bir gülistân mucizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilir."¹

Evet, bir gül yağında gülbahçesini görebilecek göz... İşte buna muhtacız.

Mevlânâ, Mesnevî'nin ilk beyitlerinde şunları söyler: "Herkes kendi anlayışına göre bana dost oldu. İçimdeki sırları araştırmadı. Benim sırrım

* 723. Vuslat Yıldönümü Mevlânâ Paneli'nde (16 Aralık 1996) sunulan tebliğin metnidir.

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü.

¹ Bkz. Tâhiru'l-Mevlevî: Şerh-i Mesnevî, C.1-2, İst., 1971, s.3.

feryadından uzak değildir. Lakin her gözde onu görecek nûr, her kulakta da onu duyacak kudret yoktur.”²

Şöyle etrafımıza bir baktığımızda, “Türbe”yi ziyarete gelenleri incelediğimizde bu beyitlerde anlatılanları daha iyi anlıyoruz. Evet, herkes zannınca Mevlânâ dostu. Ama Mevlânâ'nın içindeki sırları araştıran, niçin feryad ettiğini inceleyen yok. Dün bizi Viyana kapılarına kadar götürən manevî güç kaynağımız Mesnevî, bugün vitrinlik bir eser, mevlânâ türbesi de turistlik bir ziyaretgâh olmuş...

İçindeki sırlar araştırılmadan, feryadlarına kulak verilmeden ve rûhî çarpınışları incelenmeden Mevlânâ'yı anlamak hele hele anlatmaya kalkmak faydadan çok zarar getirir.

Bilindiği üzere “Mesnevî” didaktik bir eserdir Mevlânâ bu eserinde meramını daha iyi ifade edebilmek için hikayeler anlatmış atasözlerine yer vermiş, hikmetli beyitler söylemiştir. Anlatılan bu hikayelerin ve arada zikredilen hikmetli beyitlerin ardında gizlenen derin hakikatleri duymadan Mevlânâ'yı anlamak ve ondan istifade etmek mümkün değildir. Yani Mesnevî’de anlatılan her hikâyede muhakkak dînî yahut içtimaî bir prensib vurgulanmaktadır.

İsterseniz bu söylediklerimizi bir-iki örnekle açıklamaya çalışalım:

Mesnevî'nin 5.cildinde Gagasıyla kendi tüylerini yolup atarak bedenini çirkin hale getiren tavus kuşuyla bir hakîm arasında geçen konuşma vardır. Birlikte kulak verelim:

“Ovada bir tavus kuşu, kendi gagasıyla kendi tüylerini yoluyordu; hakîm’in biri, oraya gezmeye gitmişti.

A tavus kuşu dedi, böylesine güzel tüyleri, acımadan nasıl oluyor da kökünden yoluyorsun?

Bu bezentileri yolup çamura atmaya nasıl gönlün razı oluyor?”³

Bu sorulara tavus kuşu ağlayarak şöyle cevap verir:

“Bu kanatlar yüzünden bana, her yandan yüzlerce belâ gelmede.

Nice merhametsiz avcı, bu kanatlar için, her yandan tuzak kuruyor bana.

Nice okçular, bu kanatlar için bana ok atıyor; nice oklar, bana saplanmak için havada uçuyor.

² Abdülbaki Gölpınarlı: Mesnevî ve Şerhi, C.1, İst., 1985, s.26.

³ A.g.e., C.5, İst., 1985, s.100.

Değil mi ki bu kazâdan bu belâdan bu imtihanlardan kaçıp kendimi kurtaramıyorum; gücüm yetmiyor buna; çirkin, tiksinti verir bir hale girmem daha yeğ; böylece şu dağlıkta, şu ovada belâdan emin olurum.

A yiğit, bu, ululanmama karşı bir silâh, çünkü ululanmak, ululanları yüzlerce belâyaya uğratar."4

Tavus kuşunun ilk bakışta haklı gibi görünen bu cevabına karşı Mevlânâ'nın aşağıda sunacağımız ifadeleri ne kadar anlamlı. İnsan bunları okudukça "İşte hakîf müslümanlık budur!" demekten kendini alamıyor.

"Kanadını yolma, gönlünü çek bu iştenden; çünkü bu savaş için, düşmanın bulunması şart.

Düşman olmayınca savaşmanın imkânı yoktur; şehvetin yoksa, şehvetten çekinin buyruğuna uyman mümkün değildir.

Birşeye gönül akmadıkça sabretmenin ne mânâsı var? Düşman yoksa orduya ne ihtiyaç var?

Kendine gel de kendini hadım ettirme, keşiş olma; çünkü temizlik, şehvete bağlıdır.

Havalanmak, hevese uymak olmadıkça havalanmayı, hevese uymamayı buyurmaya imkân yok; ölümlerle savaşıp da gazilik elde edilmez ya.

Muhtaçları doyurun demiş; bu, kazan da doyur demektir; ezelden beri bir gelir olmadıkça harcamaya da imkân yoktur.

"Muhtaçları doyurun buyurmuş", şartsız bir buyruk ama sen, onu, kazanç elde edin de sonra muhtaçları doyurun diye oku.

Gene böyle padişah, "Sabredin" buyurdu; bir istek olacak ki sen, ondan yüz çevireceksin.

Demek ki "Yeyin" buyruğu, şehvete bir tuzak; ondan sonraki "israf etmeyin" buyruğuyca temizlik.

Şehvet olmasaydı, ondan kaçınmanın imkânı mı olurdu?

Sabretmek zahmetine düşmedikçe, karşılığında bir sevap elde edemezsin."5

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, mal-mülk yahut makam-mevki bizleri kötülöklere düşürmemelidir. Bilakis bunlar hedefe ulaşabilmek için birer vasıta olmalıdır. Bir başka ifadeyle "mal-mülk makam-mevki bizler için birer imtihandır, başaramayız, günaha gireriz" diyerek kenara çekilmek, cemiyetten uzak durmak yanlıştır. Yani İslamiyette keşiş-

4 A.g.e., s. 110.

5 A.g.e., s.104-105

lik yoktur. Aksi davranışlar bencilliktir ve dini yanlış anlamaktan kaynaklanmaktadır.

Mesnevî'nin bir başka yerinde "Bir kişinin, Allah suçuma bakmıyor, günahıma karşılık bana bir şey yapmıyor iddiasında bulunması ve Şuayb aleyhisselâmın ona cevap vermesi" hikâyeye edilmektedir. Birlikte takip edelim:

"Şuayb zamanında birisi, Tanrı diyordu, bende bunca ayıplar gördü.

Kaç kere günahlar, cürümler gördü de kereminden kusuruma kalmadı benim.

Yüce Tanrı Şuayb'ın kulağına, gizlilik yoluyla, ona cevap verip dedi ki:

Kaç kere günâh ettim dedin; kereminden Tanrı kusuruma kalmadı.

A aklı kıt, tersine söylüyorsun; a yolu bırakıp çöle düşen, kaç kere cezâmı verdim senin, kaç kere; ama senin haberin yok. Baştan ayağa dek zincirler içinde kalmışsın.

A kara tencere, kat-kat işler içindesin; bu iş iç yüzünü de karartmış senin.

Gönlünde pas üstüne paslar var; bu paslar öylesine yığılmış ki gönlün gözün, sırlara karşı kör olup gitmiş."⁶

Şuayb aleyhisselâm, Allah'ın bu sözlerini iddia sahibine iletince o şahıs "Cezamızı verdiyse belirtisi nerede" diye sorar. Mevlânâ'nın ifade-siyle C.Allah'ın bu soruya cevabı şöyle olur:

"Tanrı, suçları pek örterim ben dedi, sırlarını söylemem, belâlara uğradığına ancak bir belirti söyleyeyim.

Cezasını verdiğimin bir tek belirtisi şu: Kulluk ediyor, oruç tutuyor, duâ ediyor;

Namaz kılıyor, zekat veriyor, daha da başka şeyler yapıyor hani... Fakat bir zerrecik bile can tadı bulamıyor.

Kulluk ediyor, yüce işler işliyor; ama bir zerre tad alamıyor.

Kulluğu güzel ama mânâsı güzel değil; cevizler çok ama içleri yok.

Tad gerek ki kulluklar meyva versin.. İç gerek ki tohum ağaç olsun."⁷

⁶ A.g.e., C.2, s.453.

⁷ A.g.e., s.445.

Anlaşılan o ki tadına varılmadan aşksız, vecidsiz, tahsildara vergi öder gibi yapılan ibadetler bizlere bir şey kazandırmıyor. Aksine suçlarımızı hatırlatan birer işaret oluyor. Ama nerede onu göreceğ göz...

Ali Nihad Tarlan'ın da dediği gibi Mesnevî'de "Hakîkî müslümanlık belagatin en yüksek derecesi ile ifade edilmiştir. Ve bu Müslümanlık şeklin değil, mânânın müslümanlığıdır"⁸. "Asırlardır kabuk bağlayan, şekilden öte geçmeyen İslam düşüncesinin yeniden şahlanması bence "Mesnevî"nin okunup anlaşılmasıyla mümkün olacaktır.

Konuşmama Yahya Kemâl'in bir sözüyle girmiştim. Yine onun bir beytiyle konuşmamı tamamlamak istiyorum.

"Mesnevî şevkini eflâke çıkarmış nâyız
Haşredek hem-nefes-i Hazret-i Mevlânâ'yız".

---

⁸ Bkz. Tahiru'l-Mevlevî, a.g.e., s.3

KÜLTÜR TARİHİMİZDE SOHBETİN YERİ VE MEVLÂNÂ*

Doç.Dr. Ahmet SEVGİ**

Mevlâna, 1207 tarihinde Belh'te doğmuştur. Babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddîn Veled, Belh'te tanınmış bir âlim idi. Rivayete göre Fahr-i Razî ile aralarındaki fikir ayrılığında, Sultân Celaleddin Harzem Şah'ın, F.Râzî'nin yanında görünmesine kırılan Bahâeddîn Veled, üçyüz arkadaşıyla birlikte Belh'ten ayrılır (1211) ve Bağdat, Şam, Halep yoluyla Erzincan'a, oradan Karaman'a, Karaman'da yedi yıl kaldıktan sonra Sultan Alâeddin Keykübâd'ın daveti üzerine âilesiyle birlikte Konya'ya gelir. Böylece Mevlânâ da bundan 769 yıl önce yani 1228 yılı Mayıs ayının ilk günlerinde, 20-21 yaşlarında bir genç olarak Konya'ya ayak basmış olur.

Bu tarihî hâdise dolayısıyla her yıl Mayıs ayının ilk haftasında şehrimizde çeşitli toplantılar yapılarak Mevlânâ değişik yönlerden ele alınmaktadır. Bu konuşmamda ben de "sohbet" in kültür tarihimizdeki yerine işaret ettikten sonra Mevlânâ ve eserlerinin "sohbet" le ilgisi üzerinde kısaca durmaya çalışacağım.

"Dostça ve arkadaşça görüşüp konuşmak" anlamına gelen "sohbet" in bizde önemli bir yeri vardır. Kültür tarihimiz incelendiğinde; ocak başlarında, konaklarda, kiraathanelerde, "tekke" de "dergah" da... hep sohbet etmiş olduğumuz görülür. Yani millet olarak "sohbet" i çok sevmişiz. Çok tatlı gelmiş sohbet etmek bize. "Sohbete doyum olmaz". Yahut "Gönül ne kahve ister ne kahvehâne/Gönül sohbet ister çay kahve bahane" gibi sözler sohbeta ne kadar değer verdiğimizizin açık delilidir.

"Yerin kulağı vardır" derler. Keşke yerin dili de olsaydı ve o sohbetleri bize anlatsaydı. Bakınız Ahmet Kabaklı bu konuda neler söylüyor: "Hep şunu düşünürüm: Hani derler ki günün birinde birtakım tesbit âletleri peydâ olacak da mâzînin seslerini de toplayacak. Mazîdeki büyük sohbetleri de banda alacaklar ve biz bunları dinleyebileceğiz. Bu, bizim için büyük bir

* Mevlâna ve Mevlevî Edebiyatı Paneli'nde (05 Mayıs 1997) sunulan tebliğin metnidir.

** Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü.

saadettir. Tefekkürümüz o zaman ortaya çıkacak".¹ Bu düşüncelerin hayali bile insanları heyecanlandırıyor, ya bir de gerçekleşecek olursa...

Şeyh Gâlib bir beyitinde şöyle der:

"Âb-ı hayât-ı sohbet-i ahbâbdan cüdâ

Mâhîlerimiz ki lücce-i deryâya hasretiz".²

Dikkat edilirse burada dost sohbetleri âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) olarak nitelendirilmektedir. Yani Şeyh Galip'e göre insanları ölümsüzlüğe kavuşturacak olan dost sohbetleridir. Ancak, bana sorarsanız, ölümsüzlük için sadece "sohbet" yeterli değildir. Kişiler, o toplantılarda konuştuklarını yazıya geçirdikleri ölçüde ölümsüzleşirler... Maalesef bu konuda atalarımıza biraz kırgınız. Hep sohbet etmişler. Fakat o meclislerde konuşulanları yazıya geçirme yoluna gitmemişler. Bunları düşündükçe insan kahroluyor. Keşke Evliya Çelebi gibi Kâtip Çelebi gibi diğer aydınlarımız da o dost meclislerinde konuşulanlardan günümüze birşeyler ulaştırabilmiş olsalardı...

Fikir üretimi bir atmosfer işidir. Toprağa düşmeyen bir tohum - ne kadar sağlam olursa olsun- nasıl filizlenerek dal-budak salıp meyve verme şansına ulaşamazsa, insan da söylediklerini dinleyen, menfi yahut müsbet tepkiler veren bir ortam bulmadan gelişip olgunlaşamaz. Bence bu ortamın ilk basamağı sohbettir. Dikkat ederseniz ilk basamağı diyorum. Merdivenin basamakları durulacak yerler değildir. Yükselmek, yukarıya çıkmak için bir araçtır basamaklar... Sadece sohbetle yetinirseniz yani merdivenin birinci basamağında oturur kalırsanız yarınları bir şeyler ulaştıramazsınız. İşte bunun için ecdadımıza biraz sitem ediyoruz...

Geçmişte yapılan sohbetlerden, kırık ayna parçacıkları misâli bize ulaşan bilgilere bakarak o dost meclislerinin büyük bir ilim ve irfan ocağı olduğunu hatta bugün elimizde bulunan bazı şaheserlerin o sohbetlerde filizlenmiş olduğunu hayal meyâl görebiliyoruz. Meselâ Şeyh Galip'in 26 yaşında kaleme aldığı, sahasında emsâlsiz diyebileceğimiz "Hüsn ü Aşk" adlı eserinin yazılışına böyle bir sohbet sebep olmuştur.

Şairin ifadesine göre bir sohbet esnasında Nâbi'nin "Hayrâbâd"ı üzerinde konuşulurken mecliste bulunanlardan biri söz konusu eseri biraz fazla öğer. Ve bir benzerinin yazılamayacağını iddia eder. Henüz daha 25 yaşında bir genç olan Şeyh Galip buna itiraz ederek eserin bazı eksikliklerini dile getirir. Bunun üzerine meclistekiler "Hayrâbâd"dan daha güzel

¹ Ahmet Kabaklı: Sohbet Hakkında sohbet, TÖRE, Sayı:95, Nisan 1979, s.15-20

² Şeyh Gâlib: Dîvân, (Mathû), Mısır, Bulak Matbaası, 1252, s. 50.

eser yazmak mümkünse buyur sen yaz, derler. Bunu bir imtihan kabul eden Şeyh Galib de oturur "Hüsn ü Aşk" adlı şaheserini yazar. Eserin sebebi telif bölümünde bu söylediklerimiz şöyle anlatılıyor:

Bir meclis-i ünse mahrem oldum
Ol cennet içinde âdem oldum
Meclis velî gülşen-i mahabbet
Bülbülleri yek-ser ehl-i ülfet.
Her birisi şâir-i sühan-senc
Gencîmeler elde cümlesi genc
Ülfetleri şî'r ü fazl u irfân
Sohbetleri nazm u nesr-i elhân
Ben mest-i sabûh-ı nüktedânî
Vakt ise sâbah-ı nev-cüvânî
Gâhî okunurdu "Hayr-âbâd"
"Nâbî" olunurdu hayr ile yâd

.....
Ol nazmın idüp bir ehl-i ma'nâ
Medhinde mübâlağayla itrâ
Bezm ehli serâser itdi ikrâr
Bu kavli muvâfakatla tekrâr
Bir gâyete irdi kim me'âli
Tanzîrinin olmaz ihtimâli
Ol rıtl bana girân görüdü
Bir sûreret-i imtihan görüdü
Ta'rîzâne idüp hitâbı
Virdim o gürûha bu cevâbı
Kim "Nâbî"ye hiç düşer mi evfak
Şeyhin sözüne kelâm katmak
Ey kıssadan olmayan haber-dâr
Nâkıs mı bıraktı "Şeyh Attâr"

.....
İtdim nice dürlü i'tirâzât
Hem her birisin de itdim isbât
Bu nağmeye kim ben itdim âheng

Evvel beni kıldı zâr u dil-teng
 Tutdı beni ol söz ile yârân
 Da'vâya gerek gel imdi bürhân
 Nâbî ana kim güc ile irmiş
 Allah sana gencliginde vermiş
 Aldım ol hevesle kilki deste
 Bu nazmı dedim şikeste beste"³

Mevlânâ'nın eserleri incelendiğinde onların da bir anlamda sohbet mahsülü olduğu görülür. En önemli eseri olan "Mesnevî"nin yazılış hikâyesini hatırlayalım. Çelebi Hüsameddin birgün Mevlânâ'ya, sohbetlerde anlattıklarını kitap hâline getirmesini teklif eder. Bunun üzerine Mevlânâ, sarığının arasından bir kağıt çıkararak "Mesnevî"nin ilk 18 beytini gösterir ve "Çelebi sen yazarsan ben söylerim" der. Böylece "Mesnevî" ortaya çıkar. Yani "Mesnevî" bir bakıma Çelebi Hüsameddin'le Mevlânâ arasındaki sohbetlerin nazma dökülmesidir.

"Mecâlis-i Seb'a"nın, Mevlânâ'nın yedi vaazını bir araya toplayan bir kitap olduğunu biliyoruz.

"Fîhi Mâ-fih" de Mevlânâ'nın sohbetlerinde tutulan notların bir araya getirilmesinden meydana gelmiş bir eserdir.

Bir insanın sohbetlerinin müridleri tarafından yazıya geçirilebilmesi için daha önceleri yaptığı sohbetlerle kendisini ispat etmiş olması gerektiği dikkate alınrsa, Mevlânâ'nın birçok sohbetinin yazıya geçirilmeyerek uçup gitmiş olduğu söylenebilir.

Yerin dili olsa da, üzerinde yapılan bu doyumsuz sohbetleri bize anlatabilseydi oralarda yazıya geçirilmemiş daha nice "Hüsn ü Aşk"ların, "Mesnevî"lerin ve "Leylâ vü Mecnûn"ların olduğu görülecektir. Yazık ki ne yerin dili var ne de geçmişteki sesleri tesbit edebilecek bir âlet...

Evet, insanların olgunlaşarak fikir üretecek seviyeye gelebilmesinde sohbetin büyük yeri vardır. Ama geçmişte olduğu gibi sohbet meclislerinde konuşulanlar orada kalmamalı. Muhakkak yazıya geçirilmeli. Aksi halde buz üzerinde yazı yazmaktan öteye geçmemiş oluruz...

³ Şeyh Gâlib: Hüsn ü Aşk, İst. 1341, s.9-11.

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE ÖĞRETİCİLİK VE ÖĞÜT ANLAYIŞI

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ**

Gönüller sultanı Mevlânâ, altmış bin beytin üzerindeki manzum eserleriyle büyük bir şair; tefsir, hadis, kelâm gibi âlî ilimlere vâkîf mütebahhir bir âlim, mümtaz bir mütefekkir ve örnek bir Hak eridir. Bu seçkin insan, asırlar boyunca zaman ve mekân birimi tanımaksızın eserleriyle tesirini sürdürmüş ve sürdürmeye de devam etmektedir. Bu geniş ve sürekli şöret ve tesiri sağlayan elbette ki Mevlânâ'nın eserlerindeki engin muhtevadır.

*"Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıym.
Birisi sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,
Ondan da şikâyetçiyim ben, bu sözden de şikâyetçiyim."*

mısralarında belirttiği gibi ilhamını ebedî bir kaynaktan almıştır. Kur'an-ı Kerim nasıl Hz. Peygamber'in ebedî bir mucizesi ise, Mesnevî de bu kaynaktan beslendiği için çağları aşmaya devam edecektir.

Yoksa yalnızca Mevlânâ büyük bir şair olduğu, binlerce beyitlik eserleri veya şiir adına şaheserleri olduğu için değildir. Zaten bizzat Mevlânâ da kendisini şair olarak görmez, dostlarını kırmamak için şiiri adeta zoraki söylediğini belirtir.¹

Ancak Mevlânâ'yı şiir yazmaya sevk eden asıl sebep, şiiri bir eğitim aracı olarak kullanmaktır. Biz Türklerin zarif, güzel söz söylemekten ve dinlemekten hoşlanan, zevk sahibi insanlar olduğumuzu ve şiire olan ilgimizi bildiği için Mevlânâ; öğütlerini şiirin cazip atmosferiyle sunmuştur. Tıpkı bir çocuk hasta olduğu zaman mutlaka şurup içmesi gerekiyor ve

* Mevlâna ve Mevlevî Edebiyatı Paneli'nde (05 Mayıs 1997) sunulan tebliğin metnidir.

** S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edb. Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Mevlânâ, Fîhi Mâfih, Çev.:Melîha Ülker Tarıkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul 1985, s. 116.

ilaçtan nefret ediyorsa, hekimin o şurubu şerbet sürahisıyla vermesi, çoçuğun da şerbet zannıyla ilacı içip sağlığına kavuşması gibi. ²

İşte Mevlânâ da; insanları iyiliğe, güzelliğe, mükemmelliğe, dünya ve ahiret mutluluğuna; toplumu da huzura kavuşturacak olan bilgileri, öğütlerini şiir tabletiyle vermiştir.

"Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır." diyen Mevlânâ; eğitimcilik görevini yerine getirirken gayet metodik davranmış, öğütler şemsiyesinin her seviye, kültür ve zevk sahiplerini içine alması için; bu bilgileri şiir içinde hikâyelerle, misâllerle dile getirmiştir. Bu tarz Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Yüce kitabımızda ilâhî hükümler anlatılırken, sık sık hikâyelere, peygamber kıssalarına yer verilir. Mevlânâ da aynı üslûbu tatbik etmiş, Mesnevî'de birbiri içine girmiş yüzlerce hikâye anlatarak muhakeme ve mukayese yoluyla insanların o hikâyelerden ders almalarını hedeflemiştir. Amacı asla bize masal anlatmak değildir:

"Maksat kıssadan hisse almaktır, Yoksa sana hikâye anlatmak değil." ³

Nasihat, tavsiye ve ikazlarını hikâyelerle ifade ederken, bu kıssaların temelindeki asıl mânâyı, özü anlamamız hususunu bize hatırlatır:

"Kardeş, kıssa bir ölçüğe benzer, mânâ içindeki taneyi.

Akıllı kişi taneyi alır; ölçek var mı, yok mu? Ona bakmaz." ⁴

"Şimdi hikâyenin zâhirini dinle, fakat taneyi samandan ayır ha!" ⁵

"Haşa, bu hikâye değil, kendine gel! Bizim ve senin bugünkü hâlimizdir, dikkat et!" ⁶

sözleriyle her hikâyede bir veya birden çok nasihatın, mesajın mevcut olduğunu, verilen misâllere takılmadan asıl düşüncenin aranması gerektiğini bildirir.

İslâm ahkâmını özetleyen dört hadisten biri olan; "Din nasihattir." hadisi gereğince, Mevlânâ her bir hikâye ile ya bir âyet veya hadisi açıklamış, ya da bu âyet ve hadislerle ilgili bir yorum getirerek, konuyla yakından ilgili örnekler ve öğütler vermiştir. Bu sebeple Mesnevî başta olmak

² Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev.: Tahsin Yazıcı, C. I, Ankara 1953, s. 25.

³ Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, Ashî ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz.: Âmil Çelebioğlu, C. II, İstanbul 1967, s. 108/3000.

⁴ Mevlânâ, Mesnevî, Çev.: Veled İzbudak, C. II, İstanbul 1991, s. 278/3622-23.

⁵ a.e., C. II, s. 16/202.

⁶ a.e., C. I, s. 233/2900.

üzere Mevlânâ'nın eserleri asıl olarak ta'lîmî bir karakter taşımaktadır. "Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecek." ⁷ sözleriyle eserinin rehberlik görevine, didaktik mahiyetine Mevlânâ kendisi de işaret eder.

Diğer yandan Mevlânâ, öğütler manzumesi durumundaki eserlerinde öğüt verenlerin nasıl olması gerektiği, öğütlerin tarzı ve öğütlere muhatap olanların verecekleri tepkilere de dikkat çeker. Öncelikle öğütlere muhatap olanların durumuna göz atacak olursak, Mevlânâ'nın kendisine öğüt verilenleri altı gruba ayırdığını görürüz:

1. Öğütçü öğüdünü kısa kessin diye evet deyip, kabul etmiş görünenler.
2. Ahmakhğı veya bilgisizliğı sebebiyle öğütleri anlamayanlar.
3. Öğüt veren kişinin ikazlarını kıskançlık veya hasetle yorumlayanlar.
4. Yasaklara karşı istekleri artıp, öğüdün tersini yapanlar.
5. Sapıklık içinde olup, doğruyu göremeyen, inatla öğüdü reddedenler.
6. Ölüden bile öğüt alacak, her olaydan ibret çıkarmayı bilen basiret sahipleri.

Kendisine nasihat edilen altı grup insandan yalnızca bir grup öğütlere kulak vermekte, diğerleri nasipsiz kalmaktadır. Özellikle benlik kaydına düşen inatçı gönüllere öğütler tesir etmemektedir:

"Adam, bu çeşit bir hayli öğüt tohumu ekti ama oğullarının yeri çoraktı, bir fayda vermedi.

Öğütçü, yüzlerce çalışıp çabalasa, öğüdü duymak ve kabullenmek için dinleyende kabul edici kulak gerek.

Sen yüzlerce lütufta bulunarak ona öğüt verirsin ama bu öğüdün, onun kulağına bile girmez.

Duymayan inatçı bir adam, yüzlerce söyleyeni âciz bırakır.

Peygamberlerden daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır? Nefesleri taş a bile tesir eder.

Fakat dağ, taş a bile onların sözlerini duydu, sözleri dağa, taş a bile tesir etti de bahtı kötü kişinin bağı açılmadı gitti.

⁷ Ferîdü'n bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafındakiler, Çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 75.

Bizlik, benlik kaydına düşen gönüller, onların sözlerine karşı taştan da katı bir hâl aldılar.”⁸

Mevlânâ; çorak toprak gibi öğütten anlamayan, idraki kıt insanlar için de bir hikâye anlatır:

“Birisi, hileyle tuzağına bir kuş düşürdü. Kuş, ona dedi ki: Ey ulu hoca, Sen birçok öküzler, koyunlar yedin. Birçok develer kurban ettin.

Dünyada onlarla bile doymadın. Benimle de doymazsın sen!

Beni bırak da sana üç öğüt vereyim. Bak bakalım, aptal mıyım, akıllı mıyım?

Birinci öğüdü elindeyken vereyim, ikincisini samanla karışık balçıktan yapılmaya damının üstünde.

Üçüncüsünü de ağacın üstünde veririm. Bu üç öğütle bahtın iyileşir.

Elindeyken vereceğim öğüt şu: Olmayacak söze, kim söylerse söylesin inanma!

Bu ulu öğüdü elindeyken verip azad oldu, duvarın üstüne konup;

Dedi ki: Geçmiş gitmiş şeye gam yeme. Fırsatı fevt ettin mi acıklanma artık!

Sonra; “Şu küçücük bedenimde on dirhem ağırlığında değerine paha biçilmez bir inci var.

Seni de, oğullarını da devlete eriştirdi. O inci senin hakkındı.

Fakat kısmetin değilmiş, kaçırdın... Öyle bir inci dünyada bulunmaz!” dedi.

Adam, gebe kadın doğururken nasıl feryat ederse, öyle feryat etmeye başladı.

Kuş dedi ki: Sana geçmiş gitmiş şeye gam yeme diye nasihat etmedim mi?

Madenki geçip gitti, neden gam yersin? Ya öğüdümü anlamadın, yahut da sağırsın sen!

Sonra bir de sana, sapıklığa düşme, olmayacak söze inanma demedim mi?

Bu ikinci öğüdüm değil miydi?

Ben, kendim üç dirhem gelmem aslanım. İçimde on dirhemlik inci nasıl bulunur?

Adam, bu söz üzerine kendine geldi; hadi dedi, o üçüncü güzel öğüdü de ver bakalım!

⁸ a.e., C. V, s. 128/1530-36.

Kuş dedi ki: Evet, Allah için o ikisini iyi tuttun da üçüncüsünü sana bedava söyleyeceğim ha!

Uykuya dalmış bilgisiz kişiye öğüt vermek, çorak yere tohum saçmaktır.

Aptallık ve bilgisizlik yurtığı yama kabul etmez. Ey öğütçü, ona hikmet tohumunu pek saçma!"⁹

Nasihât edenin kıskançlığına verip, öğütleri dinlemeyenler de Fîhi Mâfih'de bir hikâye ile anlatılır:

"Hikâye ederler ki; bir adamın hacca giderken yolu çöle düştü. Çok susamıştı. Uzaktan ufacak, eski bir çadır görüp oraya gitti. Bir kadını gördü ve ona: 'Sözün kısası ben misafirim!' diye seslendi ve inip oraya oturdu. Su istedi, verdiler. Bu içtiği su ateşten daha sıcak, tuzdan da tuzluydu. Dudağından, damağından, midesine ininceye kadar her geçtiği yeri yaktı, kavurdu. Adam son derece merhametli ve şefkatli olduğundan, kadına öğüt vermeye başladı ve: 'Sizin bana hakkınız geçti. Beni kavuşturduğunuz rahatlık karşısında şefkat hissîm kabardı. Size şimdi söyleyeceğim şeyleri iyice dinleyiniz. İşte Bağdat, Basra, Vâsik ve daha başka şehirler buraya yakındır. Eğer kötürüm bile olsa, insan düşe kalka oraya kendisini ulaştırabilir. Tatlı ve soğuk sular orada çoktur. Çeşitli yiyecekler, türlü türlü hanamlar vardır.' diye o şehirlerin nimetlerini, güzelliklerini, tatlı ve eğlenceli taraflarını kadına sayıp durdu. Az sonra kadının kocası olan Arap geldi. Birkaç tane çöl faresi avlamıştı. Bunları pişirmesini karısına emretti. Pişince biraz da misafire verdiler. O, bunları istemeye istemeye yedikten sonra, gece yarısı çadırın dışında yatıp uyudu. Kadın kocasına: 'Bu yolcunun dediklerini hiç duydun mu?' dedi ve misafirin kendisine anlattığı şeylerin hepsini kocasına anlattı. Kocası: 'Ey kadıncağız, böyle şeyleri dinleme, çünkü dünyada kıskanç insanlar çoktur. Bazı kimselerin devlete ve rahata kavuştuklarını görünce kıskanır, onları buldukları yerden tedirgin ve mahrum etmek isterler.' dedi.

İşte halk da böyledir. Biri şefkatinden oturup öğüt vermek istese, bunu onun kıskançlığına verirler. Yalnız onda eğer bir asıl kabiliyet varsa, sonunda öğütlerin tesiriyle mânâya yönelir."¹⁰

Bir diğer grupta da öğüdün tersi hasıl olur, yasaklanan şeye karşı istek artar. Tıpkı, Hz. Âdem'in men' edilen ağaçtan yemesi gibi insanogluna ilk atasından miras kalan bir huydur. Mesnevî'de buna dair de bir hikâye anlatılır.

⁹ a.e., C. IV, s. 181-183/2245-65.

¹⁰ Mevlânâ, Fîhi Mâfih, s. 130-131.

Bir sultan üç şehzadesine ülkesini dolaşmalarını, düzene sokmalarını vasiyet eder; ancak Hûş-Rübâ (Akıl Kapan) adlı kaleye kesinlikle gitmemelerini, orasının tehlikeli bir yer olduğunu söyler. Issız bir yerde, yollardan uzak ve tanınmamış bu kaleye gitmek şehzadelerin aklına bile gelmeyecekti ama gitmemeleri öğütlenince gönüllerinde bir merak uyanır ve şehzadeler o kalenin sırrını öğrenmek için gitmeye karar verirler:

"Men' edilen şeye gitmeyen, yapmayın denen şeyi yapmayan kimdir? İnsan, men' edildiği şeye haristir.

*Bir şeyi yapma demek, iyi ve Tanrı'dan çekinir kişileri o şeye yanaştırmaz ama heva ve hevesine uyanları, o tarafa sürer, götürür."*¹¹

Mevlânâ'nın bu tesbiti, günümüz eğitim anlayışındaki yasaklar getirme yerine, doğrulara teşvik metodu ile aynı doğrultudadır.

Bir diğer grup da; inatları yüzünden doğruyu görmek istemeyen, sapıklığa gömülen, akıbeti idrakten âciz zavallılardır. Mevlânâ, bu konuda da Hz. Nuh'un kavmine telmihte bulunur. Hz. Nuh, dokuz yüz yıl onları Cenab-ı Hakk'ın emrine uymaya davet edip, ısrarla kurtuluşa çağırırken; inatla onu yalanlayanlar, hidayet çağrısına kulak vermeyenler kötü bir sona mahkum kalmışlardır.¹²

Son grup ise akıl sahibi, uyanık, sonucu idrak eden, doğru ve yanlış birbirinden ayırt edebilen bahtlı bir zümredir. Bunlar nasihati kabul ettikleri gibi, nasihat edilmeden de her şeyden ibret almayı bilen basiret sahibi insanlardır. Yalnızca gerçeklere kulak veren, hakikat ışığını arayan bu insanlar için Mevlânâ şöyle der:

"Dinleyen susuz ve arayıcı olursa, vaaz eden ölü bile olsa söyler.

*Dinleyen yeni gelmiş ve susamış olursa, dilsiz bile söylemede bülbül kesilir."*¹³

Mevlânâ öğütlerin veriliş tarzında karşımızdakinin hangi gruba ait olduğuna dikkat edilmesini, metodun buna göre düzenlenmesini tavsiye eder. Nasihatler ise ya sözle, ya da işle, örnekle verilir. İşle verileni, yani öğüt verenin bizzat öğüdünü tatbik etmesi sözden daha tesirlidir:

"Hz. Süleyman, her sabah halkı irşad için mescide girdi mi;

Gâh sözle, gâh nağmeyle, sazla, gâh işle, yani rüku ederek, yahut namaz kılarak halka öğüt verirdi.

¹¹ Mevlânâ, Mesnevî, C. VI, s. 289/3659-60.

¹² a.e., C. VI, s. 3/10.

¹³ a.e., C. I, s. 191/2379-80.

İşle olan öğüt, halkı daha ziyade çeker. Çünkü bu öğüdü sağrıların bile can kulakları duyar!

Sonra bu öğütte emirlik vehmi de az olur. Bu yüzden halka adamakıllı tesir eder!"¹⁴

Fi'lî nasihatte gurur, tahakküm ve karşısındakini küçük görme gibi tehlikeler olmadığı için, kabullenilmesi daha kolaydır. Sözle verilen öğütlerde de tesirin hasıl olması için insanın hâl ve kâl olarak uygunluk göstermesi gerekir. İnsan ancak yaşadığını öğütlerse, öğüdü müessir olur:

"Sözde ve işte bir aykırılık olmamalı ki bu tanıklar kabul edilsin.

Çalışmanız ayrı ayrı, aykırılıklar içindediniz. Gündüz dikiyorsunuz, gece söküyorsunuz!"¹⁵

Yine sözle verilen öğütlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da; çok uzun konuşmamak, ikazları az ve öz bir dille ifade etmektir:

"Bazı kimselere az söz, belki çoktan daha fazla faydalı olabilir. Meselâ, bir tandırın ateşi çok kızgın olunca ondan faydalanamazsın ve yanına yaklaşamazsın. Halbuki zayıf bir çerağdan binlerce fayda elde edersin. İşte bu bakımdan maksadın fayda olduğu anlaşılıyor. Bazıları için bizzat faydalı olan, bir sözü işitmemeleridir. Onların sadece görmeleri kâfi ve faydalı olur. Eğer bir söz duyarsa, bunun ona zararı dokunur."¹⁶

Burada da görüleceği gibi nasihat-âmiz sözler kısa olmalıdır ki, tesirli olsun. Fakat en müessir nasihat hiçbir zaman az da olsa sözle gerçekleşmez; fi'lî olarak yaşanan doğru bir hareket, bin sözlü nasihatten çok daha tesirlidir.

Son olarak da, öğüt verenin niteliklerini Mevlânâ'nın gözüyle incelemek gerekir. İnsan irade-i cüz'iyeye sahibi ve akıl melekesine mâlik bir varlıktır. Dolayısıyla güzel ahlâk olarak tarif edilen dinin hükümlerini öğrenmek, sonra bunları bizzat kendisinde uygulamak, en son olarak da bu hükümleri çevresine öğretmek sorumluluğunu taşımaktadır. Ancak insan tebliğden evvel temsil görevini yerine getirmeli; güzel ahlâk, iyilik ve hayır adına bütün faziletleri öncelikle kendi nefsinde yaşamaya gayret etmelidir. Temsil görevini lâyıkiyle yerine getiren, söz ve amel bütünlüğünü kazanan örnek insan; yaşayış tarzı ve davranışları ile zaten tebliğ vazifesini en iyi biçimde yerine getirecektir. Sözle öğüt vermese de, hareketleri müessir bir

¹⁴ a.e., C. IV, s. 39-40/483-86.

¹⁵ a.e., C. V, s. 24/255-56.

¹⁶ Mevlânâ, Fîhi Mâfih, s. 345.

öğüt olacaktır. Yaşanılmayan güzelliklere, hayatiyete geçirilmeyen erdemlere dair tavsiyelerin kabul görmesi mümkün değildir. Zira kendisine hayrı olmayanın başkasına faydalı olması vehimden öteye gidemez:

"Bu herif, tatlı sözlüdür, boğazı da pek boldur. Üstündeki libas (elbise) yenidir ama içindekiler paramparça.

Hile için o elbiseyi giyerse bilin ki, kendisinin değildir; halkı aldatmak için giymiştir.

Ey temiz kalpli, hakîm olmayan kişinin dilindeki hikmet sözünü de iğreti elbise bil!

Hürsüz, güzel bir elbise giyse bile; o eli kesik, senin elini nasıl tutar, sana nasıl yardım edebilir?"¹⁷

Sonuç olarak bir gönül eğitimcisi olan Mevlânâ'nın, bu görevi yerine getirirken bizzat uyguladığı ve dikkatimizi çektiği metotların günümüzün pedagojik anlayışlarıyla aynı paralelde olduğunu söylemek mümkündür. İnsanlara iyiyi, güzeli ve doğruyu öğretirken yalnızca iyi niyet ve bilgi birikimi yeterli değildir. Öğütlerin, tavsiyelerin ve ikazların gönüllerde kök salması için önce öğretmenin bunlara uyması, sonra da veriliş tarzına ve öğüt vereceği kişilerin tutumlarına dikkat etmesi büyük önem taşımaktadır. oluruz...

¹⁷ Mevlânâ, Mesnevî, C. II, s. 51/668-71.

